T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİMDALI

GÜNLÜK YAŞAMDA FARKLILIKLARI ÖTEKİLEŞTİRME ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA

AHMET FARUK YILDIRIM

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN

PROF. DR. ERTAN ÖZENSEL

KONYA-2019

ÖNSÖZ

Birlikte yaşama kültürü, insan türünün sahip olduğu em önemli erdemlerden bir tanesidir. Farklı dili konuşan, farklı dinlere inanan ve farklı renkteki insanların bir arada barış içerisinde yaşama iradesi insan topluluklarının kültürel gelişiminin en önemli göstergelerindendir. Son dönemlerde dünyanın farklı bölgelerinde meydana gelen şiddet olayları, birlikte yaşama kültürü üzerine insanlığı yeniden düşünmeye ve farklılıkların barış içerisinde yaşayabileceği yeni birlikte yaşam model arayışlarına yönlendirdi. Birlikte yaşam modeli tartışmalarına kendi kültürümüzden hareketle "halat kültürü" metaforu ile farklı bir perspektif sunan değerli hocam Ertan Özensel "ötekileştirme" üzerine olan bu çalışmanın kıvılcımlarının zihnimde oluşmasına vesile olmuştur.

Günlük yaşamda farklılıkları ötekileştirme üzerine olan bu araştırma, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda gerçekleştirilmiştir. Böyle bir çalışmanın gerçekleştirilme aşamasında bana yardım ve desteklerini esirgemeyen kişileri burada anmayı bir vefa borcu olarak görüyorum.

Öncelikle çalışmanın her aşamasında beni destekleyen, yol gösteren ve önemli katkılar sağlayan tez hocam Sayın Prof. Dr. Ertan ÖZENSEL'e minnettar olduğumu belirtmek isterim. Yine çalışma sürecinde bana farklı perspektifler sunan hocam Sayın Prof. Dr. Abdullah TOPÇUOĞLU'na ve çalışmanın özellikle metodoloji kısmında engin deneyimlerinden yararlandığım ve istatistik işlemlerinin yapılmasında değerli katkılarını gördüğüm hocam Sayın Prof. Dr. Abdullah KOÇAK'a teşekkürlerimi bir borç bilirim. Ayrıca tez savunma jüri üyeleri Doç. Dr. Ahmet KOYUNCU ve Dr. Öğr. Üyesi Uğur ÇAĞLAK'a da yapıcı eleştirileri için teşekkürlerimi sunarım.

Doktora sürecine beraber başladığımız fakat benden önce süreci tamamlayan Dr. F. Ceyda BAŞ'a, tez çalışmasının her aşamasında yardımını esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi M. Taner TÜRK'e, Öğr. Gör. Dr. Hasan ÇETİNEL'e, Öğr. Gör. Fatih ÇELİK'e, tez metnin gözden geçirilmesinde ve tez sürecinin gerilimlerinin atlatılmasında desteğini sunan Uzm. Psk. Danışman Hülya Erdal YILDIRIM Hanımefendi'ye teşekkürlerimi sunarım.

Ahmet Faruk YILDIRIM

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI II

DOKTORA TEZİ KABUL FORMU III

ÖNSÖZ IV

TABLOLAR LİSTESİ VII

ÖZET IX

ABSTRACT X

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM 6

1.KAVRAMSAL ÇERÇEVE 6

1.1. ÖTEKİLEŞTİRMENİN GÜNLÜK YAŞAMDAKİ TEMELLERİ 6

1.1.1. Günlük Yaşam Kavramı 6

1.1.2. Günlük Yaşamda Sosyal Etkileşim 8

1.2.FARKLILIK 12

1.2.1.Farklılığın Kimlik Üzerinden İnşası 16

1.3.Ötekileştirme 21

1.3.1.Ötekileştirme Nedir? 21

1.3.2.Günlük Yaşamda Ötekileştirme Süreci 24

1.3.3.Ötekileştirme Alanları 27

1.3.3.1. Etnisite Temelli Ötekileştirme 28

1.3.3.2. Yaşam Tarzından Kaynaklanan Ötekileştirme 31

1.3.3.3. Cinsiyet Odaklı Ötekileştirme 34

1.3.3.4. Dini Ötekileştirme 37

1.3.4. Ötekileştirme Üzerine Yaklaşımlar 47

1.3.4.1. Antropolojik Yaklaşım 47

1.3.4.2.Psiko-Sosyal Yaklaşım 50

1.3.5. Türkiye'de Ötekini Tanımlamadan Ötekileştirmeye 55

İKİNCİ BÖLÜM 62

2. METODOLOJİ 62

2.1. ARAŞTIRMA TASARIMI 62

2.2. EVREN VE ÖRNEKLEM 62
2.3. VERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ 64
2.4. KULLANILAN SORU FORMUNUN ÖZELLİKLERİ 64
2.4.1.Sosyal ve Siyasal Değişkenler (Demografik Bilgiler). 65
2.4.2. Ötekileştirme Soru Formu 65
2.5. ARAŞTIRMADA KULLANILAN İSTATİSTİK TEKNİKLER 67
2.5.1 Faktör Analizi 68
2.6. SINIRLILIKLAR 69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 70

3. ARAŞTIRMA SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ 70

3.1. GENEL SOSYAL VE SİYASAL GÖSTERGELERLE İLGİLİ DEĞİŞKENLER 70
3.2. ÖTEKİLEŞTİRME SORU FORMUNA İLİŞKİN BULGU VE ANALİZLER 81
3.2.1. Etnik Kökene Dayalı Ötekileştirme 84
3.2.2. Yaşam Tarzına Dayalı Ötekileştirme 90
3.2.3. Cinsiyet Algısına Dayalı Ötekileştirme 95
3.2.4. Dini Ötekileştirme 103

SONUÇ VE ÖNERİLER 109

KAYNAKÇA 117

EK-1: ANKET FORMU 128

EK-2. ANALİZLERDE KULLANILAN TABLOLAR 134

TABLOLAR LİSTESİ

TABLO 1: Örneklem Büyüklüğü 64
TABLO 2: Katılımcıların Cinsiyet Dağılımları 70
TABLO 3: Katılımcıların Yaş Dağılımları 71
TABLO 4: Katılımcıların Üniversitelere Göre Dağılımları. 71
TABLO 5: Katılımcıların Öğretim Alanlarına Göre Dağılımı 71
TABLO 6: Katılımcıların Fakültelere Göre Dağılımı 72
TABLO 7: Katılımcıların Sınıf Düzeylerine Göre Dağılımları 73
TABLO 8: Katılımcıların Mezun Oldukları Liselere Göre Dağılımları 73
TABLO 9: Katılımcıların Kaldıkları Yere Göre Dağılımları 74
TABLO 10: Katılımcıların Hayatının Çoğunluğunu Geçirdiği Yerleşim Birimi 74
TABLO 11: Katılımcıların Ailelerinin Gelir Düzeyleri 74
TABLO 12: Ailedeki Toplam Kişi Sayısı 75
TABLO 13: Ailenin Yaşadığı Bölge 76
TABLO 14: Aylık Ortalama Harcama Miktarı 76
TABLO 15: Katılımcıların İşte Çalışma Durumları 77
TABLO 16. Katılımcıların Boş Zamanlarda Yapmış Oldukları Etkinlikler 77
TABLO 17.Katılımcıların Sosyal Faaliyetlere Katıldığı Kişiler 77
TABLO 18: Katılımcıların Kendilerini Tanımlamaları. 78
TABLO 19: Katılımcıların Siyasi Kimliği. 79
TABLO 20: Katılımcıların Oy Vermeyi Düşündükleri Siyasi Parti. 79
TABLO 21: Katılımcıların Üniversitelerdeki Farklılıklara Karşı Düşünceleri 80
TABLO 22: Soru Formundaki İfadelerinin Aritmetik Ortalamaları ve Standart Sapmaları 81
TABLO 23. Ötekileştirme Soru Formu İçin Yapılan Varimax Rotasyonlu Faktör Analizinin Sonuçları. 84
TABLO 24. Etnik Köken/Birlikte Yaşam Faktörü İle Cinsiyet Arasındaki Farklılık 86
TABLO 25. Etnik Köken/Birlikte Yaşam Faktörü İle Yerleşim Yeri Arasındaki Farklılık 88
TABLO 26. Etnik Köken/Birlikte Yaşam Faktörü İle Gelir Düzeyi Arasındaki Farklılık 89
TABLO 27. Ötekileştirme Soru Formu İçin Yapılan Varimax Rotasyonlu Faktör Analizinin Sonuçları. 90
TABLO 28. Yaşam Tarzı Faktörü İle Lise Türü Arasındaki Farklılık 92
TABLO 29. Yaşam Tarzı Faktörü İle Yerleşim Yeri Arasındaki Farklılık 93
TABLO 30. Yaşam Tarzı Faktörü İle Yaşanılan Bölge Arasındaki Farklılık 94
TABLO 31. Yaşam Tarzı Faktörü İle Gelir Düzeyi Arasındaki Farklılık 95
TABLO 32. Ötekileştirme Soru Formu İçin Yapılan Varimax Rotasyonlu Faktör Analizinin Sonuçları. 95

TABLO 33. Cinsiyet Algısı Faktörü İle Öğrenim Görülen Alan Arasındaki Farklılık 98
TABLO 34. Cinsiyet Algısı Faktörü İle Lise Türü Arasındaki Farklılık 99
TABLO 35. Cinsiyet Algısı Faktörü İle Yerleşim Yeri Arasındaki Farklılık 100
TABLO 36. Cinsiyet Algısı Faktörü İle Yaşanılan Bölge Arasındaki Farklılık 101
TABLO 37. Cinsiyet Algısı Faktörü İle Gelir Düzeyi Arasındaki Farklılık 102
TABLO 38. Ötekileştirme Soru Formu İçin Yapılan Varimax Rotasyonlu Faktör Analizinin Sonuçları. 103
TABLO 39. Din Faktörü İle Cinsiyet Arasındaki Farklılık 104
TABLO 40. Din Faktörü İle Lise Türü Arasındaki Farklılık 106
TABLO 41. Din Faktörü İle Yaşanılan Bölge Arasındaki Farklılık 107
TABLO 42. Din Faktörü İle Gelir Düzeyi Arasındaki Farklılık 108

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı	Ahmet Faruk YILDIRIM
Numarası	124105002004
Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji/Sosyoloji
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ■
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ertan ÖZENSEL
Tezin Adı	Günlük Yaşamda Farklılıkları Ötekileştirme Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma

ÖZET

Farklılık insan yaşamının mutlak bir gerçekliğidir. Her birey belli genetik kodlarla dünyaya gelir ve içinde yaşadığı çevre ile etkileşimi sonucunda kültürel kodlar edinerek bireysel ve kolektif kimliklere sahip olur. Kimlik, farklılık ve benzerlik üzerinden inşa edilir. Sahip olduğumuz benzerlik ve farklılık çoğu zaman günlük yaşamda bizi bazı insanlara ya da gruplara yakınlaştırır veya uzaklaştırır. Uzağımızda konumladığımız kişi ve gruplara karşı olumsuz yüklemeler yaparak onları değersizleştirerek ötekileştiririz. Bunun sonucunda farklılıklarla bir arada ve barış içerisinde yaşama kültürünün olumsuz etkilendiğini söyleyebiliriz.

"Günlük Yaşamda Farklılıkları Ötekileştirme Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma" başlıklı bu çalışma, Konya ilinde bulunan Selçuk Üniversitesi ve Necmettin Erbakan Üniversitesi'nde eğitim alan 1075 öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiştir. Geleceğin umudu gençlerin günlük yaşamda farklılıklara karşı ötekileştirici davranışları, etnik köken, yaşam tarzı, cinsiyet algısı ve din faktörü üzerinden betimlenerek, gençliğin farklılıklarla birlikte yaşama kültürüne bakış açıları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırma sonucunda, gençlerin cinsiyet algısı ve etnik köken/ birlikte yaşam faktörleri altında toplanan ifadelere katılım oranlarının yaşam tarzı ve din faktörleri altında toplanan ifadelere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Gençlerin din ve yaşam tarzı faktörü altındaki ifadelere katılımlarının hetorojen bir dağılım özelliği taşıdığı, yerleşim yeri, bölge, ekonomik durum, mezun olunan lise türü ve cinsiyete göre çeşitli farklılıklar sergilediği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Günlük Yaşam, Farklılık, Kimlik, Ötekileştirme.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin		
	Adı Soyadı	Ahmet Faruk YILDIRIM
	Numarası	124105002004
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji/Sosyoloji
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ■
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ertan ÖZENSEL
	Tezin İngilizce Adı	A Sociological Research on The Othering Differences in Everyday Life

ABSTRACT

Difference is an absolute reality of human life. Every individual is born with certain genetic codes and, through interaction with the environment in which he lives, obtains cultural codes and has individual and collective identities. Identity is built on difference and similarity. The similarity and difference that we have often bring us closer or remove some people or groups in everyday life. By making negative uploads to the people and groups that we have located in our distance, we otherize them by devaluing. As a result, we can say that the culture of living together with differences and living in peace is affected negatively.

This study, entitled 'A Sociological Research on Differences in Everyday Life", was conducted on 1075 students from Selçuk University and Necmettin Erbakan University in Konya. Marginalized behaviors of the young hope of future against differences in everyday life are aimed to present by describing ethnicity, lifestyle, gender perception and religion factor and viewpoints of youth living together with differences.

As a result of the study, it has been determined that the rates of participation in expressions collected under the gender perception and ethnicity / coexistence factors of young people were higher than those collected under the lifestyle and religion factors. It was found that the participation of young people in the expressions of religion and lifestyle factor had a heterogeneous distribution characteristic, and showed various differences according to the place of residence, region, economic situation, graduated high school type and gender.

Keywords: Everyday Life, Difference, Identity, Othering

GİRİŞ

Çağcıl dünyamızın önemli sorunlarından bir tanesi farklılıkların barış ve huzur içerisinde bir arada yaşama kültürünün her geçen gün kaybolmaya başlamasıdır. Dünyanın birçok yerinde yaşanan çatışma ve şiddetin en önemli nedeni toplumu oluşturan farklılıkların birlikte yaşama kültürünü kaybetmiş olmasıdır. Bugün Suriye, Irak, Yemen, Filistin'de, yakın geçmişte Lübnan'da ve Bosna'da yaşanılan dramlar birlikte yaşama kültürünün ne kadar önemli bir olgu olduğunun trajik göstergeleridir.

Anadolu coğrafyası asırlardır farklı kültürlere ve topluluklara ev sahipliği yapmış ve hala yapmaya devam etmektedir. İmparatorluk bakiyesi bu topraklarda dini, dili, milliyeti vb. nitelikleri farklı unsurlar uzun yılar birbirlerini ötekileştirmeden barış ve huzur içerisinde yaşamışlardır. Ulus devletlerin tarih sahnesine çıkmasıyla beraber farklılıkların birlikte yaşama serüvenlerinin tarih sahnesinde siluet olarak varlığını sürdürdüğünü görmekteyiz. İmparatorluk sonrası kurulan Türkiye Cumhuriyeti ulus devlet projesi ile birlikte, homojen bir yapı oluşturma çalışmaları sonucunda toplumu oluşturan bazı unsurlar dramatik bir şekilde kendi vatanlarından çıkarılmışlardır. Türkiye toplumunda bazı kesimler bir takım travmatik olayları yaşamak zorunda kalmışlardır; 6,7 Eylül olayları, Maraş, Sivas ve Başbağlar olayları ötekileştirmenin derin izler bırakan boyutlarını göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Toplum, farklı özelliklere sahip bireylerin ve grupların belirli idealler, değerler ve inançlar etrafında bir araya gelmesiyle oluşan dinamik bir yapıdır. Doğanın farklılıklar üzerine kurgulandığı gibi insan toplulukları da farklılıklar üzerine inşa edilir. Toplumun etrafında birleştiği idealler, değerler ve inançlar bireyin ve grupların farklılıklarını tolere ederek sosyal kimlik oluşmasına imkân tanır.

Kimliğin farklılık ve benzerlik olmak üzere iki önemli bileşeni vardır. Benzerlik, grubu oluşturan bireylerin çeşitli niteliklerinin homojenliğini ifade ederken daha çok grup içi süreçlerde etkindir. Farklılık ise, grubu diğer gruplardan ayrıştıran ve gruplar arası mesafeyi belirleyen ve grup dışı süreçlerde daha etkin olan bileşendir. Dolayısıyla kimliğin farklılık bileşeni, önyargı, ayrımcılık ve ötekileştirme süreçlerinde temel referans noktasıdır.

Ötekileştirme, bireyin sahip olduğu biyolojik ve kültürel farklılıklara olumsuz anlamlar yüklenerek günlük yaşamda bu farklılıkların bir tehdit unsuru olarak algılanması sonucunda ortaya çıkan bir durumdur. Bireyler arasındaki cinsiyet, yaş, zekâ, din, etnik köken, yaşam tarzı, dünya görüşü gibi farklılıklar ötekileştirmeye neden olabilirler. Ötekileştirme ben-öteki ve biz-onlar dikotomisi üzerine inşa edilerek "ben ve biz" in dışındakilerin olumsuzlanması ve değersizleştirilmesi süreçlerini içerir. Dolayısıyla birey, sahip olduğu bireysel ve kolektif kimliğine olumlu yükleme, karşısında konumlandırdığı ötekilere olumsuz yükleme yaparak kendi kimliğini daha değerli kılar. Günlük yaşamda ötekileştirme davranışları daha çok baskın grup üyeleri tarafından diğer grup üyelerine yönelik olarak sergilenir. Buna karşın azınlık grup üyeleri tarafından baskın grup üyelerine yönelik ötekileştirme davranışlarının sergilendiği de sosyal bir gerçekliktir. Ötekileştirme etnik köken, din, cinsiyet, yaşam tarzı, dünya görüşü vb. makro faktörler üzerinden yapılabildiği gibi günlük yaşamdaki tercihler üzerinde de yapılmaktadır; giyim tarzı, tutulan takım, sosyal etkileşim mekânları, dövme, piercing, müzik vb.

Yaşadığımız bu topraklar asırlardır farklı kimliklere ev sahipliği yapmıştır. Kimliğinden ve farklılığından dolayı zulüm ve baskı gören, hangi dinden ve milletten olursa olsun bütün gruplara kucak açan Anadolu coğrafyasında, birlikte yaşama kültürünün çok uzun bir geçmişi vardır. Tarihin belli dönemlerinde yaşanılan bir takım örseleyici olaylar birlikte yaşama kültürünü olumsuz etkilese de farklılıkların bir arada ve barış içerisinde yaşaması bu toprakların yazgısıdır.

Bu bölümün başlangıcında çağcıl dünyanın en önemli sorunlarından biri farklılıkların bir arada yaşama sorunu olduğunu belirtmiştik. Farklılıkların bir arada yaşama kültürünü olumsuz olarak etkileyen temel faktörlerden bir tanesi de ötekileştirme problemidir. Dolayısıyla bir toplumda farklılıkların ötekileştirilme derecesi o toplumda barış ve huzurun önündeki en önemli engeldir. Ülkemiz son yıllarda içerde ve dışarıda meydana gelen bir takım değişimlerin sancısını yaşamaktadır. Komşu ülkelerde meydana gelen iç çatışmalar sonucu oluşan göç dalgaları, terör olayları ve siyasi kamplaşmalar gibi bir takım olumsuz olaylar bize birlikte yaşama kültürünün önemi hatırlattı. Son yıllarda yapılan araştırmalarda toplumu oluşturan farklılıklar arasındaki mesafenin gittikçe arttığı ve sosyal temasın

her geçen gün azaldığı vurgulanmaktadır. Toplumun geleceğinin teminatı olan gençlerin farklılıklara karşı olan tutumları birlikte yaşama kültürünün en önemli belirleyicisidir. Bu açıdan "Günlük Yaşamda Farklılıkları Ötekileştirme Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma" isimli tez konumuz, üniversite gençliğinin günlük yaşamda farklılıklara bakış açısını betimleme amacı taşımaktadır. İçinde bulunduğumuz koşullar dikkate alındığında toplumu oluşturan farklı kesimlere yönelik ötekileştirme eğilimlerinin araştırılması anlamlı olacaktır.

Türkiye'de öteki ve ötekileştirmeyle ilintili birçok çalışma olmasına rağmen ötekileştirme odaklı sınırlı sayıda uygulamalı çalışma vardır. Bu çalışmalara kısa bir göz atmak tezimizin uygulama sonuçlarının değerlendirilmesi açısından önem arz etmektedir.

Toprak vd. (2008) "Türkiye'de Farklı Olmak" isimli çalışma da din ve muhafazakârlık bağlamında ötekileştirme ele alınmıştır. Araştırma, muhafazakâr değerlerin hâkim olduğu on iki Anadolu kentinde yüz yüze yapılan derinlemesine mülakat tekniğiyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın örneklemi söz konusu on iki ilde kendisini azınlık olarak algılayan kesimler oluşturulmuştur. Araştırma sonuçlarına göre örneklem grubu farklı kimliklerinden dolayı ötekileştirilen gruplar olarak belirlenmiştir.

Üstel ve Caymaz (2009) tarafından yapılan çalışmada, kendisini cumhuriyetçi-laik değerlerin taşıyıcısı olarak gören elitist kesimlerin Lozan azınlıkları, Kürtler ve İslami kesimlere yönelik algı ve temsillerinden hareketle ötekileştirme davranışları ortaya konmaya çalışılmıştır. Derinlemesine görüşme tekniği ile 40 katılımcı ile araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, örneklem grubu aidiyet kurduğu sosyal kimlik karşısında konumlandırdığı grup kimliklerine yönelik ötekileştirme yaptıkları ve bu grupların kimliklerini özcü bir bakış açısıyla algıladıkları görülmüştür.

Yılmaz (2010) tarafından gerçekleştirilen, 'Türkiye'de 'Biz'lik, 'Öteki'lik, Ötekileştirme ve Ayrımcılık: Kamuoyundaki Algılar ve Eğilimler" isimli çalışmada, ötekileştirme ve ayrımcılık ele alınmıştır. Araştırma, ötekileştirme türleri ve tiplerini ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Uygulama, 41 derinlemesine görüşme ve 18 yaş üstü

1811 kişilik örneklem üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulgularına göre göre, Türkiye'de ötekileştirmenin temelini farklılığa tahammül edememe ve farklılığı bir tehdit olarak algılama eğilimi oluşturmaktadır.

Aktay ve Kızılkaya (2014), "Türkiye'de Kültürel Kimlik ve Algılar" isimli çalışmada, kültürel kimlik ve ötekiliğe ilişkin algıların genel tespiti amaçlanmıştır. Araştırma verileri, 78 derinlemesine görüşme ve 2190 kişi ile yüz yüze anket uygulamasından elde edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, ötekileştirildiğini düşünen kesimler karşı tarafı ötekileştirerek ötekileştirme deneyimini içselleştirmektedirler. Ötekilik algısı, toplumu oluşturan bütün kesimlerin ortak problemi olmakla birlikte bir arada yaşama duygusunu sarsacak boyutta olmadığı tespit edilmiştir. Türkiye'de en fazla baskı ayrımcılık ve ötekileştirmeye maruz kalan kesimler başörtülüler ve Kürtler olduğu düşünülmektedir. Kendini tanımlama biçiminden dolayı toplumsal düzeyde en çok ötekileştirmeye uğradığını düşünen kesimler Kürtler ve Aleviler olmuştur.

Çelik, Bilali ve Iqbal (2016) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, Türkiye'de ötekileştirme modelleri, etnik köken, mezhep ve ideoloji faktörleri üzerinden ele alınmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, farklılıklar arasındaki sosyal mesafenin artması ötekinin bir tehdit olarak algılanmasına ve ötekileştirmeye yol açmakta iken sosyal mesafenin azalması ise ötekini daha düşük yoğunlukta bir tehdit olarak algılamaya neden olmaktadır. Etnik köken bağlamında ötekileştirmenin Türk-Kürt kimlikleri arasında, mezhepsel bağlamda Alevi-Sünni kinlikleri arasında, ideolojik bağlamda ise Ak Parti taraftarları ile karşıtları arasında ortaya çıkmaktadır. Türk ulusal kimliği ile aşırı özdeşleşenler Kürtleri daha fazla ötekileştirdikleri, dini kimliği daha baskın olanların ise Ak parti taraftarlarını daha az ötekileştirdikleri tespit edilmiştir.

Semerci, Erdoğan ve Önal (2017) tarafından yapılan "Diğeri ile Karşılaşmada Ötekileştirme/meyi Anlamak: Türkiye'de Gençlerle Empati ve Eşitliği Tartışmak" isimli çalışma, tezimizin uygulama sonuçlarını karşılaştırabilme açısından önem arz etmektedir. Araştırma nitel ve nicel araçlarla gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine yapılan görüşmeler 37 kişi ile gerçekleştirilmiştir. Niceliksel uygulama için 1224

kişilik örneklem grubu seçilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, gençlerin kendi grubuna uzak hissettiği gruplara karşı sosyal mesafelerinin arttığı bunun sonucunda ötekileştirme algıları artmaktadır. Kendilerini bir gruba ait hisseden gençler diğer grup üyelerine olumsuz yüklemeler yapmaktadır. Diğer gruplardan tehdit algısı ötekileştirmeyi artırmaktadır Gençlerin diğer gruplara dair ötekileştirme algıları sosyalleşme süreçlerinden etkilenmektedir. Dindar bir sosyalleşme süreci geçiren gençlerin ötekileştirme algıları daha düşüktür. Gençlerin katıldıkları siyasi etkinlikler ötekileştirme algılarını ve tutumlarını artırmaktadır. Tiyatro ve benzeri sosyal etkinlikler ötekileştirme algılarını ve tutumlarını azaltmaktadır. Öte yandan ötekileştirme tutumlarını gençlerin sahip olduğu kimlik ve o kimliği ne derece güçlü hissettikleri belirlemektedir.

Günlük yaşamda farklılıkları ötekileştirme, etnik köken/ birlikte yaşam, yaşam tarzı, cinsiyet algısı ve din faktörleri altında toplanan ifadelere katılım düzeylerinden hareketle ölçülmüştür. Ayrıca belirlenen faktörlere katılım düzeylerinin bağımsız değişkenlerimiz olan cinsiyet, sınıf, alan, mezun olunan lise, bölge, şehir ve ekonomik durum arasında her hangi bir farklılığın olup olmadığını da tespit ettik. Araştırmamız üç ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölüm; kavramsal çerçeveden meydana gelmektedir. Bu bölümde, günlük yaşam kavramı, günlük yaşamda sosyal etkileşim, farklılık, farklılığın kimlik üzerinden inşası, ötekileştirme, ötekileştirme alanları, ötekileştirme üzerine yaklaşımlar ve Türkiye'de ötekini tanımlamadan ötekileştirmeye alt başlıklarından oluşmaktadır.

İkinci bölüm; araştırmanın metodoloji bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde araştırmanın tasarımı, evreni, örneklemi, sınırlılıkları, soru formunun özellikleri ve araştırmada kullanılan istatistiki teknikler hakkında bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölüm; araştırma sonuçlarının değerlendirilmesinden oluşmaktadır. Araştırma katılımcılarının sosyo-demografik özellikleri, soru formunda yer alan soruların sonuçları, yorumlarına yer verilerek ileriki çalışmalara yardımcı olması amacıyla bir takım öneriler sıralanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Günlük yaşamda farklılıkları ötekileştirme üzerine sosyolojik bir araştırma olan çalışmanın bu bölümünde, günlük yaşamda ötekileştirmenin temelleri, farklılık ve ötekileştirme konuları üzerine farklı disiplinlerin görüşleri ele alınacak ve ötekileştirme ile ilgili literatüre yer verilecektir.

1.1. Ötekileştirmenin Günlük Yaşamdaki Temelleri

Günlük yaşam üzerine söylemleri bulunan pek çok araştırmacı bulunmaktadır; fakat alanı biçimlendiren kişiler arasında Lefebvre ismi ön plana çıkmaktadır. Bu yüzden Lefebvre'nin görüşlerinden hareketle, diğer araştırmacıların günlük yaşama dair görüşlerini ilintilendirmek amacıyla günlük yaşam kavramı somutlaştırılmaya çalışılmıştır.

1.1.1. Günlük Yaşam Kavramı

Kapitalizmin evrimi ve tespiti, Marksizmin yeniden canlandırılması ve yeniden düşünülmesini gerektirir. Postmodern ya da geç kapitalizmi tam karmaşıklığı içinde kavramak için, Marksizmi yeni fikirlerle aşılamak ve onu yeni kavramlarla doldurmak gerekir. Lefebvre'nin Marksist sözlüğe kazandırdığı yeni bir kavram olarak gündelikliği (everydayness) görmekteyiz. Basit bir biçimde ifade etmek gerekirse günlük yaşamın her zaman değerler ve mitlerle var olduğu söylenebilir. Lefebvre gündelik kavramını günlük yaşamın içinde homojen ve rutin olarak bulunan parçalar için kullanmaktadır (Zayani, 1999: 3). Dolayısıyla toplumsal yaşamı kökünden değiştiren tarım, sanayi ve enformasyon devrimleri neticesinde günlük yaşamın da bu dönüşümden etkilenmemesi söz konusu değildir. Yapılan akademik çalışmalarda günlük yaşamın bir parçası olan gündelik yaşamın birçok yerde günlük yaşam yerine kullanıldığı görülmektedir. Roberts'a (2006: 123) göre günlük yaşam kavramı yerine kullanılan gündelik yaşam kavramı tarihsel olarak bir derinliğe ve soyutlama gücüne sahip değildir. Bu yüzden makro boyutta yapılan çalışmaların günlük yaşam, günlük yaşamın bir kesitini ele alan rutine vurgu yapan çalışmaların ise daha çok gündelik yaşam üzerinden kavramsallaştırıldığı söylenebilir. Bu çalışmada, günlük yaşamın belli bir kesitinden ziyade tamamına

atıfta bulunulmuş; konuyla ilgili kavram karmaşasını engellemek amacı ile başlıkta "günlük yaşam" kavramı tercih edilmiştir.

Lefebvre'ye (2012: 37) göre günlük yaşam kavramı kendi içinde bir müphemliği barındırır. Günlük yaşam neredедir? İş hayatında mı? Serbest zamanlarda mı? Ya da aile yaşantısında mı? Öncelikle bu soruların cevaplanması gerektiğini söyleyen Lefebvre, günlük yaşamın bütün bunları içerdiğini ifade etmektedir. Öyleyse günlük yaşam nedir? Her şey burada hesaplanır çünkü her şey numaralandırılır. Paranın, dakikanın, metrenin, kilogramın, kalorinin, attığın adımın ve aldığın nefesin kısacası her şeyin bir sayısı vardır. Sadece nesnelerin değil aynı zamanda yaşayanların, düşünenlerin yani tüm varlıkların da. İnsanların hayvanların ve şeylerin bir demografisi vardır. Günlük yaşamda insanlar doğarlar, yaşarlar ve ölürler. İyi yaşarlar, kötü yaşarlar, kazanırlar kaybederler, yalnız kalırlar, birlikte yaşarlar, acı çekerler ya da haz alırlar ama bütün bunlar günlük yaşam içerisinde şimdi ve burada gerçekleşir. (Lefebvre, 1971: 21). Günlük yaşam "varlığın evi", yaşamın kendisidir. Gardiner (2000: 17) de günlük yaşamı, doğa ile amaçlı bir eylem içine girdiğimiz, dostluğu ve sevgiyi öğrendiğimiz, iletişim becerisini kazanıp geliştirdiğimiz, normatif anlayışları pragmatik olarak formüle edip gerçekleştirdiğimiz, sayısız arzuları, acıları ve yücelikleri hissedip deneyimlediğimiz zaman ve mekan olarak betimler. Kısacası, günlük yaşam bireysel ve kolektif anlamda kapasite ve becerilerimizi geliştirerek kendimizi gerçekleştirdiğimiz ve tam anlamıyla insan olduğumuz yerdir. İnsanın kendisini gerçekleştirdiği bir uzam olarak da düşünülebilecek günlük yaşama dair Lefebvre'nin sorduğu sorulara verilen cevaplara bakıldığında akademinin de günlük yaşama farklı bakış açıları geliştirdiği görülmektedir. Kimi araştırmacılar günlük yaşamı sadece ihtiyaçların karşılanması boyutunda ele alırken kimileri ise sanayi devrimiyle birlikte toplumsal işbölümünün neticesinde ortaya çıkan bireyselleşmenin günlük yaşamı ihtiyacın ötesinde arzuların karşılanma alanı haline getirdiğini belirtmektedir. Aslında günlük yaşam hem ihtiyacın hem de arzuların karşılandığı bir etkileşim alanıdır.

1.1.2. Günlük Yaşamda Sosyal Etkileşim

Toplumsal gruplar arasında temas eksikliği, yokluğu ya da azlığı neticesinde gruplar arasındaki sınırlar keskinleşir ve öteki ile ilgili olumsuz yargılar ortaya çıkar ya da bu yargılar sertleşir (Hewstone and Greenland, 2000: 140; Aktaran: Gürkaynak, 2012: 257). Temas kurulmadığı müddetçe bu tutumlar kurumsallaşır ve belki de temas sayesinde karşı tarafın kötü ya da olumsuz öteki olmadığının farkına varılma imkânı ortaya çıkar (Gürkaynak, 2012: 257). Kısaca, ötekiye dair oluşan olumsuz kanaatlerin temelinde sosyal etkileşimdeki temasın yetersizliği önemli rol oynar. Günlük yaşam içerisinde öteki ile karşılaşma sıklığı arttıkça ötekine karşı olan olumsuz duygular ve önyargılar azalabilir.

Günlük yaşam, sözde ortak hazlarımızı tanımladığımız ve şekillendirdiğimiz, bir beğeni demokrasisinin ortaya çıktığı yerdir. (Roberts, 2006: 1). Bu beğeniler arzu ya da ihtiyaç neticesinde oluşur. Günlük yaşam, bireyin temel ihtiyaçlarını karşılamak ve hayatını idame etmek için yapmış olduğu etkinliklerin toplamıdır (Şahin ve Balta, 2001: 185) biçimindeki tanımlama arzulara yer vermediğinden dolayı eksik bir tanımlamadır. Sadece arzulara yer veren tanımlamalar da ihtiyacı içermediğinden benzer biçimde değerlendirilebilir. Hem ihtiyaca hem de arzulara yer veren Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinden hareketle daha anlaşılır bir günlük yaşam profili çizmek yerinde olabilir.

Maslow, insanın ihtiyaçlarını beş farklı kategoride ele almıştır. Temel ihtiyaçlar (yeme, içme, uyku, cinsellik vb.), güvenlik, sevgi ve ait olma, statü ve kendini gerçekleştirmedir (Maslow, 2001: 212). Görüldüğü gibi Maslow da ihtiyaçlar hiyerarşisinde öncelikle temel ihtiyaçların karşılanıp arzuya yönelik gereksinimlerin daha sonra gerçekleştiğini belirtmektedir. İster ihtiyaç adı altında isterse arzuların karşılanması boyutunda ele alınsın, bütün ihtiyaçlar toplumsal etkileşim sayesinde sağlanır. Nitekim Lefebvre'e (2012: 97) göre de birey ihtiyaçlarını karşılayabilmek için başkaları ile etkileşim içerisindedir. Bu etkileşim neticesinde oluşan günlük yaşam; tekrarlar, alışkanlıklar, performanslar ve rutinleri içerir. Goffman'a (2012: 28) göre performans, günlük yaşamda bireyin diğer bireyleri etkilemek için yapmış olduğu etkinlikleri, rutin ise performans sırasında sergilenecek önceden belirlenmiş davranış kalıplarını ifade eder. Günlük yaşamda diğerleri ile performans ve rutinler

aracılığıyla iletişim sağlanmaktadır (Esgin, 2016:167). Aynı sosyal ortamı paylaşan bireyler, performans ve davranış kalıpları ile birbirlerini anlamaya ve davranışlarını yönlendirmeye çalışırlar. Toplumsal sınıflardaki ortak beğeniler genellikle benzer davranış kalıplarını benzer ortamlarda sergilemelerinden kaynaklanmaktadır. Paylaşılan bağlam sınıf kimliğini de meydana getirmektedir. Böylece grubun ya da sınıfın eylemlerinin meydana geldiği alandaki değişimler bireylerin eylemlerinde de değişiklikler yaratmaktadır. Benzer şekilde bireyin davranışları da alanı şekillendirmektedir. Bourdieu'ya göre "fiilî ve potansiyel kuvvetlerin mekânı olan alan, aynı zamanda bu kuvvetlerin biçimlerinin dönüşümü ya da korunması için de mücadele edilen bir alandır" (Bourdieu ve Wacquant, 2012: 86). Alanı açıklarken Bourdieu, oyun metaforunu kullanır. Alandaki bireyler için oyunun oynanmaya değmesi gereklidir. Bunun için de alanda oynanan oyunun sonucunda bir takım çıkarlarının karşılanmasını bekleyen oyuncu eğer bu çıkarlarının karşılanmayacağını düşünürse ya da oyun sonucunda istediğini elde edemezse oyuna dâhil olmaz ya da yeni oynanacak bir oyundan söz etmek mümkün değildir. Oyuncu alandaki oyunda ön plana çıkmak için sahip olduğu birikimi kullanır ki Bourdieu bunu sermaye kavramıyla açıklar. Kişinin sahip olduğu farklı sermaye türleri (dini, ekonomik, kültürel ya da sembolik) bağlama göre işlev kazanır. Aynı sınıfın üyeleri sahip olunan sermayeleri benzer biçimde kullanma eğilimi ya da yatkınlığına sahiptir. Bourdieu bu yatkınlığı habitus kavramıyla açıklama yolunu seçer:

"Habitus, aslında hem nesnel olarak sınıflandırılabilir pratiklerin üretici ilkesi hem de bu pratiklerin sınıflama sistemi (principium divisions)dir. Temsil edilen toplumsal dünya, yani yaşam tarzları uzamı, habitusu belirleyen bu iki kabiliyet arasında, yani sınıflandırılabilir pratikler ve yapıtlar üretme kabiliyeti ile bu pratikler ve ürünleri ayırt edip değerlendirme kabiliyeti (beğeni) arasındaki ilişkide oluşur" (Bourdieu, 2015: 254).

Bourdieu'nün bahsettiği bireyin yaşam stilini oluşturan pratiklerin oluşması için bazı şartlar bulunmaktadır. Bunlar arasındaki en önemli unsur alandaki kuralların içselleştirilmesidir. Habitusun Jung'un arketip kavramına benzer özellikler taşıdığı görülmektedir. Birikmiş deneyimlerin içselleştirilerek aktarıldığı arketipler, pratiklerin içselleştirilerek aktarıldığı habitusa benzer bir nitelik göstermektedir.

Toplumsal hafıza neticesinde oluşan kolektif birikimler (Bourdieu'nün sermayesi gibi) bireyin toplumsal etkileşimi hem de günlük yaşamdaki davranış kalıplarını şekillendirir. Günlük yaşam içerisinde farklı olanın algılanması, öteki ile olan ilişki sonucunda önyargı ya da ayrımcılık gibi ötekileştirme süreçlerine etki eden faktörler ortaya çıkar.

Günlük yaşam, toplumun temel dinamiği olan sıradan insanın tarihidir. Bu sıradan aktörün, hayatına etki eden ve biçimlendiren her şeyin toplamıdır (Işın, 1995:8). Aynı zamanda bu sıradan aktör ufak dokunuşlarla günlük yaşamı şekillendiren ve dönüştüren öznedir. Günlük yaşam gösterişten uzak sıradanlığın tekdüzeliğin ve doğallığın alanıdır. Eski ile yeninin, aynı ile farklının, 'ben ile öteki'nin buluştuğu andır. Lefebvre'ye (2007: 35) göre gündelik hayat, zaman kullanımında gizli olan etiktir. Hernann Broch'un ifadesiyle modernliğin arka yüzü ve zamanın ruhudur (Akt: Lefebvre, 2007: 35). Günlük yaşam kendini yeni olan her şeyde ifşa eder. Bu ifşa edişler, eskiye ait tortuların yeni zamana yansıtılmasıdır aynı zamanda.

İnsanın, ötekiyle karşılaşma serüveninin can alıcı noktası, günlük yaşamda kurulan yüz yüze ilişkiler sonucu edindiği deneyimdir. Diğer hiç bir etkileşim türü yüz-yüze kurulan iletişim kadar gerçekçi değildir. Berger ve Luckmann (2008), bütün toplumsal etkileşimlerin prototipinin yüz yüze etkileşim olduğunun ve diğer etkileşimlerin bundan türediğini söyler. Karşılıklı kurulan bu iletişimde öteki birlikte paylaşılan bir şimdi ve burada olarak bana görünür. Aynı şekilde ben de ötekine birlikte deneyimlediğim şimdi ve burada olarak görünürüm. Bu yüzden benim duygu, düşünce ve davranışlarım ötekinin duygu düşünce ve davranışlarını karşılıklı olarak dönüştürür (Berger ve Luckmann, 2008: 44) . Ben ve ötekinin şimdi ve buradalığı yüz-yüze iletişim devam ettiği sürece bir birini deneyimler.

Karşımdaki insanın samimi ve sıcakkanlı davranması beni de samimi ve içtenliğe sürükleyebilir. Konuşurken ses tonunu yükseltmesi benim de ses tonumu yükseltmeme neden olabilir. Aynı şekilde benim de konuşurken isteksiz davranmam sorulara kısa cevaplar vermem karşımdaki kişinin iletişimin devamına yönelik beklentisini sonlandırabilir. Benim gülümsemem onun gülümsemesine, surat asmam onun surat asmasına neden olabilir. Dolayısıyla yüz-yüze etkileşimde benim her

ifadem ona yönelik, onun da her ifadesi bana yöneliktir ve eşzamanlılık söz konusudur. Benim ve ötekinin şimdi ve buradalığı, ötekinin kendiliğini dışa vurduğu en acık durumdur. Bazen bu kendiliğin dışavurumunu olduğundan farklı ya da yanlış yorumlayabilirim. Günlük hayatta, caddede, sokakta ya da tren garında ötekinin davranışlarını yanlış anlayarak karşıt reaksiyonlar verdiğimiz birçok yaşantı hepimizin başından geçmiştir. Diğer bütün sosyal ilişki türleri yüz-yüze kurulan ilişki kadar şimdi ve buradalığa yakın değildir. Günlük yaşamda, ötekiyle kurduğum yüz-yüze ilişki beni ötekinin gerçekliğine, diğer ilişkilerde olmadığı kadar çok çeker (Berger ve Luckmann, 2008: 44). Hiç bir sosyal ilişki türünde yüz-yüze kurulan iletişimde olduğu kadar kendiliğin dışa yansıması söz konusu değildir.

Günlük yaşamdaki iletişimin doğasında başkalarıyla paylaşım vardır (Berger ve Luckmann, 2008: 44). Bu paylaşımlar, aile içi ilişkiler, arkadaş ilişkileri, komşuluk ilişkileri ve iş ilişkileri gibi süreçlerde ortaya çıkar. Başkalarının bir özne olarak karşılanması ya da onu nesneleştirme iradesi günlük yaşamda ortaya çıkar. Özneleştirme davranışımızı oluşmasını sağlayan üretim yöntemleri ya da tüketim tarzlarımız günlük yaşam içinde belirginlik kazanır (Touraine, 2008: 272). Bağlama göre kişi özne ya da nesne konumunda olabilir. Bireyin özne ya da nesne olarak konumlandırılması ilişkilerin icra edildiği yapıyla ilgilidir. Bireyin davranışlarını yapı biçimlendiriyorsa nesne, birey yapı içinde aktif bir role sahip olup hem nesneyi hem de yapıyı etkiliyorsa aktör olarak nitelendirilebilir. Goffman'ın tezin önceki sayfalarında bahsi geçen performans ve rutin kavramları bu bağlamda düşünülebilir. Günlük yaşamda icra edilen gönderici olarak performanslar alıcıyı etkilemek için yapılır. Performansları yapı ve yapının bağlamı biçimlendirir. Rutin ise Bourdieu'nun habitusunu da hatırlatan biçimde içselleştirilen davranış kalıplarıdır.

Günlük yaşam, her bireye işini bildiği gibi yapabilmesi için farklı fırsatlar sunar. Dolayısıyla günlük yaşamın incelenmesi toplumsal olanın anlaşılmasında köşe taşıdır. Günlük yaşam, toplumsal eylemin karanlık odasıdır (Certeau, 2009). Modernite ile birlikte ortaya çıkan toplumsal işbölümü bireylerin sadece belirli alanlarda uzmanlaşmasını saplamıştır. Örneğin herhangi bir meslek grubuna dâhil olan birey karşılaştığı sorunlarda o mesleğin terminolojisiyle olayı ya da vakayı çözümleme yoluna gider ya da sorunlar karşısında çözüm üretmeyerek başkalarından

yardım talep etmek zorunda kalabilir. Örneğin buzdolabı bozulabilir ya da arabası ile seyahat ederken arabasının lastiği patlayabilir. İşte sayısını rahatlıkla artırabileceğimiz modernite ile ortaya çıkan bu tarz problemler bireyin duruma yabancılaşmasını sağlar. Bu yabancılaşmanın çözüme kavuştuğu yer ise günlük yaşamın ta kendisidir. Belki de bu yüzden Certeau günlük yaşamı toplumsal eylemin karanlık odası olarak nitelendirmiştir. Bildiğimiz gibi karanlık oda fotoğrafların gün yüzüne çıkarıldığı mekânlardır. İşte günlük yaşam da bu minvalde toplumsal eylemin karanlık odasıdır.

Goffman, Lefebvre, Bourdieu, De Certeau, Jung, Berger ve Luckmann'ın görüşlerinden varılacak nokta olarak günlük yaşamda oluşan farklılaşan ve ötekileştiren eylemlerin temel nedeninin rekabet kavramında aranması gerektiği anlaşılmaktadır. Çünkü sanayi devrimi neticesinde temelleri atılan 20. yüzyıl başında toplumda baskınlığını hissettiren modernizm ve 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren postmodernizm ile birlikte gündelik yaşama evrilen günlük yaşam, kapitalist ilişkiler ağı neticesinde kolektif yaşamdan hedonist yaşama geçilen bir uzam olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu uzamdaki din, etnisite, cinsiyet ve yaşam stilleri gibi bağımsız değişkenlerin bireyin günlük yaşam içindeki benliğinin sunulma biçimini ve öteki tarafından kabul düzeyini belirlediği görülmektedir.

1.2.Farklılık

> *"Eğer çağdaşlarımız çoğul kimliklerini benimsemeye yüreklendirilmezse, kimlik ihtiyaçlarını farklı kültürlere samimi ve komplekslerden arınmış bir açılmayla uzlaştıramazlarsa, kendilerini kendini yadsımayla ötekini yadsıma arasında seçim yapmak zorunda hissederlerse, bizler kan dökücü çılgınlardan oluşan ordular, yolunu kaybetmişlerden oluşan ordular kurmak durumunda olacağız"* (Maalouf, 2000: 33).

Kendimizi tanımlamak için ötekine ihtiyaç duyarız. Başkaları hakkında bir şeyler söylediğimizde genellikle kendimiz hakkında da bir şeyler söyleriz. Bizim benzerliğimiz onların farklılığıdır ya da tam tersi bir durum söz konusudur. Benzerlik ya da farklılık paylaşılan sınırda birbirlerini yansıtır (Jenkins, 2008: 103). Farklılık ya da benzerliği kavramanın ya da işaretlemenin yolu ise karşılaştırma eylemidir. Karşılaştırma ya fiziksel ya da sözel boyutta gerçekleşir. Ten rengi ya da beden

yapısı gibi fiziksel karşılaştırmalar ile din, etnisite ya da yaşam tarzından kaynaklanan sözel karşılaştırmalar farklılığın oluşmasında etkilidir. Önceki kısımda söz edilen sosyal temas farklılığa dair oluşan söylemin var olup olmayacağını belirler. Öyleyse, farklılık kavramının açımlanması gerekir.

Farklılık kavramı TDK sözlüğünde "farklı olma durumu, ayrımlılık, başkalık" ve "doğal, toplumsal ve bilince dayanan her olay ve olguyu bütün ötekilerden ayıran özellik" (Hançerlioğlu, 1976: 143; TDK, 2011: 852) olarak açıklanmaktadır. Tanımlamada dikkat çeken olay farklılığın başkalık ve öteki üzerinden betimlenmesidir. Toplum bilimleri açısından farklılık, bir toplumu oluşturan sosyal gruplar içindeki din, dil, etnik, sınıf, cinsiyet, yaş gibi ayrılıkları niteleyen bir kavramdır (Marshall, 1999: 233).

Fred Jandt, kültürlerarasındaki farkların ne gibi sorunlara açacağı hususunda şu örneği verir:

> " New York'u ziyaret eden Danimarkalı bir kadın, 14 aylık bebeğini bebek arabasıyla kapının önünde bırakıp yemek yemek için bir lokantaya girer. Lokantanın camından, kaldırımda arabasındaki bebeği gören diğer müşteriler New York polisini ararlar ve polis gelip bebeği ve annesini merkeze götürür. Kadın bebeğini tehlikeye atmakla suçlanır ve hâkim karşısına çıkmak üzere tutuklanır. Bebek bakım evine verilir. Danimarka elçilik görevlileri olaydan haberdar olur ve bu davranışın Danimarka'da yaygın olduğunu, Kopenhag sokaklarında, içinde bebeklerle lokanta önüne bırakılmış bebek arabalarının fotoğraflarını göstererek bu davranışın Danimarkalılar için normal olduğunu anlatırlar. Amerikalı yargıç, Danimarkalı annelerin çocukları lokantanın kapalı ve kirlenmiş havasını solumasın diye güvenli kaldırımda arabasının içinde bıraktıklarını anlamakta zorluk çekse de, bebeğini annesine verir" (Jandt, 2004: 74; Aktaran: Kartarı, 2016: 18).

Birbiriyle benzer olanlar ya da benzer fikirlere sahip olanlar paylaştıkları şeyler ortak olduğu için ortaya fazla sorun çıkmaz. İnsanlar arasındaki etkileşimde sorun genellikle bilinmeyen ya da deneyimlenmemiş olandan kaynaklanır. Bu yüzden

kendi kültürüne yabancı bir ortamda bulunan kişiler bulunduğu ortamın kendi kültüründen farklı olan durumları bilmeleri ve ona göre hareket etmeleri gerekir (Kartarı, 2016: 17). Bu sayede daha az sorunla karşılaşırlar. Yukarıda verilen örnekte Danimarkalı kadının Amerika Birleşik Devletleri'nin kültürünü tanımaması ve kendi kültürüne dair bir davranışta bulunması kendisi açısından oldukça sıkıntılı bir duruma neden olmuştur. Benzer Batı kültürleri olarak Danimarka ve Amerika örneğinde bile sorunlar ortaya çıktığı görülmektedir. Birbirlerinden oldukça farklı kültür ortamlarının daha büyük sıkıntıları doğurabileceği aşikârdır.

Karşılaşılan kültürle ilgili bilgi sahibi olunmadığında karşı kültürle kendi kültürü arasında herhangi bir fark bulunmadığını düşünmek ve farklı bir kültürel ortamda değilmiş gibi davranmak insana makul gelmektedir. Ancak her kültür birbirinden farklıdır ve benzer değildir. Bu yüzden etkileşimde bulunurken kültürel farkları tanıyıp anlayarak ve karşı kültürü olduğu gibi kabul ederek davranışları o kültürü hesaba katarak yapmak diğer kültürün insanlarına saygı gösterilmesi sağlar. İki kültürdeki farklılıklardan ziyade benzerliklere vurgu yapmak ve farklılıkları görmezden gelmek ileride telafisi mümkün olmayan yanlış anlamalara ve sorunlara neden olabilir. (Kartarı, 2016: 20).

Farklı özelliklere sahip insanlar - cinsiyetler, ırklar, etnik kökenler, yaşlar, sınıfsal geçmişler, eğitim kazanımı, vs. - çok farklı özelliklere sahip gibi görünür. Genellikle bu nitelikleri kategori üyelikleri için bazı temel özelliklerle ilişkilendiririz. Örneğin, kadınlar duygusaldır, eğitimli insanlar hoşgörülüdür veya çete üyeleri şiddete eğilimlidir. Bu özcü nitelikler, bu insanların işgal ettiği sosyal dünyalardaki büyük farklılıkları görmezden gelir. İnsanların genellikle kendileriyle ortak yönlerinin fazla olduğu kişilerle daha çok iletişim kurmaları onları sınırlı bir sosyo-demografik alana hapseder. Sadece kendimiz gibi düşünen kişilerle etkileşim kurarak, konumumuzun bir sonucu olarak deneyimlediğimiz her şey güçlendirilir (Mc Pherson, Smith-Lovin ve Cook, 2001: 415); fakat deneyimlediğimiz alan bizi tek tipleştirdiği için ötekiyle temassızlık bizi farklılıklara karşı duyarsız hale getirir.

Kuşkusuz, herkese ait olan, toplumsal açıdan ayrılmayan, ancak haklarını ifade eden birtakım ortak tepkiler vardır: Farklı toplulukların üyelerini karakterize eden ortak eylem yöntemleri, konuşma biçimleri, eşitlik vb. bunlardan ayırt edilebilecek

olan, bireyin, etkilediği diğer kişilerin rolünü alma kapasitesinin gösterdiği bireylerin sosyal işlevlerinin farklılığı ile uyumlu bir kimliktir. Bu kapasite, kişinin kendi özelliklerini sergilemesine ve aynı zamanda kendini etkilediği diğer kişilerin tutumunu da almasına izin verir. Bireyin, kendisini etkileyen ve kendisinin etkilediği kişilerin tutumunu alabilmesi koşuluyla, kendisini bireyselleştiren ve yine de bir topluluğun üyesi olacağı kendine has özelliklerini geliştirmesi mümkündür. Yine de gerçekleşme derecesi muazzam ölçüde değişse de toplumda örneğin vatandaşlık için belirli bir miktarda ortak özellikler bulundurulması zorunludur (Mead, 1972: 325-326). Her ne kadar vatandaşlar kendilerine özgü özelliklerini ortaya koyan bireysel bir kimliğe sahip olsalar da, kolektif bilincin ortaya koyduğu değerler, normlar, dil, teknoloji, sembol ve inanç gibi kültür bileşenleri sayesinde toplumsal kimlik edinirler.

Bireysel ve toplumsal kimlikler farklılık ve benzerlik üzerinden kendilerini inşa ederler. Bireysel kimlik, kendiliği meydana getiren temel özellikler üzerinden oluşturulurken bireyi öteki bireylerden ayrıştıran farklılıklara vurgu yapar. Toplumsal kimlik ise toplumu meydana getiren bireylerin taşıdığı ortak özelliklerden yani benzerlikten yola çıkarak kolektif yapıları oluşturur. Her iki kimlik oluşumunda temel olan öteki nosyonudur. Çünkü öteki bireyler karşısında ayrışarak "ben" olunurken diğer yandan öteki kolektivitelere karşı birleşerek "biz" olunur.

Antik Yunandan günümüze kadar 'öteki' tasavvuru gelişerek varlığını sürdürmüştür. Her dönemin öteki tasavvuru 'öteki'yle ilişkinin temel belirleyicisi olmuştur. Schnapper (2005: 25-27), tarihsel süreç içerisinde 'öteki' ne yönelik farklılaştırıcı ve evrenselci olmak üzere iki farklı tutum sergilendiğini belirtir. İnsan toplulukların çeşitlilik üzerine kurgulanmıştır ve bu çeşitlilikte bazı toplumlar konum itibari ile diğer topluluklara göre daha baskın konumdadırlar. Baskın olanın bakış açısıyla diğer toplumların (öteki'lerin) değeri belirlenir. Kendi kültürel ölçütlerinden yola çıkarak 'öteki'ler değerlendirilir. Bu da 'öteki'nin 'ben'e göre şekillenmesine ve yorumlanmasına yol açar. 'Öteki' 'ben' den eksik olandır ve ebediyen tamamlanamayandır. Dolayısıyla farklı olan dışlanan yerinden yurdundan edilen ve yok edilmesi gerekendir. Bu tutumun nihai uğrak yeri ırkçılıktır. Evrenselci tutumda her ne kadar insanlık farklılık ve çeşitlilik üzerine kurgulansa da en temelde insanlık

ortak paydasında birleşerek hak ve özgürlüklerden eşit oranda faydalanır. Farklı potansiyele ve yetilere sahip olsa 'öteki' sırf insan olduğu için yaşamı eşit oranda hak eder. Fakat toplum içerisindeki bireylerin eşit olabilmesi özdeş olmaları gerekir yani 'öteki'nin 'ben'le özdeşleşmesi, 'ben' gibi olması gerekir. Bu yaklaşımın muhtemel uğrak yeri asimilasyondur.

Özetle; Antik Yunan'dan köklerini alan eril aklın ikamet merkezi olarak ötekinin algılanışı her dönemde karşıt bir kutbu hedef alarak kurgulanmıştır; fakat postmodernizm ile birlikte bu durum sarsılmıştır. Çünkü postmodernizm farklılıklara kucak açmıştır ve çoğulculuğa karşı olumlu bir tavır takınmıştır. Feminizm gibi radikal olarak değerlendirilebilecek akımlar kendilerine söylem alanı bulma fırsatı yakalamıştır.

1.2.1.Farklılığın Kimlik Üzerinden İnşası

Günlük yaşamda sergilemiş olduğumuz rollerin zamana ve mekâna bağlı olarak farklılaştığını görmekteyiz. Bu farklılaşmaya neden olan şey sahip olduğumuz çoğul kimliklerimizdir. Yüklenilen kimlik özeliklerinin bir kısmı, bizim kendiliğimiz yani öz benliğimizle ilintilidir ki bu özellikler bizi öteki bireylerden farklılaştırır. Yine yüklenilen kimlik özelliklerinin bir kısmı ise bizi bazı insan toplulukları ile benzer kılar. Benzerlikler kolektif kimliklerin oluşmasında asli unsur olarak yapılandırılır. Kimlik olgusu farklılık ve benzerlik üzerinden kurgulanarak kimlik taşıyıcılarının günlük yaşamdaki eylemlerinin sınırlarını belirler. Bu bölümde kimliğin yukarıda bahsedilen görünümleri ile ilgili farklı görüşlere yer verilmiştir.

Taylor'a (2010: 55-57) göre kişinin kendi kimliğini keşfi, kişinin soyutlanmış biçimde tek başına oluşturduğu anlamı taşımaz aksine başkalarıyla etkileşim yoluyla oluşan diyalojik ilişkilerin bir ürünüdür. Doğası gereği toplum olmadan oluşmayan sosyal kimlikte topluma bağımlılık esastır; fakat önceki çağlarda tanınma hiçbir zaman bir sorun olarak karşımıza çıkmamıştır. Modern çağla birlikte kimlik oluşturmak ya da tanınmak için yapılan etkileşim çabalarının başarısız olduğu görülmektedir. Modern çağ öncesinde insanların kimlikleri tabii ki bulunmaktaydı; fakat kimlik ya da tanınmak gibi kavramsal sorun yaratan bir durum söz konusu değildir. Günümüzde ise bu yüzden kimliğin öteki ya da diğer kişilerle olan

etkileşimimiz sonucunda olumlu ya da olumsuz olarak ortaya çıktığını bilinir. Bu durum kırılgan bir kimlik anlayış ortaya çıkarır. Tanınma, bizim için önem taşıyan diğer kişilerle oluşturduğumuz diyalog neticesinde ortaya çıkan, kişisel düzey ve eşit tanınmanın daha büyük rol oynadığı kamusal düzey olmak üzere iki alanda meydana gelir.

Sosyolojik bir bakış açısıyla tüm kimliklerin inşa edildiği gerçeğinin anlaşılması kolaydır. Asıl mesele kimliğin nasıl, kim tarafından ve ne için üretildiğidir. Kimlikler inşa edilirken tarihten, coğrafyadan, biyolojiden, üretken ve üretken olmaya eğilimli kurumlardan, kolektif hafızadan ve kişisel fantezilerden, güç ya da iktidar aygıtlarından ve dinsel olgulardan yapı malzemelerini temin eder. Ancak bireyler, sosyal gruplar ve toplumlar, tüm bu materyalleri işlerler ve toplumsal yapılarına ve zaman / mekân çerçevelerine dayanan toplumsal saptamalara ve kültürel projelere göre anlamlarını yeniden düzenlerler (Castells, 2010: 7). Görüldüğü gibi kimliğin ortaya çıkışında pek çok faktör rol oynamaktadır. Çeşitli alanlardan elde edilen veriler bireyler ya da toplumsal grup ya da sınıflar tarafından farklı biçimde işlenir. Bu yüzden farklı kimlikler ortaya çıkar. Her farklı kimliğin inşasında farklı nosyonlar merkezi rol oynar. Din, ırk, cinsiyet, yaşam tarzı vb. olgular akla ilk gelen örneklerdir.

Kimlik ve benzerlik üzerine sorulabilecek pek çok soru vardır. Kim olduğumuzu ve ötekilerin bizi nasıl tanımladığını nereden bilebiliriz? Kendimizi eşsiz birey olarak algılamamız, kimliğimizin farklı yönlerini her zaman ve her yerde, başka insanlarla paylaştığımızın farkına varmaya ne kadar dayanır? Alışılmış rutin algımızı, farklı durumlarda ve farklı insanlara göre değiştirebileceğimiz bilgisiyle nasıl bağdaştırabiliriz? Şu anda olduğumuz şeyden başka biri olmak ne ölçüde mümkün olabilir? Sadece kendimiz olarak kalmak mümkün müdür (Jenkins, 2008: 16). İşte kimliğe ve tanımlamaya/ tanımlandırmaya dair bunun gibi daha pek çok insan zihnini meşgul eden soru bulunmaktadır. Günlük hayatımızı biçimlendiren ve meşgul eden bu sorulara çözüm üretme arayışı uzun yıllardır sosyal bilimcileri meşgul etmiştir ve muhtemelen etmeye de devam edecektir.

Kimlik, son yirmi yıldır sosyal bilimlerin birleştirici temalarından biri olmuştur ve göründüğü kadarıyla yakın zamanda bunun değişme ihtimali neredeyse yok

denecek kadar azdır. Herkesin kimlik hakkında söyleyecek bir şeyi mutlaka vardır: antropologlar, coğrafyacılar, tarihçiler, filozoflar, siyaset bilimciler, psikologlar, sosyologlar vb. Bireysel kimliğin modernliği konusundaki tartışmalardan, cinsiyetçi toplumsal sözleşmelerin feminist yapı sökümleri, milliyetçiliğin ve etnik siyasetin görünürdeki yeniden dirilişini anlamaya yönelik girişimlere kadar, kimlikle ilgili bir takım farklı söylemler vardır. Kimlik, politik ilticadan kredi kartı sahtekârlığına, alışverişten cinsiyete kadar uzanan her şeyle bağlantılıdır. Eski kimlikler, yeni kimlikler, dönüşen kimlikler gibi farklı görünümlerde karşımıza çıkabilir (Jenkins, 2008: 28). Günlük yaşamımızda birçok grubun temsilciliğini yaparız. Bu yüzden birbirinden oldukça farklı pek çok kimliğe sahibizdir. Birden fazla kimliğe sahip olmak saçma bir yaklaşım gibi görünebilir; fakat kişi birçok faktörden dolayı kendisini ait hissettiği farklı kimliklere sahiptir. Örneğin bir kadın hem vejetaryen hem avukat hem caz müziği sever hem de heteroseksüel ya da eşcinsel olabilir ve bu özelliklerin hiçbiri birbiriyle çelişmeden kolektif bir bütünlük sağlanabilir (Sen, 2006: 66). Kişinin sahip olduğu kimlikler günlük yaşamda bağlama göre dönüşümsellik sergileyebilir ya da farklı kimliğe ait roller aynı anda görünüm kazanabilir.

Tanımlama ve ilgi alanları kolayca ayırt edilemez. Kendimizi nasıl tanımladığımız, çıkarlarımızı nasıl tanımladığımızı gösterir. İlgi alanlarımızı nasıl tanımladığımız kendimizi belirli alanlarda tanımlamak için bizi cesaretlendirebilir. Başkalarının bizi nasıl tanımladığı, aslında onların bizim ve kendilerinin çıkarlarını ve ilgi alanlarını nasıl tanımladıklarını gösterir. Bu, insanların bazen bireysel olarak veya toplu olarak nasıl tanımlandıkları ile çelişen çıkarlar peşinde olabileceğini inkâr etmek değildir. Bununla birlikte, bizi, sınıflandırmaya (özdeşleşme) ilgisiz kalmanın mümkün olmadığı önermesine geri getirmektedir (Jenkins, 2008: 7). Görüldüğü gibi kimlik inşa sürecinde bireyin ve grubun çıkarlarının ön planda olduğu görülmektedir. Grubun ya da bireyin çıkarına uygun düşmeyen davranışlar ya da hareketler içselleştirilmez ve kimlik katmanlarına dâhil edilmez. Diğer taraftan bakıldığında grubun ilkeleriyle bağdaşmayan fakat bireyin çıkarlarıyla uyum sergileyen davranışlar ya da durumlar zamanla grup normlarıyla da uyuşabilir. Hatta öteki

olarak nitelenen grubun davranışları bile bağlama göre kabul edilebilir. Bu yüzden çıkar-kimlik ilişkisi girift bir yapıya sahiptir.

Jenkins'e göre (2008: 13) tanımlama ya da kimliklendirme, insanların kendilerini ve arkadaşlarını bireysel ve kolektif olarak ayırmak için kullandıkları temel bilişsel mekanizma olduğu için önemlidir. Böylece insan kimin kim ya da neyin ne olduğunu ve bunları nasıl sınıflandıracağını bilir ve böylece kendi dünyasını örgütleyebilir. Öte yandan tanımlama, davranışları belirleyemez ve kimlik kalıpları, kimin ne yapacağını tahmin etmemize izin vermez. Bu birçok neden içerir. İnsanlar çeşitli plan ya tanımlama hiyerarşileriyle çalışırlar, bu tanımlama hiyerarşileri asla net bir şekilde kestirilemez, açık ya da birbirleriyle tutarlı bir şekilde uyuşmaz ve çıkarlar ile kimlik arasındaki ilişki bu yüzden karmaşıktır.

Bireyin kendi kimliğini oluştururken belli bir kolektife bağlı olması kimlik inşa sürecini kolaylaştıran bir etkendir. Bireyin kimliği aidiyet hissettiği gruptaki saygınlığı ve konumu tarafından meydana getirilmektedir. Aidiyet hissettiği grupla dış grup arasındaki farklılaşma bireyin oluşturduğu kimliği kuvvetlendirmektedir. Özdeşleşme, gurur ya da güvenlik hissi kimlik oluşturma sürecinde ortaya çıkan duygulardır (Schnapper, 2005: 151). Örneğin, bir işçi sınıfı kimliği eşzamanlı olarak, bu kimlik biçimini paylaşan bireylerin aşağı yukarı aynı sınıf pozisyonuna sahip olduklarını ima etmektedir. (benzer ücretlere bağlı olarak benzer konutlarda yaşam, aynı eğitim niteliğine sahip olma, aynı kültürel değerler vb.) Aynı zamanda bu grubun diğer sınıflardan (örneğin orta veya üst sınıflar) ve kendi kimliklerinden de farklı olabilir (Malesevic, 2006: 16). Schnapper'in kimlik oluşturma sürecinde ortaya çıkan duygular olarak belirttiği özdeşleşme, gurur ve güvenlik hissi işçi sınıfı örneğine benzer olarak diğer meslek gruplarına da uygulanabilir.

Therborn (1996: 229) kimlik oluşum sürecinin üç önemli aşamadan meydana geldiğini belirtir: farklılaşma, öz-referans veya öz-imgenin yerleşmesi ve başkaları tarafından tanınması. Farklılaşma sosyal bir inşadır. Kişiliğin oluşum dinamiği içinde yazılsa da, sosyal etkileşim sistemi içinde içsel bir temeli yoktur. Daha ziyade, modern toplumlarda, olası sınırlar arasındaki rekabetin sonucu olarak görülmelidir. Farklılaşma, "ben" veya "biz" potansiyelinin çevreden ayrılmasını ifade eder. Bu farklılaşma sürecinde iki yön vardır: ötekinin deneyimleri ve benliğin keşifleri.

Kimlik, toplumsal olarak onaylanmış bir dizi farklılıklarla ilişkili olarak kurgulanmıştır. Bu farklılıklar kimliğin oluşturulmasında asli unsurdur. Eğer farklılıklar bir arada olmasaydı kimlik de ötekilerden farklılığı ve sağlamlığı içinde var olmazdı. Kimlik var olmak için farklılığa ihtiyaç duyar ve bu farklılığı ötekileştirerek kendi varlığını ve kesinliğini güvence altına alır (Connolly, 1991: 64). Schnapper'in özdeşleşme, gurur ya da güvenlik hissi gibi kimliğin oluşumunda ortaya çıkan duygular bahsedilen bu farklılığı temin etmektedir.

Jenkins (2008: 45) de kimliğin sınıflandırma ile temin edileceğini belirterek sınıflandırmanın belirli prosedürler içerdiğini belirtmektedir. Ona göre kişilerin sınıflandırılabilmesi için, bir sınıflandırma sözlüğü olmalıdır: örneğin, pozisyonlar ve kategoriler. Organizasyonlar- ister resmi ister gayri resmi olsun- başka şeylerin yanı sıra, konumlar ve bireyleri işe alma prosedürlerinden oluşurlarsa, bunlar önemli sınıflandırma araçlarıdır. Görevlerin oluşumu ve dağılımı, örgütlerin içinde ve dışında siyasi ilişkilerin ve mücadelelerin sonucudur. Kurumsal işe alım prosedürleri, kişileri bu pozisyonlara tahsis ederken, belirli kimlik türlerini bireylere otorite olarak tahsis etmekte, böylece daha geniş kimlik tanımlamaları yapabilmektedir. Bu, nominal ve sanal tanımlamanın birbiriyle bağlantılı olduğu yollardan biridir: pozisyonların tahsisi (isimler) aynı zamanda kaynakların ve cezaların (sonuçların) tahsisidir. Örneğin, işgücü piyasasındaki organizasyonlar arasında işe alım uygulamalarındaki tutarlılık, tutarlı kolektifliklerin oluşumu, sürdürülmesi ve değiştirilmesine, benzer yaşam şansları ve deneyimlerle karakterize edilen kişilerin sınıflarına katkıda bulunur.

Özetle, kimliklerin oluşumunda farklılığa ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Bu farklılık hem bireysel hem de toplumsal kimliklerin oluşmasında asli unsurdur. Bireysel kimliğin oluşmasında ön plana çıkan farklılık bireyin öz benliğinden dışa taşan ve kendiliği diğer bireylerden ayıran temel özelliktir. Toplumsal kimliklerin oluşumunda da her bir toplumsal grubun ya da sınıfın diğer grup ya da sınıflardan kendisini ayrıştıran farklılıkları belirli temalar üzerinden inşa edilir. Özdeşleşme, gurur ve güvenlik hissi gibi kimliği oluşturan duyguların şiddeti farklı kimliğin temsilcisi olan grup ya da sınıflarla arasındaki sosyal mesafeyi artırır ya da azaltır.

Gruplar arasındaki kimlik odaklı çatışmalar ötekileştirme sürecinin başlangıcı olarak karşımıza çıkar.

1.3.Ötekileştirme

Bir önceki kısımda kimliğin var olabilmesi için farklılığın ve benzerliğin olması gerektiği vurgulanmıştı. Farklılık toplumsal gerçekliğin bir parçasıdır. Bir diğer gerçeklik de kimlik oluşumu sürecinde var olan farklılıkların ötekileştirilerek kimliğin sağlamlaştırılmasıdır.

Ötekileştirme günlük yaşamda hem bireysel düzlemde hem de grup içi süreçte bir dizi işleve sahiptir. Birey, eksik ve olumsuzu ötekine yükleyerek, olumsuz ve kötü olanı kendinden uzakta konumlandırarak rahatlar. Ötekileştirme yoluyla, yabancı ve öteki meşru sınırlar dışına atılarak kendi meşruiyetimiz sağlamlaşır. Böylece ötekine karşı olan olumsuz tutumlarımızı meşrulaştırmış oluruz. Kimlik oluşumunda ne olmadığımız ötekinin üzerinden ifade bulur. Yine kurulu düzenin devamı farklılıkların ötekileştirilmesi yoluyla sağlanır (Bilgin, 2007:197-198). Görüldüğü gibi ötekileştirme karşıt kimliğin olumsuzlanması üzerinden inşa edilir.

Bu kısımda, bir nosyon olarak öteki, ötekileştirme, günlük yaşamda ötekileştirme süreci, ötekileştirme alanları ve ötekileştirme üzerine yaklaşımlara değinmek konunun anlaşılması açısından önemli olabilir.

1.3.1.Ötekileştirme Nedir?

Yirmi birinci yüzyılın temel problemlerinden bir tanesi, "ötekileştirme"dir. Görünüşte anlaşılmaz ve ezici güçlüklerle kuşatılmış bir dünyada, neredeyse her küresel, ulusal ve bölgesel çatışma, grup temelli farklılığın bir veya daha fazla boyutu etrafında toplanır veya düzenlenir. Ötekileştirme; bölgesel anlaşmazlıkları, öfke şiddetini, askeri çatışmayı, hastalığın yayılmasını, açlık ve gıda güvensizliğini ve hatta iklim değişikliğini bile kapsayan karmaşık bir süreçtir (Akt: Powel ve Menedian, 2016: 14). Dolayısıyla ötekileştirme çağımızın acilen çözüm üretmesi gereken temel sorunu olarak gündem oluşturmaktadır. Ötekileştirme kavramını anlaşılır kılabilmek için öncelikle öteki nedir ya da kimdir sorusunun cevaplanması gerekmektedir.

Türk Dil Kurumu'nun Türkçe sözlüğünde, öteki kavramı "sözü edilen veya benzer iki nesneden önem ve konum bakımından uzakta olan" (TDK, 2011; 1862) olarak tanımlanmaktadır. Benzer şekilde Cevizci de ötekiyi mesafe ve konum üzerinden tanımlama yolunu seçmiştir: "Erkeğin ötekisi kadın veya Batı'nın ötekisi olarak Doğu örneklerinde olduğu gibi belli bir konum ya da varlığın karşı kutbunda bulunan konum ya da varlık" (Cevizci, 1999: 661).

Öteki kavramının sosyolojik bir perspektif olarak etnisite, din, cinsiyet, yaşam tarzı vb. toplumsal sınıflandırmaları betimlemek için kullanıldığı görülmektedir. Öteki, bir toplumda baskın sosyal gruplardan farklı olan toplumsal kategorileri imleyen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Yanık, 2013: 85). Dolayısıyla bizim gibi olmayan bizden ayrı olan bütün kategoriler öteki kavramı altında toplanmaktadır.

"Öteki"yi konumlandırmak için bir çıkış noktası gereklidir. Bir çıkış noktası olarak "ben" diğerini konumlandırırken kendisinden farklı olan yanını bir eksiklik olarak görme eğilimindedir. Bu eğilimi temellendiren şey ise kendi kültürel referanslarıdır. Ben'in sahip olduğu kültürel özellikleri içermeyen kişi ya da grupları aşağı seviyede görme eğilimi ve bu aşağıda olma durumu çoğunlukla değişmez (Schnapper, 2005: 25-26).

Özsüer, tarih yazımı orijinli "öteki" ve "ötekileştirme" konularına yer verdiği makalesinde alanda eser veren yazarlardan alıntılarla konuya değinir. İlhan Tekeli'den nakille "öteki" tanımlamasının bir sosyal grubun diğer bir sosyal grup hakkında geliştirdiği, sonradan öğrenilen ve genel anlamda önyargılara dayalı olumsuz bir niteleme ve toplumsal bir sürecin ürünü olduğu; Büşra Ersanlı'dan nakille; her ulusun "öteki" diye nitelendirdiği ulusla ilgili yargıları kolektif bilince sistemli olarak işlediği, bu verilerin zaman içerisinde "öteki" hakkındaki verileri oluşturarak "öteki" tanımına kaynaklık ettiği, bu sebepten tarih boyunca hiçbir yerde karşılaşılmamış, tanışılmamış ötekiler hakkında geliştirilen bu önyargıların doğal bir süreç olduğu, Nuri Bilgin'den nakille de, ben ve öteki arasındaki rekabeti barındıran sosyal karşılaşmanın özetinin " ben, ötekilerden eksik değilim" yerine "ben, ötekilerden fazlayım" yargısıyla özetlenebileceğini ve iç tarafın lehine dışta kalanın aleyhine olan bu tutumun, Ben'i yüceltirken ötekini daima olumsuz, tehditkâr ve

eksik gösterdiği; ötekine biçilen düşman rolün biz fikrini güçlendirdiği, farklılık yaratma ve heterojenliğin pekiştirilmesi sürecinin kolektif bilincin inşasına hizmet ettiği, hususlarına değinir (Özsüer, 2018: 259-260). Görüldüğü gibi ötekiye dair yapılan tanımların önyargı üzerinden ilerlediği anlaşılmaktadır. Bu önyargılar olumsuz, eksik ya da suçlayıcı yüklemeleri içermektedir.

"Ben" ve "öteki" varlığın iki temel kategorisini açımlayan kavramlardır. Bu kavramlar arasında diyalektiksel ve paradoksal bir ilişkinin varlığından söz edebiliriz. Her iki kavram varlığını diğerinin olumsuzlanması üzerine kurgular. Sosyolojik perspektiften ötekilik, toplumda baskın grubun dışındaki azınlık grupların oluşturduğu kategorinin karşılığıdır. Dolayısıyla hâkim grup özelliklerinin yüceltilmesi karşısında öteki grubun alçaltılması ve değersizleştirilmesi ötekileştirme dediğimiz olgunun ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Ötekileştirme, grup kimliklerini temel alan tüm insani farklılıkların herhangi birindeki marjinalliği ve kalıcı eşitsizliği yaratan bir dizi dinamik süreç ve yapı olarak tanımlanır. Ötekileştirmenin boyutları arasında, bunlarla sınırlı olmamakla birlikte, din, cinsiyet, ırk, etnik köken, sosyo-ekonomik durum (sınıf), engellilik, cinsel yönelim, yaşam tarzı ve ten rengi gibi farklılıklar bulunmaktadır. Ötekileştirme için kullanılan bu enstrümanlar farklı bağlamlarda olmasına rağmen hepsinin altında yatan psikolojik süreçler benzerlik gösterir (Powel ve Menendian, 2016: 17).

Ötekileştirme, günlük yaşamdaki farklılıkların belli toplumsal kategorilerle ilişkilendirilerek o kategoriye yüklenilen değişmez özelliklerin kategorinin her bir üyesinin doğal ve değişmez nitelikleriymiş gibi algılanma sürecini ifade eder (Yılmaz, 2010; 2). Doğu bölgelerinde yaşayan her insanın Kürt, Karadeniz bölgesinde yaşayan her insanın Laz olarak görülmesi gibi ya da Kayserililerin, İskoçların ve Yahudilerin cimri olarak nitelendirilmesi gibi örnekler ötekileştirmeye dair algılar olarak sıralanabilir. Belli bir gruba yönelik önyargı, kalıp yargı ve ayrımcılık gibi araçlar ötekileştirme davranışlarının psiko-dinamiği olarak karşımıza çıkmaktadır. Önyargı, kalıp yargılar ve ayrımcılık tezin ileriki sayfalarında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Bir toplumda farklılıklar, egemen grup tarafından baskılanması sonucunda hak arama ya da farklılıklarının tanınması talebinde bulunabilirler. Bu talepleri çoğu zaman hâkim kültürel yapı tarafından bir tehdit ve tehlike olarak algılanır. Hatta bu talepler ayrışma ve toplumsal bütünlüğü bozma ithamları ile desteklenerek ötekileştirme sürecinin başlamasına neden olur (Aktay ve Kızılkaya, 2014:5). İktidar tarafından oluşturulan bu gibi söylemler toplumun belli bir kesimi tarafından içselleştirilerek günlük yaşamda farklılıklara yönelik olumsuz tutumların sergilenmesine yol açar.

1.3.2.Günlük Yaşamda Ötekileştirme Süreci

Günlük yaşam, bireyin ötekiyle kurmuş olduğu bir yaşam alanı, başkalarıyla paylaşılan bir mekân ve zaman olarak karşımıza çıkar. Günlük yaşam şimdi ve buradalığı, bireyin bilincinde olduğu diğer gerçekliklerden farklı bir kategori olarak günlük yaşamı algılamasına yol açar. Düşler ve imgeler dünyasında birey yapayalnızdır; fakat günlük yaşam dünyasında birey başkaları ile birlikte var olur (Berger ve Luckmann, 2008: 36). Günlük yaşam özneler arası bir yaşam olduğu için benim için ne kadar gerçekse öteki için de en az o kadar gerçek olduğunun bilincindeyimdir. Günlük yaşamda var olabilmek için öteki öznelere yönelmek onlarla iletişim kurmak zorundayım. Günlük yaşam dünyasına yönelik duygu, düşünce ve davranışlarımın başkalarının duygu, düşünce ve davranışlarına karşılık gelerek ortak bir gerçekliğe dönüştüğünü bilirim. Bu ortak gerçeklik içerisinde benim sahip olduğum dünya tasavvurumla ötekilerinkinin farklılaştığının bilincindeyim. Benim olaylara bakış açımla ötekilerin olaylara bakış açılarının aynı olmadığını bilirim. Hatta benim ve diğerlerinin deneyimlediği uzam ve zamanda olayları algılayışımızın farklı varoluşları yarattığının farkındayım. Bu varoluşların günlük yaşam içerisinde bazen çatıştığını ve çeliştiğini görürüm. Bütün bu farklılaşmaya rağmen benim ve diğerlerinin bu dünyaya yönelik bir duygudaşlık taşıdığımız ortak bir payda da buluştuğumuz gerçekliği vardır; günlük yaşamı başkaları ile birlikte paylaşırız (Berger ve Luckmann, 2008: 37). Schütz, günlük yaşam ilişkilerini, yakın yüz yüze ilişkiler (biz-ilişkileri) ve mesafeli ve kişisel olmayan ilişkiler (onlar-ilişkileri) olarak kategorize ederek yaşam dünyasında yüz yüze ilişkilerin büyük önemi olduğunu belirtmiştir (Akt. Ritzer, 2011: 219). Öte yandan günlük yaşamda

karşılaştığımız, iletişimde olduğumuz ötekileri çeşitli sosyal kategorilerin içerisine yerleştirerek onlara karşı olan mesafemizi belirleriz. Sosyal kategorileştirmede temel kategoriler biz ve onlar (ötekiler) şeklinde karşımıza çıkar. Belli bir grupla özdeşleşme ihtiyacının gücünü örneklendiren Sherif'in deneyleri rekabetin ötesinde düşmanlık duygusunun nasıl yaratıldığını betimlemektedir:

> "Sherif ve çalışma arkadaşları küçük bir yaz kampı düzenlediler (1967); yirmi dört ergen katılımcı aynı toplumsal çevreden geliyor ve hiçbir kişilik bozukluğu göstermiyorlardı. İlk başta oluşturulan toplu grupta sempatiye dayanan ilişkiler kuruldu. İkinci evrede, ergenler iki ayrı gruba dağıtıldı ve başlangıçta oluşan arkadaşlık ilişkilerinin bozulması için sistematik bir çalışma yapıldı. Her birim, diğerinden ayrılarak kendi kampında örgütlendi. Denekler yeni bir grup oluşturarak onunla özdeşleştiler; diğer bir gruptaki bireylere karşı ilk aşamada duydukları sempatiyi unuttular. Bu aşamada her iki grupta bağlılık işaretleri belirdi: Toparlanma naraları, grup şarkısı, kendiliğinden gruba ad bulma. Sorumlular iki grup arasında yarışmalar düzenleyince ve birinin galibiyeti, kaçınılmaz olarak diğerinin mağlubiyetini getirince düşmanlık büyüdü: Hakaretlerle, kışkırtmalarla ve kavgalarla kendini göstermeye başladı. Çeşitli yollarla (dostça buluşmalar, ortak yemek, sinema) gerilim azaltılmaya çalışıldı. Ortak bir proje hazırlamak hepsinden etkili oldu. Gruplardan, tek başlarına gerçekleştiremeyecekleri bir görevi yerine getirmeleri istendi. Üst-çıkara yönelik bu hedeflerin (superordinate goals) konulması, düşmanlığı azaltan bir işbirliği ortamı yarattı" (Schnapper, 2005: 151-152).

Bireye yakın olan yani aradaki sosyal mesafenin neredeyse hiç olmadığı ya da çok az olduğu kişiler biz kategorisine dâhil edilir. Biz kategorisinin merkezinde bireyin kendisi konumlanır, merkezden dışa doğru aradaki sosyal mesafeye bağlı olarak bireyin çevresindekiler konumlandırılır. Biz kategorisinin farklı görünümleri vardır. Biz kategorisi bazen bir aileye, sınıfa, cinsiyete, dine, etnisiteye ya da aynı yaşam tarzını paylaşan bireylerin oluşturduğu gruba karşılık gelebilir. Kişinin aidiyet kurduğu bütün sosyal gruplar biz kategorisini oluşturur. Biz kategorisi hem

birleştirici hem de ayrıştırıcı/farklılaştırıcı bir nosyona sahiptir. Aynı sosyal grup içerisinde biz duygusu grup ruhunun oluşumu için birleştirici bir argüman olarak grup dinamiğini oluşturur. Aynı zamanda biz nitelemesi grubu öteki gruplardan farklılaştırmak ve ayrıştırmak için kullanılır. Sosyal psikoloji terminolojisinde bu durum iç grup olarak kavramsallaştırılır. Sosyal dünyada bireyler arası mesafenin artması sonucunda ikinci kategori olarak yabancının, ötekinin oluşturduğu onlar kategorisi karşımıza çıkar ki bu da sosyal psikolojide dış grup kavramsallaştırmasına karşılık gelir. Bireyin günlük yaşamda karşılaştığı ve arasındaki sosyal aidiyetlerin olmadığı ya da çok az olduğu bireyler onlar kategorisini oluşturur. Günlük yaşamda her birey öteki ile ilişkisini biz ve onlar kategorisinden hareketle üretir. İyi ve güzel olan ne varsa biz kategorisi ile anlam bulur (biz her şeyin en iyisine layığız gibi), kötü-olumsuz-istenmeyen durumlar ise ötekilerin oluşturduğu onlar grubunda anlam bulur. Zamanla birey için dış grup üyeleri olumsuzun taşıyıcısı ve günah keçisi rolünü oynar. İşte bu süreç günlük yaşamda farklılıkların ötekileştirmesine yol açan bir yapının oluşumuna katkı sağlar.

Etnik grup, soy birliği ve kültürel kimlik biz bilincinin oluşmasında anahtar rol oynar. Bu unsurlar kişilerin kendilerini dış gruplardan soyutlayarak farklılaşıp ayrışmasına neden olur. Habermas'a göre (2002: 38), etnik ve ulusal kimlik ortak kültürle biçimlenir ve bu toplumsallaşmada sadakat ve akrabalık bağları önemlidir. Gerek etnik gerekse ulusal kimliklere aşırı sadakat ötekilere karşı günlük yaşamda katı ve kırılgan etkileşimi doğurur bunun sonucunda ötekileştirme meydana gelir.

Ötekileştirme sürecinde olumsuzlama, dışlama ya da yok sayma öne çıkan faktörlerdir. Goffman, bu ayrımcılığı damga imgesi üzerinden betimleme yolunu seçmiştir. Damgalı birey günlük yaşamda diğerleri ile ilişkide dezavantajlı bir pozisyondadır. Sahip olduğu damga ya da etiket onun toplumsal ilişkilerde sosyal değerinin düşmesine yol açar (Goffman, 2014: 17). Benzer şekilde kültürel coğrafyacı Crang, ötekileştirmeyi eşit olmayan bir ilişkide kurulan kimlikler aracılığıyla gerçekleşen bir süreç olarak ele almaktadır (Crang, 1998: 61; Aktaran: Brons, 2015: 70). Ötekileştirme sürecinde önyargı ve ayrımcılığın birlikte rol oynadığını söyleyebiliriz. Günlük yaşamda sosyal temsiller yoluyla ötekinin olumsuz olarak etiketlenmesi sonucunda ayrımcılığa tabi tutulması ve dışlanması sosyal

dünyada farklı olanın ötekileştirilmesine neden olmaktadır (Bilgin, 2007: 176). Bu durumun en somut örneklerinin temelleri özellikle Ortaçağ Avrupası'nda atılmıştır. Schnapper'e göre (2005: 46) cüzzamlılara olan bakış toplumun diğer fertlerine göre oldukça farklıdır. Cüzzamlıların halka açık yerler olarak değerlendirilebilecek değirmen, fırın, çarşı, pazar, çeşme ya da hastanelere gitmesi ve Hristiyan mezarlarına defnedilmeleri kesinlikle yasaktı. Cinsiyetlerine göre ayrılıp, cüzzam hastanelerine kapatılarak, günlük yaşamdan soyutlanırlardı. Yaşayan bir ölü olarak cüzzamlıların yargıya başvurmaları ya da miras talebinde bulunup mülk edinme hakları bulunmamaktaydı. Yahudi düşmanlığının yanı sıra siyahilerle kölelik bağlantısı Hristiyanlık öncesi pagan kültlerinin mirasıdır. Şeytanın siyah renk ile ilişkilendirilmesi, hayvan öykülerinin bulunduğu kitaplarda deri rengi siyah olan insanların hayvan ile insan arası bir varlık olarak gösterilmesi Ortaçağ'ın ötekileştirmeye ait sabıkalarına birer örnektir. Ortaçağ sonrasında Amerika'nın keşfi neticesinde Kızılderililere uygulanan asimilasyon uygulamaları da ötekileştirmeye örnek olarak gösterilebilir. İnançlarına saygı gösterilmeden Hristiyan olmaları istenen Kızılderililer kendi topraklarında köle konumuna düşürülerek günlük yaşamdan dışlanmışlardır.

Günlük yaşamları katı kurallarla sınırlandırılan insanlara sıkça rastlanılan dönemlerden bir tanesi de savaşlardır. Nazi dönemi Almanya'sında Yahudilere ayırt edilmek için farklı elbiseler giydirilmesi ya da saçlarının kazıtılması bu konuda örnek olarak gösterilebilir. Bu ve benzeri ötekileştirme örnekleri sadece savaş dönemlerinde yaşanılan olaylar değildir. Toplum içerisindeki gruplar arasındaki gerilimler arttığı zaman grupların bir birlerine karşı ötekileştirme davranışlarının da arttığını görmekteyiz. Ülkemizde belirli dönemlerde gündemdeki bazı tartışma ve gerilimin etkisiyle belirli toplumsal grup üyelerinin evlerinin kapılarına çeşitli işaret ve sembollerin çizilmesi de bir başka ötekileştirme davranışları olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.3.3.Ötekileştirme Alanları

Şüphesiz ki günlük yaşamda bireylerin sahip oldukları birçok farklı özellikler ötekileştirme nedeni olabilmektedir. Toplumsal hayatta yaşanılan ötekileştirmenin yoğun olarak belirli aidiyetler üzerinden üretilmesi ve tezin uygulama kısmında

ötekileştirmenin, etnik yapı, yaşam tarzı, cinsiyet ve din değişkenlerinden hareketle ölçülmesinden dolayı ötekileştirme alanları olarak bu çalışmada din, etnik köken, yaşam tarzı ve cinsiyet faktörleri ele alınmıştır.

1.3.3.1. Etnisite Temelli Ötekileştirme

Ötekileştirme davranışlarına yönelik yapılan alan araştırmalarının bulguları göstermektedir ki ötekileştirmeye neden olan en önemli faktörlerden birisi de etnik kökendir. Ülkemizde farklı etnik kökenlerin varlığı sosyal bir gerçekliktir. Bu nedenle farklı bölgelerde baskın grupların dışındaki grup üyelerine yönelik zaman zaman meydana gelen olumsuz bir takım olaylar etnisiteye dayalı ötekileştirmenin göstergeleridir. Bu nedenle etnisite kavramının farklı açılardan ele alınarak açıklanması gerekmektedir.

Her etnik grup farklı kültürel öge etrafında birleşebilirler. Bazen etnik gurubun temel dinamiğini dil, din gibi kültürel öğeler oluştururken bazen de kan bağı, soy birlikteliği oluşturabilir. Dolayısıyla etnik köken, sosyal süreçler sonucunda inşa edilen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Irk kavramı biyolojik bir olgudur ve değişmezdir; fakat etniklik tamamen toplumsal bir kavramdır. Etniklik kültürel uygulamalara ve toplumun belli bir kesiminin ya da belirli bir toplumun kendilerini diğer insanlardan ayırdığı ya da onların ayrıldığı bir duruma gönderme yapar. Etniklik, dil, tarih, din ya da günlük yaşam uygulamalarıyla gerçekleşir (Giddens, 2012: 535). Bu yüzden etniklik öğrenilmiştir ve kültüreldir denilebilir.

Etnisite veya etnik topluluk, ortak bir geçmişin mirasını paylaşan ve aynı kültürel havzadan gelen bireylerin bu tarihi ve kültürel mirası sürdürmek iddiası ile oluşturdukları topluluk etnisite veya etnik topluluk olarak isimlendirilir (Schnapper, 1995: 33). Schnapper'ın yapmış olduğu bu tanımda etnisite ile ilgili iki temel bileşenin olduğunu görmekteyiz. Öncelikle etnik topluluk olarak nitelenen grupların ortak bir geçmişten gelmeleri aynı zaman ve mekânı paylaşmaları söz konusudur. İkinci olarak ortak tarihin ve yaşanmışlığın sonucunda paylaşılan, dil, din, edebiyat, sanat, anlatılar yani ortak bir kültüre sahip olmaktır. Calhoun (1997: 40) etnisiteyi akrabalık ve milliyetçilik arasında bir yerde konumlandırır. Etnik kimlikler, birden

fazla grubun tarihsel süreç içerisinde belirli bölgelerde bir birleri ile etkileşimleri sonucunda oluşan kolektif kimliklerdir. Etnik kimlikler kendi içlerinde akrabalık, soy gibi farklı kategorik temalar etrafında örgütlenebilirler fakat dışarıdan bakıldığı zaman bu farklılıklar kaybolarak tek bir kategori olarak algılanır. Bu durum kimlik oluşum sürecindeki farklılaşma ve benzerlik kavramları ile ilişkili olarak düşünülebilir.

Brubaker (2004: 11), ırk, ulus ve etnisite gibi kavramların özcü bir bakış açısıyla ele almaktan ziyade ilişkisel, süreçsel, değişken, dinamik ve ayrıştırılmış olgular olarak ele alınması gerektiğini ifade eder. Etnisite gibi kavramların sosyo-kültürel, psikolojik ve politik süreçler sonucunda meydana geldiğini ve süreçler dikkate alınarak değerlendirilebileceğinin önemini vurgular. Bu nedenle etnik köken üzerine yapılan çalışmalarda etnik köken kavramıyla neyin kastedildiğinin iyi belirlenmesi gerekir.

Tarihin her döneminde insanlar etnik aidiyetlerinden dolayı bir takım sorunlar yaşamışlardır. Özellikle bir toplumu oluşturan baskın etnisitenin dışında kalan azınlık gruplar bu tür sorunları daha fazla yaşamışlardır. Bir toplumun yapılanması ve devlet aygıtının şekillenmesi toplumu oluşturan çoğunluk gruplar tarafından inşa edilir. Bunun sonucunda azınlıkta kalan etnik gruplar devletin imkânlarından baskın gruplara göre daha az yararlanırlar. Bu durum etniler arasındaki ayrışma, ayrımcılık ve ötekileştirmeyi körükleyerek farklılıkların birlikte yaşama imkânlarını olanaksız hale getirir.

Dünyada farklı etnik grupların birbirine tam olarak eşit olduğu toplumlar neredeyse yok denecek kadar azdır. Etnik bölünme ve din gibi diğer çeşitli farlılıklar normal olarak farklı toplumsal tabakalara ayrılmışlardır. Etnisite ile ilgili eşitsizlikler çoğu zaman gerginlik, tehdit, ötekileştirme veya karşılıklı düşmanlık kaynaklarıdır. Bu nedenle toplumsal düzenin çökmesine yol açabilecek çatışmaları canlandırmada etkin rol oynarlar (Giddens, 1994: 243). Doksanlı yılların başında bunun trajik bir örneğini Yugoslavya'nın dağılma sürecinde farklı etnik gruplar arasındaki çatışmalarda özellikle Boşnak etnisitesine yönelik soykırımlarda gördük. Yine Irak ve Suriye iç savaşlarında baskın grupların (etnik ve dini) azınlık gruplarına yönelik

olarak uyguladığı ayrımcı, dışlayıcı ve ötekileştirici pratikleri yakın zamanların bir diğer olumsuz örneğidir.

Etnisiteye dayalı ayrımcılık ve ötekileştirme birçok toplumun geçmişte ve günümüzde yaşadığı temel sorunlardan bir tanesidir. Ülkemiz gibi farklı etnik, dini ve mezhepsel yapıların oluşturduğu "kültürel mozaik" (Aktay ve Kızılkaya, 2014: XI) olarak değerlendirilen çok kültürlü toplumlarda da farklı etnik yapıda olan bireylere yönelik ötekileştirme yapılmaktadır. Aktay ve Kızılkaya (2014: 315) tarafından yapılan araştırmada etnik kökeninden dolayı baskı, ayrımcılık ve ötekileştirilen grup olarak ilk sırayı Kürtler almaktadır. Buna karşılık en az ötekileştirilen grup olarak Türkler yer almaktadır. Yukarıdaki satırlarda bir topumda ötekileştirme daha çok baskın gruplardan azınlık gruplarına yönelik olarak gerçekleştirildiğini belirtmiştik. Dolayısıyla söz konusu araştırmada karşılaşılan sonuç bu bilgiyi doğrulamaktadır.

Sonuç olarak etnisite, ulus ve ırk olgular tarihsel süreç içerisinde sosyal etkileşimler sonucu inşa edilmiş yapılardır. Bu gibi yapılara özcü bir bakış açısıyla yaklaşmak, değişmez mutlak ve statik gerçeklikler olarak algılamak, yerine gruplar arası etkileşim sürecinde dönüşebilir dinamik yapılar olarak ele almanın toplumsal gerçekliği kavrama noktasında daha rasyonel olduğunu söyleyebiliriz. Şüphesiz her toplum modernleşme sürecinde yaşamış olduğu bir takım sancılı değişimler sonucunda devleti ve toplumsal yapıyı yeniden organize etmiştir. Bu süreç içerisinde yurttaşlık, vatandaşlık, ulus ve millet gibi kavramlar yeniden tanımlanmıştır. Bu kavramlar tanımlanırken toplumu oluşturan farklı etnik gruplar yeni devlet organizasyonunun merkezinde ya da çevresinde konumlandırılma durumuna göre devletin imtiyazlarından yararlanmışlardır. Ülkemiz açısından da bu durum benzer süreçleri içermektedir. Türkiye toplumunun uluslaşma sürecinde vatandaşlık tanımı Türk etnisitesinden hareketle kurgulanarak farklı etnik kökene sahip gruplar Türk üst kimliği altında birleştirilerek kolektif bir bilinç oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu durum farklı etnik yapıların sosyolojik olarak ve hukuki olarak varlığını sürdürme konusunda bir takım sorunlara yol açmıştır. Farklı etnik yapıları görmezden gelme, yok sayma gibi resmi devlet politikaları günlük yaşamda insan etkileşimini de sirayet

etmiştir. Dolayısıyla toplumun farklı kesimlerine yönelik dışlayıcı, ayrımcı ve ötekileştirici davranışlar günlük yaşamda görünür hale gelmiştir.

1.3.3.2. Yaşam Tarzından Kaynaklanan Ötekileştirme

Modernliğin post-geleneksel düzeninde ve arabuluculuk deneyiminin yeni biçimlerinin zemini karşısında, öz-kimlik, refleks olarak örgütlenmiş bir çaba haline gelir. Tutarlı, ancak sürekli gözden geçirilmiş, biyografik anlatıların sürdürülmesinden oluşan benlik refleksi projesi, soyut sistemler üzerinden süzülmüş olarak çoktan seçmeli bir bağlamda gerçekleşir. Modern sosyal hayatta, yaşam tarzı kavramı özel bir öneme sahiptir. Gelenek, tutkusunu daha çok yitirir ve yerel ve küresel diyalektik etkileşimler bağlamında günlük hayat yeniden yapılandırılır. Birey, çeşitli seçenekler arasında yaşam tarzı seçimlerini daha fazla müzakere etmeye zorlanır. Tabii ki, kapitalist üretim ve dağıtım modernitenin kurumlarının temel bileşenlerini oluşturduğu için, özellikle metalaşma biçiminde standartlaştırıcı etkiler de vardır. Oysa bugün toplumsal yaşamın "açıklığı", eylem bağlamlarının çoğullaşması ve "otoritelerin" çeşitliliği nedeniyle, yaşam tarzı seçimi, öz kimlik ve günlük faaliyetlerin oluşturulmasında giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Normalde uzman bilgiyle temas yoluyla süzülen risklerin göz önüne alınmasını öngören yeniden organize bir şekilde organize edilen yaşam planlaması, öz-kimliğin yapılandırılmasının merkezi bir özelliği haline gelir. Yaşam planlaması ile bağlantılı olarak yaşam tarzı hakkında olası bir yanlış anlama, başlangıçta doğru olarak temizlenmelidir. Kısmen terim, reklam ve metalaşmış tüketimi teşvik eden diğer kaynaklarda ele alındığı için, "yaşam tarzı" nın yalnızca daha varlıklı grupların veya sınıfların arayışlarına gönderme yaptığı düşünülebilir. Böylece fakirler, yaşam tarzı seçimleri yapma olasılığından daha fazla veya tamamen dışlanmış olurlar (Giddens, 2006: 5). Giddens'ın da dikkat çektiği gibi yaşam tarzı söylemi genellikle düşünsel boyutta ele alınan bir değişkendir. Bu yüzden yüksek gelir düzeyine sahip olmak yaşam tarzı oluşturmada yadsınamaz bir gerçeklik olarak karşımıza çıkar.

Yaşam tarzı, az ya da çok bütünleşmiş bir dizi rutin uygulama olarak tanımlanabilir. Yaşam tarzının oluşmasında bireyin içinde bulunduğu sosyal çevre ve o çevre içerisinde kurmuş olduğu sosyal etkileşimin önemli payı vardır. Sosyal

grupların baskısı, çevrenin sunduğu rol modeller ve bireyin sahip olduğu sosyo-ekonomik koşullarda yaşam tarzının oluşmasında etkili faktörlerdir (Giddens, 1991: 81). Giddens, "bireylerin kendi mal, hizmet ve kültür tüketimleri hakkında verdikleri kararlar"ı (Giddens, 2012: 1079) yaşam tarzı seçimi olarak nitelemektedir. Bu tanımdan anlaşılacağı gibi yaşam tarzı soyut ve somut boyut olmak üzere iki aşamalıdır. Düşünce ve düşüncenin pratiğe dökülmesi yaşam tarzının başkaları tarafından algılanmasını sağlar. Soyut bir kavram olarak düşünce, kişinin giydiği kıyafetten günlük yaşamdaki davranış kalıplarına kadar birçok durumu etkiler. Böylece kişi farklı bir yaşam tarzı olduğunu ötekine hissettirir ya da bu durum yüzünden kendisi öteki olarak etiketlenir.

Yaşam tarzıyla ilgili alan yazımında iki farklı yaklaşım yer almaktadır. Bunlardan biri sağlık ve sosyal tıp alanlarına dayanmaktadır ve egzersiz, diyet, sigara içme ve alkol kullanma gibi davranışların sağlığa olan etkileri ile ilgilidir. Diğer yaklaşım ise öncelikle tüketim kültürü, tüketim tercihlerini yansıtan faaliyetler ve özellikle bunların sınıf yapısı ve sosyal tabakalaşma ile ilgili ortaya koyduğu şeylere odaklanır (Reed ve Cucumel, 2010: 18). Her iki yaklaşım da aslında sınıf temelli yaklaşımlardır. Birey ait olduğu ya da kendini ait olarak hissettiği davranış kalıplarını sergileme yolunu seçer. Bu seçim aslında beraberinde bazı vazgeçişleri de getirir. Çünkü temsilcisi olduğu sınıfın mesafe koyduğu davranışlara ve hareketlere karşı daima tetikte olması gerekmektedir. Öteki olarak nitelenen grup ya da bireyle yanlışlıkla bile olsa yan yana anılması onu ait olduğu grup içinde dışlanmaya kadar gidebilecek bir sürece sürükleyebilir. Bu yüzden grubun beklentileri bireyin yaşam tarzını oluşturur. Böylece grup benzer durumlarda benzer beğeniler ya da hoşnutsuzluklar yaratır. Bourdieu'ya (2015: 91) göre; sınıflar arasındaki sosyal temasın engellenmesindeki güçlüklerden bir tanesi farklı yaşam tarzlarından iğrenmeye kadar varan hoşnutsuzluk duygusudur. Aynı toplumsal sınıfın mensuplarının arasında gerçekleşen evlilikler (homogami) buna örnek olarak gösterilebilir. Sınıflar içinde ortaya çıkan beğeniler ve hoşnutsuzluklar sınıflar arasında doğal bir ayrışmaya ve farkın mutlaklaşmasına yol açmaktadır.

Modernite ile birlikte kırsal hayatın önemini yitirmesiyle farklı eşya ve mekân anlayışı barındıran şehir hayatı sınıflar arasındaki ayrışmayı da

keskinleştirmiştir. Bu ayrışma sonucunda kentsel mekânların paylaşılma süreci yeni yaşam tarzlarının oluşmasına neden olmuştur. Hiyerarşik sınıflaşma mekânların da farklılıklara açık olmasını engellemiştir. Örneğin; İstanbul'un Fatih ilçesinde dini yaşam tarzının bir göstergesi olan giyim tarzı normal karşılanırken aynı durum İstanbul'un Şişli ilçesinde ötekileştirmeye neden olabilmektedir. Ötekileştirmenin mekânsal boyutu ölüm sürecinde bile kendini göstermektedir. Belirli yaşam tarzına sahip kişilerin cenaze merasimlerinin belirli camilerde gerçekleştirilmesi buna örnek olarak verilebilir: Teşvikiye Camii'nden seküler yaşam tarzına sahip bireylerin cenazelerinin kaldırılması ya da muhafazakâr yaşam tarzına sahip bireylerin cenazelerinin Fatih Camii'nden kaldırılması vb.

Semerci vd. (2017) tarafından yapılan araştırmada farklı yaşam tarzlarına sahip birey ve grupların ötekileştirildiği bulunmuştur. Yaşam tarzından dolayı en çok ötekileştirilen gruplar; 'LGBTİ', modern ve dini yaşam tarzına sahip bireyler olarak belirlenmiştir. Dini yaşam tarzına sahip bireylerin kendi aralarında da ötekileştirmenin yaşandığı araştırmanın bir diğer bulgusu olarak tespit edilmiştir. Yine Aktay ve Kızılkaya (2014) tarafından yapılan diğer bir araştırmada toplumda en fazla baskı, ayrımcılığa ve ötekileştirmeye uğrayan kesimlerin sırasıyla başörtülüler ve Kürtler olarak tespit edilmiştir.

Ülkemizde yaşam tarzından dolayı ötekileştirme davranışlarından başörtülü bireylere yönelik ötekileştirme farklı bir boyutta ele alınması gereken bir konudur. Başörtülü bireylerin resmi kurumlarda çalışmaları devlet tarafından yasaklanmıştır yani bir devlet politikası olarak uygulanmıştır. Yine sadece resmi kurumlarda çalışmaları değil aynı zaman eğitim kurumlarında da belli dönemlerde başörtüsü yasaklanmış ve bu durumdan dolayı ciddi mağduriyetler yaşanılmıştır. Söz konusu mağduriyetleri sadece başörtülü bireyler değil aynı zamanda bu yasağın uygulanmasının insan haklarına aykırı olduğunu düşünen bürokrasinin çeşitli kademelerinde çalışanları ve akademisyenleri de kapsadığını unutmamak gerekir. Yasak ülkemizde 1 Ekim 2013 yılında açıklanan demokratikleşme paketi ile kaldırılmış oldu. Dolayısıyla Aktay ve Kızılkaya (2014) tarafından yapılan araştırma sonuçlarında toplumda en çok baskı, ayrımcılık ve ötekileştirme yaşayan kesimin başörtülüler çıkması bu yasağın travmatik etkisi olarak değerlendirilebilir.

Ulaşım olanaklarının gelişmesi ve dünyanın belli bölgelerindeki olumsuz yaşam şartları dolayısıyla yaşanan nüfus hareketlerinin en çok etkilediği ülkelerden bir tanesi de Türkiye'dir. Öte yandan sahip olduğumuz iç dinamikler neticesinde kent nüfusunda hızlı artış gibi etkilere bağlı olarak günlük yaşamda farklılıkların daha görünür olduğu bir dönemde yaşıyoruz. Farklılıkların bir birlerini deneylemesi gruplar arası önyargıların ve ötekileştirmenin ortadan kalması açısından önemlidir. Farklılıkların birbirlerini deneyimleme sürecin olumlu bir şekilde yönlendirilebilmesi için öncelikle toplumda hoşgörü ikliminin hâkim olması gerekir. Toplumun belirli kesimlerine belirli yaşam tarzlarının dayatılması ve toplumun homojenleştirilmesi toplumsal hoşgörü iklimini olumsuz olarak etkiler. Öte yandan siyasetin ayrımcı ve dışlayıcı pratikleri de hoşgörü ikliminin olumsuz etkilenmesine yol açar. Böyle bir atmosfer günlük yaşam ilişkilerinde farklı yaşam tarzlarını dışlayıcı ve ötekileştirici bir sürece doğru yönlendirir.

1.3.3.3. Cinsiyet Odaklı Ötekileştirme

Ötekileştirme, bazı grupları bizle belirgin bir şekilde karşıtlık haline getirme eylemidir. De Beauvoir (1949) ikinci cinsiyet isimli çalışmasında, kadın varoluşunun doğasının ne ifade ettiğini üzerinden hareketle ötekinin varoluşsal terminolojisini oluşturdu. Batı kültüründe kadın erkeğin karşıtı olan öteki olarak konumlandırılmıştır. Kadının ne olduğu hakkındaki düşünceler erkekten hareketle oluşturulmuştur. Erkek rasyoneldir bunun karşısında kadın daha duygusaldır gibi. Bu yüzden kadınlık ikincil cinsiyettir çünkü kimlikleri erkek referansı kullanılarak oluşturulmuştur. Genel olarak öteki ne olduğu ile değil, ne olduğumuzla ya da olmak istemediğimiz ile ilgili olarak anlaşıldı (Bruce and Yearley, 2006: 223). Bu bakış açısı sadece batı kültüründe değil birçok kültürde benzerlikler göstermektedir. Bunun sonucunda farklılaştırma, yok sayma ve ayrımcılık yoluyla cinsiyet üzerinden ötekileştirme davranışları sergilenmektedir. Her yıl dünyanın birçok yerinde cinsiyet üzerinden ötekileştirmeye bağlı kadın cinayetleri meydana gelmektedir.

Her ne kadar "'farklılık'" kavramı etnik, sınıfsal ve yaş ayrılıkları için yaygın olarak kullanılsa da ilk olarak, Kate Millett ile Shulamith Firestone gibi ikinci dalga feminizmin temsilcileri tarafından hem siyasal bakımdan hem de kadınlar ile erkekler arasında, gerekse kadınların kendi aralarındaki bir kutupluluk olarak

kullanılmıştır. Farklılığa kadınların erkekler tarafından ezilmesi bağlamında yaklaşan bu yazarlar dışındakiler ise farklılığı iş, aşk ve aile düzleminde tabii olma ya da dışlanma boyutunda ele almışlardır (Marshall, 1999: 233).

Kadınlar, çocuk sahibi olma konusunda benzersiz bir kapasiteye sahip olduklarından, kadınların doğaları gereği bakıcı olduklarına dair kültürel bir varsayım vardır. Neticede, emeğin toplumsal işbölümü erkekliği kamusal iş hayatıyla kadınlığı ise evin özel alanıyla ilişkilendirilmiştir. Bu tarz bir işbölümünde ev işleri ücretsiz ve kamu nezdinde değersiz olarak görülürken, ücretli ve kamusal işler değerli olarak kabul edilmektedir. Bu yüzden yetersiz ücretli işler olan hemşirelik ve ilkokul öğretmenliği gibi mesleklerde kadınlar daha avantajlıyken, toplumda daha itibarlı işler olarak görülen ve daha yüksek ücret getirisi olan avukatlık ve doktorluk gibi mesleklerde erkekler daha avantajlıdır (Charlebois, 2010: 199). Toplumdaki bu tarz bir ötekileştirme cinsiyete dayalı ötekileştirmeye örnek olarak verilebilir.

Taylor'ın tanınma konusunda modernitenin ortaya çıkardığı olumsuzluklar hususundaki söylemini kadınlar üzerinden ele alan Susan Wolf, çokkültürlü ortamlarda büyük anlam kazanan tanınma isteğinin özellikle bireyin kültürel kimliğinin tanınması biçimini kadının tarih boyunca yalnızca ve yalnızca sadece kadın olarak ve çarpıtılarak tanıtılması olarak ele almıştır. Bireyin Afrikalı-Amerikalı ya da Asyalı-Amerikan olarak tanınmak istemesi anlamındaki gibi tek boyutlu değildir. Kadın sadece toplumdaki daha güçlü kesimin kadının cinsel kimliğine saygı göstermemesi ya da bu kimliğin korunması için çaba sarf etmesinden ziyade sahip olduğu kimliğin baskı ve sömürü yolunda suiistimal edilmesinden rahatsız olmaktadır. Wolf, kadınlara cinsiyetlerinden dolayı yüklenen rollerin yanı sıra, kendilerine özgü sahip oldukları yetenek ve ilgi alanlarının görmezden gelinmesini de farklılıkların tanınmaması açısından ele alır (Wolf, 2010: 95).

Farklılık politikasının günümüzde Platon'la birlikte temelleri atılan Avrupa veya eril odaklı yaklaşımda olduğu gibi kadını erkeğin yokluğunda konumlandıran ya da eksikli ötekisi olarak gören ve Batılı olmayanları yok sayan anlayışı, postmodernizm ve feminizm kolunda diğer kültürlerin ve dolayısıyla kadınların Batı'dan farklılığına ve özgünlüğüne olumlu yaklaşıma dönüşmüştür (Cevizci, 1999: 331). Postmodern politika, özdeşliğin farklılık ve ötekilik üzerinde hegemonya

kurmasına karşı çıkmaktadır (Eagleton, 2011: 150-151). Çünkü postmodern durumda karşıtlıklar aynı anda kendilerine yer bulurlar. Bu yüzden bir söylemin başka bir söyleme üstünlük kurması söz konusu değildir. Postmodernizm meta-anlatıları ve söylemleri kesinlikle reddeder. Postmodernizm merkezsizliği savunduğu ve öteki bir merkezi temel alarak açıklanma ihtiyacı duyduğu için postmodern düşüncede öteki diye bir şey söz konusu değildir.

Keyman, modernitenin, batı merkezli, ataerkil büyük bir anlatı olarak dışlayıcı, öteki'yi eritmeye dayalı, batıyı ayrıcalıklı kılan kartezyen erkek benliğini sorgulama, eleştiriye ve yapı-söküme tabi tutma yönünde ortaya çıkan postmodern, feminist ve sömürü sonrası dönem düşünürleri ve eleştirilerine temas eder. Zira öteki'nden kaynaklı sorunlarla baş edebilmek, öteki'yi kendi özgüllüğü içerisinde tanımak, ondan bir şeyler öğrenebilmek; öteki'nin kendisini ifade edebilmesine fırsat tanımak, konuşmasına izin vermek, bu yapı sökümü zorunlu kılmaktadır (Keyman, 2000: 218-219). Kadınların tarih boyunca baskın söylemin nesnesi olmaları ve bu söylem sonucunda yaşam alanlarının kısıtlanıp ve yaşam tarzlarındaki farklılığa belirli kalıplar dâhilinde izin verilmesi feminist kuramcıların son yıllarda üzerinde çalışma yaptığı bir sorunsal olarak karşımıza çıkmaktadır.

Feministlerin; farklılaştırma, yok sayma ya da ayrımcılığın biyolojik cinsiyet üzerinden toplumsal cinsiyet eşitsizliği yaratmada eril düşünce tarafından başvurulan yöntemler olarak sıraladıkları görülür. Kadına dair hâkim söylemin en etkili söylem odağı bedendir. Beden otorite nesnesi olarak hem doğal hem de kültürel olarak daima kontrol altında tutulmaktadır. Hem fiziksel hem de bedene sonradan eklemlenen kültürel parçalar (dövme, başörtüsü, piercing vb) farklılık açısından ayrımcılığın oluşmasında rol oynamaktadır. Modernite öncesinde kadın bedeninin özel durumları (menstrüasyon, lohusalık vb) kadının toplumun geneli tarafından dışlanmasına neden olmuştur. Modernite ile birlikte bu özel durumlara karşı nispeten toleranslı bir yapı gelişse de otorite nesnesi olarak kadın bedeni moda gibi araçlarla baskılanmaya devam edilmiştir.

Kadının toplumsal hayatındaki değişimin en keskin yaşandığı zamanlar sanayileşme ile beraber ortaya çıkmıştır. Kadınların özel alandan kamusal yaşama dâhil olmaları beraberinde pek çok sorunu da getirmiştir. Ekonomik nedenlerle

fabrikalarda çalışmaya başlayan kadınlar çocuklarını evlerinde bırakamayacakları için özel alanı kamusal alana taşımışlardır. Bu yüzden özel alanla kamusal alan arasındaki ayrım bulanıklaşmıştır. Kamusal alan kadınlar açısından yeni baskı mekanizmalarının olduğu ortamlardır. Fiziksel şiddetin (Töre cinayetleri, aile içi şiddet vb.) yanında biyolojik cinsiyet temelli mobbing gibi yeni tür baskı biçimlerine de maruz kalmışlardır. Günümüzde ise iş yaşamındaki kadınların erkeklere benzer biçimde giyinmeleri ya da davranış kalıpları sergilemeleri de aslında kadınların eril baskıyı içselleştirdiklerini gösteren bir başka durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden denilebilir ki kadın tarih boyunca hâkim olan farklı anlayışlar karşısında hep öteki olarak nesneleşmiştir.

1.3.3.4. Dini Ötekileştirme

Dini ötekileştirme olgusunu, bireyin kimliğinin inşasında dinin rolü ile bireyin sosyalleşme sürecinde dinin etkisinden, yani toplumsal değerlerin bireye aktarımı süreçlerinden hareketle ele almak daha bütüncül bir bakış açısı sağlayacaktır. Zira birbirinden farklı kimlik tanımlamalarının hemen hemen hepsinin vurguladığı temel ayırt edici husus, "farklılık"; yani bireyi ötekinden ayıran özellikler veya o bireye hususiyet kazandıran nitelikler olarak karşımıza çıkmaktadır. "Farklılığın Kimlik Üzerinden İnşası" başlığı altında; kimlik oluşumunun; farklılaşma öz-referans ve öz imgenin yerleşerek başkaları (öteki) tarafından tanınmasıyla neticelenen üç aşaması aktarılırken, kimliğin inşasında farklılıkların önemi çeşitli yönleriyle ele alınmıştı. "Kimlik" (identity) kavramına dair bir başka tanımlama üzerinden, bireyin kimlik inşasında onu ötekinden farklı kılan temel unsurlar arasında; dini varlığının da yer aldığını vurgulamak yerinde olacaktır. Buna göre kimlik: "Kişinin biyolojik, siyasal, kültürel veya dini varlığını tanımladığı, kişiye farklılık, benzerlik veya belirlilik kazandıran nitelik" olarak tanımlanmaktadır (Demir ve Acar, 2002: 244).

Din, gündelik yaşam içerisinde insan davranışlarını biçimlendirir, öteki ile ilişkilerin sınırlarını çizer. Sosyal yaşamın her anında, sevinçte, kederde, doğumda, ölümde, evde, sokakta iş yaşamında kısacası gündelik hayatın her ayrıntısında dinin izlerini görebiliriz (Lefebvre, 2012: 229). Din, bireyin aile ilişkileri, arkadaş ilişkileri, iş ilişkileri ve sosyalleşme süreçleri gibi kısacası tüm insan eylemlerinin

temel dinamiklerinden biridir. Dolayısıyla günlük yaşam içerisinde bireyin öteki ile olan temasının ahlaki zeminini oluşturur.

Din, dünya görüşünün derin ve yaygın bir belirleyicisidir. En laik insanlar bile dinin etkilerini hissederler. Dini inancı reddedenler, kültürlerini etkileyen dini mirasın çoğunu hala takip ederler. Dindarlık dini uygulamaların yoğunluğunu ve tutarlılığını ifade eder. Kamu dindarlığı, diğer insanlarla yapılan dini faaliyetleri tanımlar. Sık sık kiliseye katılım ve üyelik işlevlerine katılımda kendini gösterir. Özel dindarlık, kişinin kişisel ve açıklanmamış dini uygulamasıdır. Örnekler arasında dua ve kutsal kitap okuma sıklığı ile kuşkusuz bir inancın olması sayılabilir. Halk dindarlığı başkalarıyla dini inançların paylaşılmasını ifade eder (Ishii, Klopf ve Cooke, 2010: 60). Bundan dolayı günlük yaşamda insan ilişkilerini ve bu ilişkilerin çerçevesini büyük oranda dini inancın şekillendirdiğini söyleyebiliriz. Başka bir deyişle dinin sosyal hayata yansıması kamu dindarlığı olarak belirginleşir.

Bireyin kimliğinin farklılıklar üzerinden inşasına benzer bir durum, din olgusunun kendisi için de söz konusudur. Konuyu İslam dini açısından açıklamaya çalışırsak; Peygamberin muhatabı olan Cahiliye Arapları, kendi geleneksel inanış biçimlerinin yanı sıra Hristiyanlık, Yahudilik ve Mecusilik gibi Arap Yarımadasında yaygın diğer inanma biçimlerinin olduğu bir coğrafyada yaşamaktaydılar. Dolayısıyla inen ilahi vahyin ifadeleri ve üslubu da göz önüne alındığında, yeni dinin ilkelerinin indikleri zaman, mekân ve muhatabı olan toplumla olan bağlantısı gözden kaçmayacaktır. Aynı zamanda hem Peygamberin hem de hitap ettiği Arapların Kur'an'ı bir şekilde diğer dinlerle olan benzerlik ve farklılıkları üzerinden anlamaya çalıştıkları dikkat çeken bir diğer husustur (Tatar, 2015: 42). Nitekim Kur'an'da otuz bir ayette, kendilerine kitap verilen toplumlar anlamında Hristiyan ve Yahudilere Ehl-i Kitap şeklinde seslenilmekte, bu ayetlerden bir kısmında bu dinin mensuplarının yanlış telakki edilen bir kısım dini tutum ve inanışları eleştiriye tabi tutulurken, Âl-i İmrân (3-64) suresinde yer alan "De ki: "Ey Kitap ehli! Ancak Allah'a kulluk etmek, O'na bir şeyi eş koşmamak, Allah'ı bırakıp birbirimizi rab olarak benimsememek üzere, bizimle sizin aranızda müşterek bir söze gelin" gibi kimi ayetlerde ise daha kuşatıcı, uzlaşıya dayalı bir dil kullanılmaktadır (Abdülbâkî, 1991: 122).

Araştırma konusunun merkezini, İslam'ın "Öteki" algısı, ötekine bakış açısı oluşturmamakla birlikte, İslam'ın bu konuda ortaya koyduğu genel ilkelerini kısaca aktarmak, ötekileştirmenin vahiy merkezli olmadığını daha çok yorum adaklı olduğunu ortaya koyma açısından yerinde olacaktır. Öncelikle; "öteki" nitelendirmesine muhatap olan insan olduğu için, konu doğrudan İslam'ın insana bakışıyla ilgilidir. İslam; cinsiyet, ırk, sosyal ve siyasi statü gözetmeksizin tüm insanları eşit kabul eder. Onların Allah'la olan ilişkilerini, bağlarını ise takvâ kavramı ile yani O'nunla kurulan güçlü kulluk bağıyla ilişkilendirir. "Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık. Tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız O'na itaatsizlikten en fazla sakınanızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdardır" (Hucurât 49-13). Bu noktada insanlar arasındaki etnik köken, dil, cinsiyet gibi ontolojik olarak kişinin kendi seçimi dâhilinde olmayıp, ilahi iradenin belirlediği farklar karşısında, insan onurunu koruyan bir tutum benimsemek gerekmektedir (Çalışkan, 2007: 14).

Yine Kur'an'da yer alan "Rabbin dileseydi insanları elbette tek bir ümmet yapardı. Fakat onlar hep ihtilaf içinde olacaklardır, Rabbinin diledikleri müstesna, zaten O, insanları buna uygun yaratmıştır" (Hûd 11-118/119). "Her birinize bir yol ve yöntem belirledik" (Mâide 5-48) gibi ayetlerin de işaret ettiği üzere; farklılıkların fıtrî-insani olduğu, Allah'ın insanları tek bir ümmet yapmak yönünde zorlamadığı hususları da, İslam'ın "Öteki" hakkında ortaya koyduğu ilkelerdendir (Çalışkan, 2007: 14).

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de, her hangi bir dinin inananı kendi inanç alanını "öteki" üzerinden tanımlamakta ve ifadeye çalışmaktadır. Müslümanların çoğunluğu oluşturduğu bir toplumsal yapımız olsa da, farklı dinler ile aynı dinin farklı yorum biçimleri diyebileceğimiz farklı mezheplerine mensup insanların bir arada yaşadığı bir coğrafyada yer almaktayız. Modern zamanlarda, bizim gibi çok kültürlü ve farklı etnik kökende insanların bir arada yaşadığı bir sosyal yapıya sahip toplumlarda, "ötekini tanıma", diğer dinlere ve kültürlere dair ahlaki zeminde daha barışçıl ve uzlaşıya dayalı, bireyin hakikat arayışını güçlendirecek bir yöntem arayışı halen devam etmektedir (Tosun, 2016: 57). Bu anlamda son yıllarda, araştırmacı,

yazar, düşünür ve akademisyenler nezdinde diğer kültür ve dinlere dair bilimsel ilginin arttığı söylenebilir. Bu ilginin iki katmanından söz edilebilir. Birincisi; diğer kültürün hangi yönünün görüldüğü ve tanımlandığı meselesidir. İkincisi ise, bu diğer kültürün hangi yönlerinin yazar veya düşünürün kendi kültürüne özgü hangi değerleri ve düşünüş tarzlarını yansıttığını ortaya koyması meselesidir. Bu noktada temel soru; söz konusu grupların diğer kültürlerden insanlara karşı açık yüreklilikle bir şeyler öğrenmeye ne derece açık olduklarıdır. Diğer kültürlere duyulan dikkat ve ilgi yalnızca akıl ve duyulan merakla ilgili değildir. Yanı sıra, o kültürle süregelen ekonomik, politik ilişkilerle de ilgilidir. Aynı zamanda insanın iletişim ihtiyacı ve hayal gücüyle de bağlantılıdır (Waardenburg, 1999: XI).

Genel anlamda dinlerin insanı dünyada mutlu kılarken bir taraftan da ölüm sonrası için ona iyilik ve güzellik aşıladığı, yine insan ve toplum için barış ve güven vadettiği bilinmektedir. Farklı din tanımları arasında, dinin bireysel ve toplumsal huzura katkısına atıf yapanlarına rastlamak mümkündür. Örneğin, İslam âlimlerinden Tahânevî'ye ait din tanımı bu türdendir: "Din: Akıl sahiplerini kendi iradeleriyle halde (dünyada) salaha, ahirette felaha sevk eder." Dinler Tarihçisi Abdurrahman Küçük ise: "Genel olarak din, inanış ve davranış şekilleri ile insanlar arası ilişkileri düzenleyen ve insanların iyi işler yapmasını, barış ve huzur içinde bir arada yaşamasını sağlayan genel kurallar bütünüdür" şeklinde bir tanımda bulunarak, dinin sosyal boyutuna atıfta bulunur (Akt: Kızılabdullah, 2018: 172). Her ne kadar farklı din tanımlarında barış ve huzura atıfta bulunuluyor ve dinlere ait kutsal metinlerde insana mutluluk, huzur ve barış içerisinde bir hayatın ilkeleri sıralanıyor olsa da, günümüzde yaşanan birçok çatışmanın tarafları, eylemlerini dini temellere dayandırmaktadırlar. Elbette aynı kutsal metinden ve aynı dinden hareketle birbirine taban tabana zıt din yorumlarının ortaya çıkmasının bir takım etmenleri arasında ilk akla geleni, o dinlerin öğretilerinin merkezini oluşturan dini metinlerin bütüncül bir şekilde okunmaması, konuya parçacı bir şekilde yaklaşılması gelmektedir. Zira parçacı yaklaşımlarla bu dini metinlerden hem barışa hizmet edecek hem de savaşı özendirecek ilkeler çıkarmak mümkündür. Bu arada, kutsal metnin muhatabı olan ve yaşadığı toplum, kişilik özellikleri, yaşam tecrübeleri, siyasi ve ekonomik

yönelimleriyle şekillenen insan faktörünü de göz önünde bulundurmak gereklidir (Kızılabdullah, 2018: 172-173).

Konu başlığının ilk satırlarında, dini ötekileştirme olgusunu, bireyin sosyalleşme süreciyle birlikte ele almanın konuya daha bütüncül bakmayı sağlayacağı vurgulanmıştı. Bilindiği üzere insan, tüm diğer canlı türlerinin aksine yalnızca biyolojik ihtiyaçlarının giderilmesi için uğraş veren, sadece bu ihtiyacının giderilmesiyle kendini gerçekleştirebilecek bir varlık değildir. Biyolojik ihtiyaçlarının yanı sıra içinde yaşadığı toplumun kültürel kodlarını öğrenerek toplumsal bir kimlik sahibi olan birey, bu sayede toplumsal aidiyet duygusu elde eder. Sosyalleşme bir süreç işidir ve en önemli yönünü, toplumsal kültürün yeni kuşaklara kazandırılması oluşturmaktadır. "Kültürleme, kişinin doğuştan itibaren dâhil olduğu toplumun kültürünü öğrenmesi, benimsemesi ve bu kültürün bir üyesi olması" demektir. Bireyin sosyalleşmesi, kültürleme, toplumsal aidiyet duygusunun gelişimi ve değer aktarımı vb. hususlar bu araştırmanın sınırlarını aşan, önemli sosyolojik konu başlıklarıdır. Özetle; toplumsal değerlerin; toplumdan topluma hatta aynı toplumun farklı kesimlerinde dahi farklılıklar barındırabilen; bireye, grup ve sosyal çevre ilişkilerinde nasıl davranması gerektiğini gösteren ve düzenleyen; toplumun ortak duygu, düşünce, amaç ve çıkarlarını yansıtan genelleştirilmiş ilke ve prensipler şeklinde tanımlayabileceğimiz sosyolojik bir gerçeklik olduğuna tanık oluyoruz. Toplumsal değerler bir yönüyle de toplumların tabi oldukları doğru ve yanlışları belirleyen standartlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Dolayısıyla konu din olunca; dini değerleri önemseyen bir çevrede yetişen birey, dini inançları nispeten daha zayıf çevrelerde yetişen bireylere nazaran daha güçlü inançsal değerlere sahip olmaktadırlar (Esgin, 2014: 75-77). Yine, Esgin (2014: 83), sosyalleşme ile ilgili teorik yaklaşımları aktarırken Cooley'in "Aynada yansıyan ben" tanımına atıfta bulunarak "Ayna Benlik" kavramını açıklamaya çalışır. Buna göre; benlik öteki ile etkileşim yoluyla gelişir ve çocukta benlik duygusu, ancak kendisine dair bir resim, fikir veya imgenin esasen diğer insanların onun hakkındaki algısını yansıttığını anladığında ortaya çıkmaktadır. Örneğin, zeki olduğumuza dair düşüncemizin kökeni aslında, başkalarının bizi zeki olarak görmesi düşüncesidir.

Yukarıdaki satırlardan hareketle, kişinin "ötekini" tanımaya dönük her eyleminin ve "öteki" algısının aslında kendisi ve benliği hakkındaki algısına katkı sunacağı çıkarımında bulunmak yanlış olmayacaktır. Nitekim Tosun tarafından New Brunswick Üniversitesi Renaissance College öğrencileri ve uzman Dr. Valk ile yarı yapılandırılmış görüşme yoluyla yapılan ve Dr Valk tarafından geliştirilerek Renaissance College'da "Dünya Görüşü, Dinler ve Kültürler" dersinde uygulanan, "Dünya Görüşü Eğitimi Yaklaşımı" yönteminin "Öteki"nin dünya görüşü, kültürü ve dinini tanımaya katkısını ölçmeye dönük araştırmanın verileri bu anlamda ilgi çekmektedir. Dr. Valk'ın geliştirdiği "Dünya Görüşü Eğitimi Yaklaşımı" ile dini, manevi, seküler anlamda birbirinden farklı yapıları bir şemsiye altında toplayan günümüz eğitim ortamlarında yer alan farklı inanç ve dünya görüşlerine sahip bireylerin, kendi inançları ile ötekinin inançlarıyla ilgili varoluşsal sorular sorabilmesi, bu sayede hem kendisini hem de ötekini daha iyi tanıması, ayrıca bilginin kaynağından doğru bilgilere dayalı düşünceler geliştirerek varoluşsal sorulara cevap bulması, hedeflenmektedir (Tosun, 2016: 56).

Dr. Valk kendisi ile yapılan mülakatta, yönteminin çıktıları arasında "ötekini tanıma" kazanımıyla ilgili şu hususa değinmektedir: "Aynı zamanda öğrenciler kendi inançlarıyla diğer insanların inançlarını karşılaştırma imkânı vermektedir. Son olarak, öğrencilerin başkalarının dünya görüşleri ile ilgili sordukları sorular genellikle kendilerine yönelttikleri sorulara dönüşmektedir" (Tosun, 2016: 65).

Belirli bir sosyal tabaka, grup, kuşak veya dini topluluğa özgü olup, onların dünyaya belli bir açıdan bakmasını sağlayan inançlar bütünü olarak tanımlayabileceğimiz dünya görüşü, birey tarafından bilinçli çabaların, gayret ve araştırmaların ürünü olarak elde edilebileceği gibi bir koşullanma sürecinin ürünü de olabilmektedir (Cevizci, 2017: 635). Bireyin dünya görüşüne dair atıfta bulunduğumuz; belirli bir koşullanma sürecinin ürünü olabileceği ihtimali, dünyayı kendi mensubu olduğu dini veya ideolojik grup veya cemaatin yorumladığı genel perspektiften yorumlaması anlamına gelmektedir. Bu durum bizlere, gerek dini, gerek seküler ve gerekse politik anlamda ortaya çıkan, üyelerinin ortaklaşa paylaştıkları bir kimlik duygusuna dayanan cemaat (community) kavramını hatırlatmaktadır. Cemaati oluşturan bireylerin, kişisel amaçları değil topluluğun

üyeleri tarafından benimsenen kolektif amaçlarıdır (Cevizci, 2017: 409). Durkheim'in: "Din, bir cemaatin meydana gelmesini sağlayan ayin ve inançlar sistemidir" (Akt: Tümer, Küçük, 1993: 6) tanımı da dini grup ve cemaatleri, ortak inançlar ve bu inançların yön verdiği hedefler doğrultusunda bir araya gelen insan topluluğu olarak nitelemektedir. Bu nitelemede grup veya cemaatin çıkarı, bireyin kendisinin ve diğer tüm yapıların çıkarlarının üstündedir.

Kitâb-ı Mukaddesteki metinlere dayandırılan, özellikle Hristiyan Katolik Kilisesi'nin "Kilise dışında kurtuluş yoktur./ (Extra Eeclesianı Nulla Salus/Outside the Clıurch no salvatioıı)" şeklinde formüle ettiği "Dini Tekelcilik/Dini Dışlayıcılık" modeline kısaca değinmek, dini ötekileştirmenin önemli bir boyutunu ortaya koyması açısından önem arz etmektedir. Birkaç cümle ile özetleyecek olursak dini tekelcilik/dışlayıcılık; sadece bir dini geleneğin doğru olduğunu, yalnız onun hakikate götürebileceğini, onun dışında kalan diğer tüm dini geleneklerin yanlış olduğunu savunan bir görüşü ifade eder. Bir başka ifade ile yalnız bir dinin hakikate götürebileceğini, sadece o dinin mensuplarının kurtuluşa erebileceğini savunan, görüştür. Buna göre kendisi dışında kalan diğer tüm dini geleneklere mensup kişiler ne kadar ahlak sahibi, dini geleneklerini yerine getiren kişiler olsa da kurtulma şansları yoktur ve bu kişilerin kendi dini geleneklerini terk ederek, hakikati temsil eden yegâne dine dâhil olmaları gerekmektedir (Arıcan, 2011: 41-42).

Ortaçağ ötekileştirmenin en yoğun yaşandığı dönemlerden bir tanesidir. Özellikle skolastik düşünce yapısıyla Katolik kilisesinin farklılıklara tahammülü yoktu. Müslümanlar kâfir olarak nitelendiriliyor ve alt-insan olarak görülürdü. Schnapper (2005: 44) 1095'te Birinci Haçlı Seferi'ni ilan eden Papa II. Urbanus'un şu sözlerinin o dönemde Müslümanlara karşı nasıl bir ötekileştirici dil kullanıldığını gözler önüne serdiğini belirtmektedir:

> "Aşağılanmayı hak etmiş, şeytanın aşağılık kölesi olmuş, insanlık onuru bakımından soysuzlaşmış bu kâfir ırk, her şeye kadir Tanrı'nın seçilmiş halkı karşısında galip gelirse; bu bizim için ne büyük utanç olur [...]. Bir yanda gerçek varlıktan yoksun sefiller diğer yanda boğazına kadar gerçek

zenginliğe batmış insanlar, bir yanda Tanrı'nın düşmanları diğer yanda dostları savaşacak " (Le Goff, 1967: 183).

Haçlı seferleri Hristiyan dünyasının Müslüman coğrafyaya karşı duyduğu nefreti pekiştirmiştir. Hristiyanlar Hz. Muhammed'i deccal olarak nitelendiriyordu. Yine de bazı kesim Müslümanları tanrıyı tanıdığı için paganlara göre daha iyi bir konuma yerleştiriyordu. Hıristiyanlık dinini benimsemek, tek başına yeterliydi. Bütün değerler davranışların değerlendirilmesinde Hristiyanlık ve onun öğretileri temel alınırdı. Sadece Müslümanlar değil, sapkınlar, Yahudiler ve cüzzamlılar da ötekileştirilerek alt-insan olarak görülürdü (Schnapper, 2005: 44-45).

Yukarıdaki satırlarda ifadeye çalıştığımız dini dışlayıcılık modelini savunan gerek Hristiyan gerek Yahudi ve gerekse Müslüman teologların mevcut olduğu ortadadır. Yine dini dışlayıcılık modelinin alternatifi olarak literatürde yer etmiş, hakkında eserler kaleme alınmış dini kapsayıcılık ve dini çoğulculuk gibi modellerin varlığı da bilinmektedir. Bu noktada; dini dışlayıcılığın bütün dinler için söz konusu olabileceğini, bunun makul sınırlar içerisinde olağan, normal kabul edilebileceğini belirten görüşe kısaca değinmek yerinde olacaktır. Bu konuda araştırmaları olan ve Batı düşüncesi ve İslam'da dini dışlayıcılık üzerine yazınları olan Köylü; dini dışlayıcılık perspektifinden bakıldığında gerek Hristiyanlıkta gerekse İslam'da dışlayıcılığın belirleyici olduğunu, bu durumun doğrudan bağnazlık ve toleranssızlık olarak yorumlanamayacağını belirtir. Diğer din mensuplarına karşı bağnazca hareket etmediği ve hoşgörüsüzlük sergilemediği sürece her hangi bir din mensubunun, kendi inandığı dinin en mükemmel din olduğunu iddia etmesinde bir sakınca olmadığını, bu durumun inanmanın doğası gereği normal karşılanması gerektiğini vurgular (Köylü, 2001: 57-61). Öte yandan bu tür iddiaların ötekileştirmeye yol açmaması için empati duygusunun bir ön koşul olduğunun hatırlanmasında yarar vardır.

İnsanla birlikte var olan, hali hazırda var olmaya devam eden ve insan var olduğu sürece varlığını sürdüreceği öngörülebilen bir olgu olan din, insanın anlam arayışı ile kendini gerçekleştirme hikâyesinde önemli yer tutan bir gerçeklik olarak insan ve topluma dair süreçleri etkilemeye devam edecektir (Tümer, Küçük, 1993: 1).

Ayrıca, dini metinlerin muhatabı bireyin bu metinlere dair yürüttüğü anlama faaliyeti önem arz etmektedir. Çünkü anlam-anlama dediğimiz olay, en yalın anlamıyla sözün sahibinin amacının gerçekleşmesidir. Gadamer, "Konuşmanın sanat olduğu yerde, anlama da sanattır." der ki, anlama faaliyetinin teması ilahi, dini bir metinse bu durumda ilahi kelamın sahibi mutlak varlığın murat ettiği ile sözün muhatabı insanın anlayışı örtüştüğü zaman doğru anlama gerçekleşmiş olur. Bir başka ifade ile doğru anlama süreci sonucu elde ettiğiniz bilgi ile obje, yani bilgiye konu olan nesne uyuşuyor ise doğru anlama gerçekleşmiş demektir (Çetinel, 2018: 69-70).

İnandığı dini geleneksel düzeyde kabullenmiş bir birey ile bilgiyi doğrudan kaynağından elde edip yorumlayabilecek zihinsel ve akademik becerilere sahip bireyin dini meselelere yaklaşımı, kullandığı din dili aynı olmayacaktır. "Dini Ötekileştirme" konu başlığı altında, son olarak ve yeri gelmişken din dili kavramına da değinmek faydalı olacaktır. En yalın haliyle "tanrı hakkında konuşmak" olarak tanımlanabilen "Din Dili" kavramı, son dönemde üzerinde çokça konuşulan ve düşünce üretilmeye çalışılan bir alana işaret etmektedir. Din dilinin konusunu temelde, Tanrı'nın mahiyeti, Tanrı-insan ve Tanrı-tabiat arasındaki ilişki üzerine geliştirilen teolojik dil oluşturur. Dini ifadeler ve kullandığımız din dili, esasen bizlerin hayata nasıl yön vermemiz gerektiğini, olaylar karşısında ne tür tutumlar benimsememiz gerektiğini belirlerken bir yandan da hakikat algımıza da tesir eder (Koç, 2013: 21-22). Örneğin, çöl kumu ve güneşine maruz kalan sert gerçeklik ortamında yaşayan çöl insanlarının başını çektiği, "Hüküm Allah'a aittir" sloganı ile dini metinleri bağlamından koparark, Hz. Ali gibi sahabenin önde gelenlerini kâfir ilan edebilecek kadar katı bir dil benimseyen "Harici" dil ile Tasavvufî din dilinin ilahi vahyi yorumlama biçimi aynı değildir. Hariciler, Kur'an'ı anlamanın yegâne kriteri olarak kendi anlam dünyalarını görerek, onu her türlü beşeri müdahaleden ve yorumdan koruduklarını düşünüyorlardı (Tatar, 2015: 20-21). Dolayısıyla kendi anlam dünyalarının dışında kalan her türlü farklı yorum ve anlayışı dışlayarak ötekileştirmişlerdir. Bu anlayışı benimseyen grupların yakın dönem Mısır, Irak ve Suriye'deki farklı dini gruplara yönelik şiddet eylemleri dini ötekileştirmenin trajik sonuçlarını örneklemektedir.

Elbette konu "öteki" nitelendirmesine maruz kalan insana bakış olunca, Yunus Emre, Mevlâna gibi önde gelen mutasavvıfların gerek yaşantıları gerekse hikmet içeren dizelerinde farklı bir boyut kazanmaktadır.

"Elif okuduk ötürü,
Pazar eyledik götürü,
Yaratılmışı hoş gördük,
Yaratandan ötürü," dizeleri, Yunus Emre'nin ötekine bakışı bağlamında en çok şöhret bulan dizeleridir. Yine "beri gel barışalım yad isen bilişelim", (Necdet, 1997:145) derken de yaşadığı dönemin kaotik ortamında insanlara umut aşılayan bir derviş olarak Anadolu'yu karış karış gezmekteydi.

On bin civarı olan nüfusunun yaklaşık onda biri gayrimüslim olan Anadolu Selçuklularının başkenti Konya'da yaşayan Mevlana, gerek yaşamıyla gerekse hikmetli sözleriyle, etkisi kendi çağını ve yaşadığı coğrafyayı da aşacak bir hoşgörü ve müsamaha ikliminin mimarı olmuştur. Mesnevîsinde bir Yahudi'den bahsederken:

"O Yahudi bu çeşit söylenip duruyordu; nice Yahudi vardır ki sonu iyi olur. Hiçbir kâfire hor gözle bakmayın; Müslüman olarak ölmesi umulur çünkü. Ömrü nasıl bitecek? Ne haberin var ki ondan, bir uğurdan yüz çeviriyorsun" (Güner, 2006: 5-7).

Buraya kadar, bütün dinlerin amacının insanoğlunun mutluluğu olduğu, her hangi bir dinin inananlarının kendi inananlarıyla ilgili kuşatıcı diğer inanç mensuplarıyla ilgili olarak mesafeli bir tutum benimsemelerinin makul sınırlar içerisinde anlaşılabilir bir durum olduğunu ifadeye çalıştık. Tek tek ele alındığında yeryüzünde yaygın tek tanrılı İbrahimî dinlerin çok tanrılı dinlere, İbrâhimî dinlerin birbirlerine, yine aynı dine mensup mezhepsel, cemaatsel yapıların diğerine karşı ötekileştirici tutumlarına örnekler sıralamak mümkündür. Yine söz konusu dinlerin inanç esaslarına kaynaklık eden dini metinlerinde ifadeye çalıştığımız ötekileştirici tutumlara kapı aralayabilecek hükümler çıkarmak mümkünken, aynı metinlerde insanın onuruna, onun değerine atıfta bulunan, hoşgörü ve müsamahayı özendiren hükümlere rastlamak da mümkündür. Bu noktada belirleyici olan hususun, ilahi

metne muhatap olan insanın, zekâsı, karakteristik özellikleri, içine doğduğu sosyal çevre, eğitim süreçleri ve yaşam tecrübeleri vb. değişkenler olduğu da açıktır.

1.3.4. Ötekileştirme Üzerine Yaklaşımlar

1.3.4.1. Antropolojik Yaklaşım

Dünya'da çeşitli alanlarda kültürel liderlik birçok kez el değiştirmiştir. Çin, Avrupa'nın herhangi bir ülkesinin aksine en az bin yıl boyunca çok sayıda alanda Dünya'da lider konumda olmuştur ve 16. yüzyılın sonlarına gelindiğinde dünyadaki en yüksek yaşam standardına sahip olmuştur. Günümüzdeki kültürel farklılıkları anlamak için tarih boyunca baskın kültürün nasıl el değiştirdiğine bakmak gerekmektedir. Günümüzde Amerika Birleşik Devletleri'nin ve Avrupa'nın ya da sıkça kullanılan biçimiyle Batı'nın hegemonik durumunun tarihte Çin, Mısır, Yunan, Hint ve Endülüs Müslümanları tarafından da sahip olunduğu bilinen bir gerçektir (Sowell, 2010: 491-492). Baskın kültür diğer kültürler üzerinde etkili olarak kültürel farklılıkları minimum seviyeye indirmektedir.

Charles Taylor, çoğulculuğa günlük hayattaki farklı yaşam tarzları içinde meydana gelen kültürel farklılıkların siyasal alanda tanınması ve eşit düzeyde saygıdeğer olarak alımlanması açılarından yaklaşmaktadır. Taylor, bir kültürün diğer kültüre baskın olduğu ve baskın kültürün söylemi olan hoşgörü kavramına ise karşı çıkmaktadır. Ona göre tanınamamak ya da yanlış tanıtılmak kişinin toplumda yanlış ve aşağı bir konuma yerleşmesine neden olarak kişinin üzerinde bir baskı oluşturabilir (Taylor, 1992: 25; Aktaran: Köker, 2010: 12-13).

Antropoloji merkezli çalışmalarda farklı olana yaklaşım genellikle farklı olanı anlama ve tanımadan daha çok farklı kültürleri kontrol etme ve kolonileştirme şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Semerci vd, 2017: 10). Modernist bakış açısının bu süreçte etkin olduğunu söyleyebiliriz. Giddens, modernizmin, farklılık, dışlama ve ötekileştirme ürettiğini ifade eder (2006:6). Batı merkezli bir dünya tasavvuru batı kültürel coğrafyasının dışında kalan toplumları ve kültürleri dışlayarak onları ötekileştirmiştir.

Söylemsel bir kurgu olarak öteki, çeşitli kurumlar veya söylemler üzerinden türetilmiş, bir bilginin nesnesini oluşturur. Keyman, Edward Said'in *Oryantalizm*

kitabından alıntıda bulunarak, "Şark: Doğu" nitelendirmesinin, Aydınlanma sonrası dönemde Batının güç ve kimlik temini amacıyla, kendisini Şark (Orient) karşısında konumlandırması sonucu ortaya çıktığı, bilgisini verir. Şark ve Garp, epistemolojik ve ontolojik bir kopuşu ifade eden bu kavramlar, Avrupa'nın maddi uygarlığının ve kültürünün ayrılmaz bir parçası olarak kuruldular ve işletildiler (Keyman, 2000: 222-223).

Kalın'a göre (2016: 454-455) modern toplumlarda 'ben' ve 'öteki' arasında üç farklı yaklaşım toplumsal ilişkileri belirlemiştir. Birinci yaklaşıma göre saltık olarak 'ben' ve 'öteki'nin varlığı kabul edilir fakat iyi, güzel ve tam olan 'ben'e eksik hatalı ve çirkin olan 'öteki'ne yüklenir. 'Ben'in karşısına saltık olarak 'öteki'nin konumlandırılması öznenin 'ben' ideali için bir tehdit olarak algılanmakta ve kimlik bütünlüğünü olumsuz etkileyerek çatışmacı ve şizofrenik bilinçlerin doğmasına neden olmaktadır. Batının İslam dünyasına bakışı bu yaklaşıma örnek olarak verilebilir. İkinci yaklaşımda saltık olarak 'ben'in varlığı karşısında 'ötekinin 'varlığına tahammül edememe ve yok edilmesi gereken bir durum olarak algılama söz konusudur. Varlık alanında 'ben' varlığın merkezinde mutlak gerçek ve hakikat olarak konumlandırılır, 'öteki' merkezin dışına sürülerek yok edilmek istenir. Batının kolonyal dönemi bu yaklaşımın en etkili örneğini oluşturmaktadır. Üçüncü yaklaşımda ise 'ben' ve 'öteki'nin varlık olma iddiasının zayıflatılarak 'ben' ve 'öteki' arasındaki çatışmanın kontrol altına alınması söz konusudur. Bu tür ilişkide 'ben' ve 'öteki' kendi aidiyet söylemlerinden vazgeçerek evrensel bir takım söylemler etrafında toplanılması amaçlanır. Fakat etrafında birleşilmek istenen evrensel değerlerin batı kültürel kodlarını taşıması diğer toplumların ötekileştirilmesinin önüne geçememektedir.

Batının, kendinin dışındaki toplumlara rasyonalist ve evrenselci bakış açısı, öteki'nin kendisini bu perspektiften soyutlayarak, kendi tarihsel serencamı içerisinde ve kültürel özgüllüğü içerisinde sunabileceği etik bir alan imkânını elinden almaktadır. Bu yaklaşım, kültürler arası benzerlik ve farklılıkları keşfetmek ve öteki'nin daha iyi anlaşılması için diğer uluslar, kültürler ve bölgeler, etniler hakkında çeşitli bilgilerin biriktirilmesine dayalı ampirik tarzda veriler toplayan, rasyonel ve modern Batılı benliği ayrıcalıklı kılmaya devam etmektedir. Bu durum

(Batılı benliğin öteki'ni "nesnel ve ampirik bir tarzda anlama girişimi), akıllara; Batılı benlik, "öteki'yi farklı, bağımsız kendine özgü bir varlık olarak kabul etmeye açık mıdır?" sorusunu getirmektedir. Bu soruya dair akla gelen ilk cevap: Uluslararası ilişkiler kuramının öteki'ni kendi benliğinden sıyrılarak, içeriden ulaşmakta ve onu içeriden anlamakta yetersiz kaldığıdır (Keyman, 2000: 218).

Edward Said, William Smith'in Araplara dair söylemlerine de yer verdiği ünlü *Oryantalizm* isimli eserinde Smith'in aşağıdaki sözlerini hayata dair parçalar içermesi ve bir bilimsellik içermemesi açısından eleştirerek *"Biz" böyleyiz, "onlar" öyle... Hangi Arap? Hangi İslâm? Ne zaman? Nasıl? Hangi ölçülerle?* (Said, 1998: 321) gibi sorulara cevap vermediğini belirtmiştir. Smith'in satırları ise şu şekildedir:

> "Arap gezgini bizimkilerden çok farklıdır. Yerinden kalkmak onun için bir sıkıntı kaynağıdır. (Bizim gibi) Çalışmaktan hiçbir zevk almaz. Bütün gücü ile açlıktan ve yorgunluktan şikâyet eder. (Bizim yapmadığımız gibi) Devenizden indiğiniz zaman başka bir şey yapacağınızı bir Doğulu'ya hiçbir vakit anlatamazsınız, hemen bir halının üzerine diz çökerek sigara ve kahve içeceğinizi zanneder. Bir Arap çevredeki manzaranın güzelliği ile asla alakalı değildir" (Smith, 1912; Aktaran Said, 1998: 321).

Yukarıdaki satırları okuduğunuz zaman batılı bilincin, özelde doğu genelde ise bütün ötekilere karşı bilinçaltının bir dışa yansıması olarak değerlendirebiliriz. Kendinin dışındakilere önyargı ile yaklaşarak bütün olumsuz ve değersiz yüklemeleri yaparak kendini ondan ayrıştırmaktadır. Bu süreç ötekileştirmenin bütün ögelerini içermektedir; önyargı, olumsuz yükleme ve değersizleştirme gibi. Her toplum kendi referans çerçevesi ile değerlendirilmelidir.

Kültürel bir nesne olarak öteki, hakkında kanıt toplanarak açıklanabilecek bir nesne olarak kabul edilir. Öteki hakkında nesnel ve gerçekçi bir tanım amacıyla yapılan bu kavramlaştırmanın, Batılı olan ve olmayan arasında moderniteye dayalı bir kıyaslama içermesi ve bu kıyaslamanın batı tarafından kültürel bir özselcilikle yapılıyor olması, nesnelliği hakkında kuşku yaratmaktadır. Diğer kültürlerin tanıtılması ve anlaşılmasında nesnel kriterlere ve kanıtlara dayalı bilgi arayışında

olmanın, arzu edilen bir durum olduğu varsayılsa da, konu kendini modern bir özne olarak takdim eden Batı gözünden diğer kültürlerin tanımı ve tarifi olunca "Öteki" hakkında şu türden bir nitelendirme açığa çıkmaktadır. Kendisini rasyonel akla sahip, modern, ilerlemeci olarak merkeze alan Batı için öteki, sabit bir varlık olarak, Batılı değerlere sahip olmayan bir özne olarak önsel (a priori) bir nitelendirmedir. Bu noktadan bakıldığında, öteki, ne olduğundan ziyade, ne olmadığı şeklinde tanımlanmaktadır ve modern benliğin sahip olduğu her şeyden yoksun olan kültürel bir nesneyi ifade etmektedir (Keyman, 2000: 221-222).

Sonuç olarak modern toplumlar karşılaşmış oldukları farklı kültürleri ve toplumları kendi varlıklarının karşısında bir tehdit unsuru konumlandırmışlardır. Dolayısıyla kendi varlıklarını yücelterek öteki toplumları ve kültürleri değersizleştirerek yok etmeye ya da kendilerine benzer kılmaya çalışmışlardır. Bu süreç doğal olarak farklı kültürlerin bir birini ötekileştirmesiyle sonuçlanmıştır.

1.3.4.2.Psiko-Sosyal Yaklaşım

Ötekileştirmenin psiko-sosyal süreçlerine geçemeden önce bireyin kişilik gelişimi açısından ya da benliğin oluşum sürecinde 'öteki'nin oynadığı rolün Lacancı perspektiften ele alınmasında yarar vardır.

Lacan'a göre ötekinin "ne"liği öyle kolayca ifade edilecek bir durum değildir. Öznenin kendi olabilmesi için ya da kendini kurgulayabilmesi için ihtiyaç duyduğu temel şey ötekidir. Çocuğun öteki ile karşılaşması Lacan'da ayna (metaforu) evresi ile ifade bulur. Ayna da çocuk kendi yansıma ile karşılaşması öteki ile kurduğu ilk deneyimdir. Aynadaki bu öteki Lacan tarafından küçük öteki olarak ifade edilir. Çocuk için aynadaki imge yani öteki deneyimleri kendi benini oluşturmak için temel koşul olmakla birlikte yeter koşul değildir. Benin kendini tamamlayabilmesi yani özne olabilmesi için bir diğer ötekine ihtiyaç duyar ki bu da Lacan'da büyük öteki olarak ortaya karşımıza çıkar. Büyük öteki, öznenin arzuladığı, ulaşmak istediği ve kendini tamamladığı simgesel yapının kendisidir. (Zizek, 2008:231). Lacan için ötekinin üç farklı görünümü vardır; kendimde sevdiğim imge, benin devamını sağlayan ve benden uzak olan bedenin düşlenmesi ve sembolik öteki. Lacan için ötekinin farklı görünümleri içerisinde tercih edilen, benin devamını sağlayan ve

benden uzak olan bedenin düşlenmesidir (Nasio, 2007: 121). Sonuç olarak Lacan'ın düşünce sarmalında öteki varlığın en temel sorunsalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Öteki, benin kendini tamamlaması ve özne olabilmesi için temel gereksinim duyduğu şeydir. Dolayısıyla ben ve öteki diyalektik bir süreç olarak karşılıklı olarak birbirine arzu duyar. Psikanalitik açıdan öteki, bir bebeğin kendilik imgesini bir değerinden ayrı ve farklı olarak kurmaya başladığı kritik dönemde içselleştirilir. Bu kendiliğin farkına varma ya da kimlik oluşturma sürecinde annenin öteki olarak görünümünden ortaya çıkar (Brah, 2007: 141) .

Öte yandan insanın öteki ile karşılaşmasının ilk biçimi olan anne- bebek arasındaki iletişimi iyi analiz etmemiz ötekileştirmenin altında yatan psikolojik süreçleri daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. Bebek için güvenli ortam olan anne karnından ayrılma ve dünyaya gelme travmatik bir kopuştur. Bir bütünden ayrılma kendi kimliğini kazanma ve var olmadır aynı zamanda doğuş. Dış dünya anne karnı kadar güvenli bir ortam değildir ve tehlikelere açıktır. İhtiyaçları onu dışa bağımlı kılmıştır ve ihtiyaçlarının karşılanmasında etkin rol almak zorunda bunun içinde öteki ile iletişim kurmalıdır. Bebek için öteki onun yaşama tutunmasını sağlayan kişidir. Dolayısıyla öteki olarak anne bebeğin gelecekte bütün diğer ötekilerle kuracak olduğu etkileşimin arketipidir. Bu etkileşimin bebek açısından olumlu olması, ihtiyaçlarının düzenli ve istenilen düzeyde karşılanması ile gerçekleşir. Böylece bebek için öteki, güven veren bir imge olarak belirginleşecektir. Ötekine yönelik negatif, olumsuz, tehdit ve düşman gibi yüklemeler gerçekleşmeyecektir. Fakat tersi durumlarda yani annenin bebeğin ihtiyaçlarını zamanında ve yeterli düzeyde karşılanmaması sonucunda bebek için öteki, güven vermeyen, tehdit korkulan nesne gibi olumsuz anlara karşılık gelecektir. Bu süreç Erikson (1997: 222) tarafından insan gelişiminde temel güven ya da güvensizlik duygusunun kazanıldığı dönem olarak kavramsallaştırılmıştır. Anne imgesi aslında bireyin içinde yaşayacağı toplumdaki bütün ötekilerin ete kemiğe bürünmüş halidir. Anneye karşı bebek tarafından geliştirilen olumlu ve olumsuz duygulardan diğer bütün ötekilerde pay alacaktır.

Ötekileştirme davranışlarının altında yatan psikolojik faktörlerden bir başkası da seçilmişlik arzusudur. "Seçilmişlik arzusu, kişinin özel, ayrıcalıklı, yegâne, biricik, eşsiz olduğuna inanma güdüsüdür" (Düzen, 2015: 127). Bireyin kendisini eşsiz ve ayrıcalıklı hissetmesi, kendisi ile ötekiler arasında bir ayrışmayı zorunlu kılar. Bunun sonucunda ben ve ötekiler arasında eşit olmayan bir ilişkiler ağı oluşur. Birey özne olarak, ötekileri bu eşitsiz ilişkiler ağında nesneleştirerek ötekileştirmiş olur.

Seçilmişlik arzusu, ailelerin çocuk yetiştirme tutumları aracılığıyla bireyin kişilik yapısına yerleştirilir. Türk toplumunda erkek çocuk seçilmişlik arzusundan en çok pay alan bireydir. Aslında bu durum toplumun kültürel yapısıyla yakından ilişkilidir. Çünkü neslin devamı erkek çocuk aracılığıyla gerçekleştiği için ister istemez bu durum erkek çocukları ayrıcalıklı kılar. Psikanalitik teoriye göre, çocuklarla karşı cins ebeveynler arasındaki iletişim daha kuvvetli olduğu için bu süreçte çocuklardaki seçilmişlik arzusuna etki eder. Anne ve babanın çocuk yetiştirme tutumları çoğu zaman çocukta şişirilmiş ego gelişimine sebep olur. Çocuğun kendini potansiyeli hakkında gerçekçi olmayan düşüncelere sahip olması öteki ile kurmuş olduğu ilişkide kendini yansıtarak ötekileştirme sürecini harekete geçirir. Bir çocuğun kendini dünyanın en önemli varlığı, eşsiz, biricik ve her şeyin en iyisine layık olarak algılaması kendinin karşısında konumladığı diğerlerini olumsuzlar ve değersizleştirir. Ailenin çocuğa yansıttığı benlik özellikleri ile günlük yaşamda öteki ile ilişkide yansıtılan benlik özelliklerinin desteklenmemesi sonucu yaşanılan gerilimler çatışma, ayrıştırma ve ötekileştirmeyle süreçlerini başlatır.

Günlük yaşamda ötekileştirme davranışlarının ortaya çıkmasını tetikleyen psiko-sosyal süreçler arasında önyargılar kalıp yargılar ve ayrımcılığın önemli payı bulunmaktadır. Önyargı, kalıp yargı ve ayrımcılığın hedefleri toplumda daha çok dezavantajlı gruplardır. Din, etnisite, cinsiyet, yaş, yaşam tarzı, engellilik gibi azınlık kategorileri ayrımcılık, kalıp yargı ve önyargı faktörleri ile en fazla ötekileştirilen gruplardır.

Ayrımcılık, önyargı ve kalıp yargılar gruplar arası ilişkilerin bilişsel, duygusal ve davranışsal bileşenleridir. Bilişsel bileşen kalıp yargılar, duygusal bileşen

önyargılar ve davranışsal bileşende ayrımcılıktır (Baumeister and Bushman, 2008: 404). Gruplar arası ilişkilerde dış gruba karşı olan tutumlarımız düşünsel düzeyde kalıp yargı olarak, duyuşsal düzeyde önyargı olarak ve davranışsal düzeyde ayrımcılık olarak kendini yansıtır diyebiliriz.

Kalıp yargılar, insan topluluklarını ya da bireyleri belirli nitelikler ile ilişkilendiren kanaatlerdir. Farklı sosyal gruplara karşı olumlu, olumsuz, doğru ve yanlış inanç ve düşünceleri içerirler (Baumeister and Bushman, 2008: 403). Kalıp yargılar, bir grubun bir başka grup hakkında araştırılmadan ve bilimsel her hangi bir dayanağı olmadan oluşturduğu yargılardır. Günlük yaşamda yaygın olarak kullanılan kalıp yargılar bireylerin yaşayabileceği deneyimleri kısıtlayarak, bir grup içerisindeki bireylerin başka grup üyeleri hakkındaki düşüncelerinin homojenleşmesini sağlar (İsen ve Batmaz, 2002:128). Kalıp yargılar dış grup üyelerini tanımlamada kullandığımız bilişsel şema olarak işlev görürler. Bilişsel şemalar bireyin sosyalleşme süreçleri sonucunda edinmiş olduğu dış dünyayı anlamlandıran bilişsel araçlardır. Dolayısıyla kalıp yargılar oluşturulurken genellikle iç gruba yönelik olumlu yüklemeler yapılırken dış gruba karşı olumsuz yüklemeler yapılır. Ötekine yönelik güvensizlik, tehlike ve düşman gibi yüklemelerin oluşmasında olumsuz kalıp yargıların etkisi vardır.

Önyargı, bir grubun üyelerine karşı doğrudan ya da dolaylı olarak bir takım olumsuzluklara işaret eden bir tutum, duygu ya da davranış olarak tanımlanır (Brown, 2010: 11). Önyargı üzerinde en kapsamlı çalışma olan "Önyargının Doğası" isimli eserde Allport (2016: 36) önyargıyı: " Bir gruba mensup birine karşı, sadece o gruba mensup olduğu ve bu nedenle bu gruba yakıştırılan sakıncalı nitelikler taşıdığı gerekçesiyle takınılan itici ya da düşmanca tutum" olarak tanımlar. Her iki tanımda da vurgulanan önyargının bir tutum olduğudur. Tutumlar farklı bileşenlerin bir araya gelmesiyle oluşan ve bir nesneye, olguya ya da gerçekliğe karşı mesafemizi belirleyen kişilik özellikleridir.

Tutumlar, her hangi bir kişiye ya da gruba karşı olan düşünceleri, düşüncelere bağlı olarak duyguları ve düşünce ve duyguların etkisiyle davranışları oluştururlar. Dolayısıyla her tutum, düşünce, duygu ve davranış boyutlarından meydana gelir. Her

bireyin tutumlarının biçimlenmesin bu ögelerden bir tanesi daha baskın olabilir. Her tutum davranışsal boyutta kendini yansıtmaya bilir. Her hangi bir bireye karşı olan önyargılarımızın eyleme dökülmesi tutum ögelerinden davranışsal boyutun baskınlığını gösterir. Olumsuz önyargıların eyleme dönüşmesi ayrımcılık olarak kendini gösterir. Bilgin (2008:170)' e göre "ayrımcılık, bir dış grubun iç gruba yaklaşmasını imkânsız kılacak şekilde mesafeli tutulması ve bunun az çok kurumsallaştırılmasıdır." II. Dünya Savaşı yıllarında ülkemizde gayrimüslimlere yönelik çıkarılan 'Varlık Vergisi' ayrımcılığın kurumsal düzeyde uygulanmasının örneklerindendir. Modern toplumlarda ayrımcılık daha çok günlük yaşamda bireysel düzlemde gerçekleşen bir olgudur. Bir kişinin belli etnisiteden gelen bireylerle aynı mahallede ya da sitede oturmayı tercih etmemesi ayrımcılığın bireysel yansımasıdır. Ayrımcılık farklı olanın dışlanması, itibarsızlaştırılması, kin ve nefretle anılması yoluyla bir çeşit ötekileştirmedir.

Nefret, ben ve grubun nihai kırılganlığının bir sonucu olarak ortaya çıkan ve iç grubun idealleşmesini ve dış grubun sahip olduğu düşük değeri sürdürmek için bölünme, reddetme ve rasyonalizasyon savunmasını büyük ölçüde içeren özel bir önyargı vakasıdır (Aviram, 2009: 35). Önyargının bir tutum olarak şiddeti, eyleme dönüşmesinin temel belirleyicisidir. Allport (2016: 44), önyargıların düşük yoğunluktan başlayarak gittikçe şiddetlenen beş aşamadan meydana geldiğini belirtir;

a) Arkadan konuşma: Önyargıların en masum olanıdır ve günlük yaşamda bir bireye ya da gruba yönelik olumsuz düşüncelerin söze dökülmesidir. Genellikle aynı düşüncelere sahip diğer bireylerle sözel paylaşımları içerir. Önyargılı olunan birey ya da grup üyeleri ile aynı ortamı paylaşabilirler.

b) Uzak durma: Bu aşamada önyargının şiddeti bireyi önyargılı olduğu bireyler arasına sosyal mesafe koymaya iter. Rahatsız olduğu bireye yönelik her hangi zarar verici bir eylemde bulunmaz.

c) Ayrımcılık: Önyargının ötekine yönelik eyleme dönüştüğü aşamadır. Önyargının hedefindeki bireyi çeşitli haklardan, hizmetlerden mahrum bırakma şeklinde ortaya çıkar. Kurumsal ve bireysel düzlemde kendini gösterir.

d) Fiziksel saldırı: Önyargının yarı şiddet ya da şiddet olarak kendini gösterdiği aşamadır. İstenmeyen bir birey bir siteden ya da mahalleden zorla gönderilebilir. Ülkemizde yakın zamanda bir siyasi parti mensubunun annesinin naaşının bir grup tarafından Ankara'daki bir mezarlığa defnedilmesinin engellenmesi örneğinde olduğu gibi.

e) Ortadan kaldırma: Önyargının en şiddetli aşamasıdır. Toplu kıyımlar, katliamlar şeklinde kendini gösterir. Ruanda iç savaşında Hutu ve Tutsi kabileri arasındaki şiddet olayları önyargının hangi boyutlara gelebileceğinin göstergeleridir.

Allport tarafından yapılan önyargı sınıflandırmasında ilk iki aşama ötekileştirmenin günlük yaşamdaki düşük yoğunluklu yansıması olarak kabul edilebilir. Ayrımcılık, fiziksel saldırı ve ortadan kaldırma aşamaları ise önyargıya dayalı ötekileştirme süreçlerinin nihai sonuçları açısından dikkat çekicidir.

Önyargı sorunuyla ilgili araştırma yapmak istediğimizde gerçekte nerede sorun olduğunu belirleyerek başlayabiliriz. Bu, dikkatimizi hemen hepimizin tanımlandığı ve her bir kişinin kimliğinin bir parçası olan büyük gruplara çekiyor. Önyargının makro-sosyal düzeydeki sonuçları, hemen hemen her yerdeki insanları ötekileştirme ve tehdit etmeye devam eden tekrarlayan gruplar arası yıkıcı çatışmalarda belirgindir. Nihai zorlukları büyük grup fenomenleri olarak görmemize rağmen, bireyin büyük grupla ilişkisini anlayarak önyargıyı kaynağında en aza indirmek için daha fazla fırsata sahip olabiliriz (Aviram, 2009: 31-32).

1.3.5. Türkiye'de Ötekini Tanımlamadan Ötekileştirmeye

Türkiye toplumunda öteki olarak farklılıkların mevcut durumunu anlamak için Osmanlı mirası, tecrübesini ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesinin iyi analiz edilmesi gerekmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun batılılaşma serüveninde en büyük dönüşüm millet kavramı üzerinde olmuştur. Millet kavramı Osmanlı toplumunda inanç gruplarını ve cemaatleri imleyen bir kavramdır. Arapça söz anlamına gelen "Millet" kavramı "Tanrı'nın sözü etrafında toplanan grup" anlamını içeriyordu. Dolayısıyla ulus (nation) ya da ulusal (national) kavramlarındaki anlamları içermiyordu (Ortaylı,

2007: 62). Millet kavramı Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile yeni bir sürece evirilerek ulus anlamında kullanılmaya başlanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda millet sisteminin temel dinamiği dindir. Dinin içindeki farklı yorumlar (mezhep ve cemaat gibi) ve bu yorumların taraftarlarının oluşturduğu gruplar aynı dine mensup olmalarına karşın farklı millet olarak nitelenirlerdi. Katolik, Gregoryen, Ortodoks farklı milletler olarak kabul edilirdi. Örneğin Ermeniler Katolik, Protestan ve Gregoryen olmak zere üç farklı millet olarak değerlendirilirdi. Hepsi de Ermenice konuşmalarına rağmen inanç farklılığından dolayı farklı millet grubuna girerdi. Bir Katolik Ermeni'ye, Ermeni misin? diye sorulduğunda hayır Katolikiz derlerdi (Ortaylı, 2007: 75). Dolayısıyla Osmanlı toplumunda millet sistemini oluşturan dil birliği değil inanç birliği olmuştur. Bu durumun izlerini geleneksel Türk ailesinde çocuğa değer aktarımında yakın zamana kadar görebiliyorduk. Çocuk eğitiminde yaşlıların küçük çocuklara, kimin milletindensin? Sorusuna karşılık, İbrahim'in milletindeniz cevabını vermeleri istenirdi. Bu nedenle Osmanlı toplumunda bir Müslüman için millet kavramının içeriği ümmet kavramı ile doldurulyordu.

Osmanlı ve Türk modernleşme dönemlerinde millet kavramının evrimleşme sürecini görebiliyoruz. 1923 yıllarına kadar milliyetçilik düşüncesinin içerisinde baskın ögenin din olduğunu görüyoruz, belirli bir coğrafyada yaşayan ve dinsel bağlarla birbirlerine bağlı topluluk, millet olarak görülüyordu (Karpat, 2012b: 24). Bu tarihten itibaren millet kavramının içeriği dini motiflerden arındırılarak İslam öncesi Türk motifleri ile doldurulmuştur.

Modern anlamda milliyetçilik anlayışının topluma yerleştirilebilmesi için toplumu dini geleneğin etkisinden kurtarmak gerekiyordu. Aslında Cumhuriyetin kurucularının bilincinde hep uzakta olmayan bir düşünce vardı; din, modernleşmenin ve gelişmenin en önemli engelidir. Bu düşüncenin alt yapısını benimsenen pozitif bilim anlayışı oluşturmaktaydı. Bu bağlamda toplumu dinin etkisinden uzak tutabilecek Cumhuriyet devrimi olarak laiklik benimsenmiştir. Türkiye'ye özgü laiklik uygulaması ile din ve toplumsal hayat arasındaki kırılma gerçekleştirilerek çağdaş seküler milliyetçilik anlayışı benimsetilecekti (Karpat, 2012b: 39).

Yeni kurulan cumhuriyetin milliyetçilik ideolojisini diğer devletlerin milliyetçiliğinden ayıran temel faktör; karşısında kendini konumlandırdığı ötekilerin ülke içerisinde olmasıydı. Azınlıklar, Türk ve Müslüman olmayanlar öteki kategorisini oluşturuyordu. Hepsinin ortak özelliği ülke birliği ve bütünlüğü için potansiyel tehdit ve düşman unsurlar olarak görülmesidir. Ülke içerisindeki farklılıkların tehdit ve düşman olarak algılanmasında Osmanlı imparatorluğunun yıkılmasına etki eden travmatik olayların izlerini görmekteyiz. Dolayısıyla bu topraklarda söz konusu ötekiler olunca, devletin milliyetçilik refleksi ötekilerin üzerinde Demokles'in kılıcı gibi durmaktadır (Dündar, 2002: 893). Bir ülkede milliyetçilik kendisini ülke içerisindeki farklılıklar karşısında konumlandırdığı zaman bu farklılığı oluşturan bütün ötekiler için ötekileştirme kaçınılmaz bir sondur. Bu nedenledir ki Cumhuriyet tarihinin belli dönemlerinde belirli toplumsal gruplar (Azınlıklar, Kürtler, Aleviler, Dindarlar, Başörtülüler vb.) ötekileştirilenler olmuştur.

Mahçupyan'a (1996: 129) göre, Osmanlı toplum yapısını oluşturan anlayış patrimonyal bir özellik taşımaktadır. Toplum farklı özellikler taşıyan ve kendi içlerinde hiyerarşik bir yapılanmaya sahip farklı bileşenlerden meydana gelmektedir. Toplumu oluşturan bu farklı gruplar; milletler, loncalar, vakıflar, tarikatlar, özerk bir yapılanma içerisinde olmuştur. Devlet, kendi varlığının devamı için bu grupların varlığını korumuş fakat denetlemekten de geri durmamıştır. Millet ve lonca sistemi devletin toplumsal alanda bir uzantısı olarak işlev görmüş vakıf ve tarikatlar ise daha serbest bir alan bularak kamusal alanda daha görünürlük kazanmıştır. Osmanlı toplumunda sivil toplum örgütleri olan bu tür oluşumlar aynı zamanda toplumsal yapının devamını sağlayan araçlardır.

Osmanlı imparatorluğu toplumu oluşturan farklılıkların varlığını koruyarak asla türdeş homojen bir yapı oluşturmaya çalışmamıştır. Bu özellik, imparatorluğun fethettiği topraklarda Müslümanlaştırma pratiklerinde de kendini gösterir. Osmanlı İmparatorluğu, fethettiği topraklardaki kültürel yapılardan dinin dışında homojen bir yapı oluşturmaya çalışmayarak farklılıklarını korumuştur (Aktay, 2003: 58).

Farklı kültür, dil, din ve etnik unsurların bir araya gelmesiyle oluşan Osmanlı şemsiye bir devletti. Bu nedenle toplumsal dokuyu meydana getiren farklılıklara ve bu farklılıkların oluşturduğu yapıya müdahale etmemiştir. Fakat devletin çıkarlarına

aykırı davranan ve devlet otoritesini tanımayan ve devletin geleneksel yapısına tehdit olarak algıladığı yapılanmalara karşı müdahale refleksini de her zaman göstermiştir (İnalcık, 1998: 75). Osmanlı imparatorluğunun bu kadar uzun süre tarih sahnesinde kalmasının temel nedenlerinden biride bünyesindeki farklılıklara karşı olan bu tutumu olduğunu söyleyebiliriz.

Yaşadığımız bu topraklarda modernleşmeyle birlikte öteki, ulus devletin homojenleştiremediği kendinden olmayan her şeydir. Öteki olma her zaman meşru olanın karşısında konumlandırılandır. Varlığı tehdit kaynağıdır bu nedenle dönüştürülmesi ve biçimlendirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla meşruluğun hegemonik söylemleri olan devlet, ordu, vatan-millet, laiklik ve devletin bakiliği söylemleri öteki olana laik, cumhuriyetçi, milliyetçi gibi kırılgan kimlikler dayatır (Arkonaç, 2004; 269). Dayatılan bu kimlikler ötekiler tarafından içselleştirilmediği zaman ve ötekiler farklılıklarını görünür kıldıkları andan itibaren ötekileştirmenin öğütücü dişlileri arasında kendilerini bulmuşlardır.

Batının modernleşme sürecinde geleneğin dönüşümü söz konusu iken Türkiye ve Çin gibi ülkelerde modernlik ile gelenek arsında radikal bir kopuş söz konusudur. Modernleşmenin önündeki en büyük engel olarak gelenek görülerek topluma yeni yaşam biçimleri dayatılmıştır (Göle, 2000; 172). Tabi buradaki gelenek olarak adlandırılan İslam'ın toplumsal yapılanma üzerindeki motifleridir. Çünkü gerek Osmanlı gerekse Türk modernleşme sürecinde geri kalmışlığın nedeni olarak din ve dinin toplumsal yaşamı şekillendirmesi görülüyordu. Bu düşünce, Osmanlı modernistlerinin belli bir kısmının bilinçaltında yer almasına rağmen Cumhuriyetin kurucu elitlerinde tamamen bilinç yüzeyine çıkmıştır. Onun içindir ki Cumhuriyet devrimlerinin büyük çoğunluğu toplumla gelenek arasındaki toplumsal hafızayı silmeyi hedef alan yeniliklerdir. Dil devrimi geçmişe yönelik toplumsal hafızayı yok etmenin en etkili aracı olmuştur.

Cumhuriyet rejiminin oluşturmak istediği yeni toplumda, eskiye ait bütün izler silinmek isteniyordu. Yapılan birçok devrimlerde bunun bu düşüncenin izleklerini görmek mümkündür. Toplumun dönüşümü sadece devrimler aracılığıyla ile gerçekleştirilmiyordu aynı zamanda propaganda düzeyinde de destekleniyordu. Batı kültürünün üstünlüğü her türlü platformlarda savunularak Osmanlı gelenekleri

değersizleştiriliyordu (Karpat, 2012: 142). Aslında geçmişin bu kadar şiddetle eleştirilip reddet edilmesinin temel nedeni geleneğin dini bir nitelik taşıması idi. Nitekim burada geçmiş olarak vurgulanan İslam öncesi Türk kültürü değildir. Bu düşüncenin temel yansımasını cumhuriyet döneminde bir süre uygulanan milliyetçilik anlayışında görebiliriz. Türk kültürünü İslami niteliklerden arındırma bilim olarak isimlendirilecek yüksek dozda din karşıtlığı içeren laiklik uygulamaya konuldu (Karpat, 2009: 49). Türkiye'de uygulanan laiklik anlayışı farklı toplumsal kesimler arasındaki gerilimin en önemli sebeplerinden bir tanesi olmuştur. Özellikle kamusal alanda başörtü yasağının uygulanmasının dayanağı olarak laiklik anlayışı etkili olmuştur. Katı laiklik anlayışını savunan partiler ve taraftarlarının tutumu dindar kesimlerin ötekileştirilmesinde baş aktör olmuştur.

İnşa edilen bir olgu olarak ulus kavramı, Kitabı Mukaddes'te tek tanrılı dinlerin dışında kalan pagan gruplar için kullanılmaktadır. Orta Asya toplumlarında savaş, göç, otlak paylaşımı gibi süreçlerde farklı kabilelerin oluşturduğu birliktelik için ulus kavramı kullanılırdı. Bundan dolayı ulus üst yapısı altında toplanan gruplar çok sık farklılık gösterirdi. Farklı dönemlerde bir kabile farklı ulusun bayrağı altında bulunabilirdi (Kılıçbay, 1994: 191). Bu süreci Cengiz Han'ın Orta Asya göçebe topluluklarını birleştirip Moğol İmparatorluğunu kurma sürecinde de görebiliriz.

Uluslaşmayı bir inşa süreci olarak ele alan Kılıçbay (1994:191-8), ulusun yapı malzemesinin ne olduğunu Türkiye gibi toplumlardan ne olmadığından hareketle belirlemenin daha uygun olduğunu belirtir. Ulusu oluşturan temel yapı taşlarının, etnik unsur, kültür, dil ve din birliği olmadığının altını çizen Kılıçbay, ulusu oluşturan temel yapı taşlarının coğrafya (ülke) ve iktisat olduğunu belirtir. Yani belli bir coğrafya üzerinde beliren iktisadi ilişkiler, kapitalizm ve ulusal pazarın oluşması uluslaşma sürecinin başat aktörü haline gelir. Öncelikle coğrafya ulusun ortaya çıkmasında temel unsurdur. Bunun en tipik örneği İsviçre'dir. Dört farklı etnik unsur dolayısıyla dört dil ve iki farklı dinsel ögeyi uluslaştıran temel dinamik, iktisadi hayatın örgütlenme biçimidir. Türkiye gibi toplumlarda modernleşme sürecinde iktisadi ilişkiler tam anlamıyla başat aktör olamadığı için bu görev siyasete düşmüştür. Siyaset eliyle yukarıdan aşağıya doğru modernleşme ve uluslaşma süreci

yapılandırılmaya çalışıldığı için ortaya çıkan bürokratik ve otokratik bir devlet yapılanması olmuştur.

Batıda modernleşme iktisadi olarak güçlenen bir sınıfın toplumsal yapıyı dönüştürmesi sonucunda sonucun da gerçekleşmiştir. Batı toplumu aydınlanma, kentleşme, sanayileşme ve sivil toplum örgütleri gibi toplumsal dinamikler üzerinden modernleşme serüvenini inşa emiştir. Osmanlı ve Türk modernleşmesi böyle bir sosyo-ekonomik düzlemden yoksun olduğu için devlet eliyle savunmacı bir refleksle yapılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla modernleşme süreçlerinde devletin dışında aktif rol oynayan başka bir aktör olmadığı için "tepeden inmeci" yaklaşımlarla gerçekleştirilmiştir. Toplumsal bir karşılığı olmadan devleti dağılmaktan kurtarmak, korumak ve güçlendirmek modernleşme sürecinin temel dinamikleri olmuştur (Bağlı ve Özensel, 2013: 27).

Bir toplumu oluşturan farklı dilden, dinden, etnik gruptan insanların birada yaşamalarını sağlayan şey, her bir grubun bir diğerini eşit bir düzlemde kabul etmesidir. Osmanlı İmparatorluğu dünyada bunu başarabilmiş nadir toplumlardan birisidir (Karpat, 2009: 92). Birlikte yaşama kültürünün diğer bir temel şartı da toplumda var olan farklı kimliklerin kendiliklerini koruyabilmeleri ve her şeye rağmen bu farklılıkları yaşatıp ortak bir değer altında toplanabilme imkânıdır (Özensel, 2016: 16). Türkiye toplumundaki temel problem farklı kimliklerin var olması ve kendi referans çerçevesi içerisinde kimliğini yaşatabilmesidir.

Modern Türkiye toplumu oluşturma adına devletin bugüne kadar ki uygulamaları, Anadolu coğrafyasındaki kültürel çeşitliliğe yaşam hakkı tanınmayarak homojen bir yapı oluşturmayı hedeflemiştir. Ülkedeki gerek dini gerekse sosyolojik azınlıklar bir tehlike olarak algılanarak oluşturulan Türk üst kimliği toplumdaki ayrışmanın ve çatışmanın önemli bir nedeni haline gelmiştir (Erdem ve Bağlı, 2005). Devletin bu tür uygulamaları toplumun belli bir kesimi tarafından içselleştirilmiştir. Farklılıklara karşı resmi söylemin etkisinde kalan kesimler günlük yaşamda öteki ile aralarındaki mesafeyi artırarak gerek söylemsel gerekse davranışsal boyutta ötekileştirme davranışlarını görünür kılmışlardır.

Yukarıda betimlenmeye çalışılan temeller üzerine inşa edilen Cumhuriyet Türkiye'sinde, yaşanılan darbe dönemlerinin ve uygulanan kültürel politikaların Türk toplumunda ötekileştirmenin olgusal bir gerçekliğe dönüşmesine katkı sağladığı söylenebilir.

Sonuç olarak, bir toplum analiz edilirken içinde yaşanılan çağın özellikleri ve gereksinimlerinin dikkate alınması önem arz etmektedir. Osmanlı toplumu yaşadığı zaman dilimleri içerisinde kültürel farklılıkları bir arada barış içerisinde yönetebilen istisna bir imparatorluk olarak tarih sahnesinden gelip geçmiştir. Günümüz toplumlarının farklılıkları bir arada barış içerisinde yönetebilmesi için Osmanlı toplumu bir model olarak farklı bir bakış açısı sunabilir. Şüphesiz ne yaşadığımız zaman, şartlar nede çağın ruhu aynı. Fakat çağın ruhuna uygun yeni bir birlikte yaşam modeli oluşturabilmek için geçmişin deneyimleri geleceğin kurgulanmasında bizlere yol gösterecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. METODOLOJİ

Araştırmanın metodoloji bölümü, araştırma tasarımı, evren ve örneklem seçimi, veri toplama teknikleri, soru formu özellikleri ve araştırmada kullanılan istatistiki tekniklerden oluşmaktadır.

2.1. Araştırma Tasarımı

Nicel araştırma, aralarında ilişki kurmak amacıyla değişkenlerin tanımlanması ve betimlenmesi için özel olarak tasarlanmıştır. Bu nedenle nicel araştırmacılar, güvenilir ve geçerli bulgular elde etmek için daha geniş popülasyonlar üzerinde çalışırlar. (Akt: Garner, vd. 2009: 62). Çoğunlukla hipotez test eden yöntemler tercih edilir. Veri analizi genellikle bilgisayar destekli yapılarak, betimleyici ve çıkarımsal istatistikler kullanılır. Çıkarımlar daha sonra işlenmiş verilere dayanarak bir örneklemden evrene çekilir (Garner, vd. 2009: 63). Nicel araştırmanın avantajı çalışma grubundan elde edilen verilerin evren üzerine genelleyebilme imkânı sunmasıdır. Dezavantajı ise çalışma grubunda çok fazla katılımcı olması nedeniyle katılımcıların duygu ve düşüncelerini derinlemesine inceleme imkânı sunmamasıdır (Vanderstoep And Johnston, 2009: 8). Nicel araştırma yöntemi sosyal bilimlerde pozitivist paradigmanın kullandığı araştırma yöntemi olarak bilinir.

Araştırma, niceliksel tasarım türlerinden tanımlayıcı / betimsel araştırma tasarımı şeklinde kurgulanmıştır. Betimsel çalışmalarda araştırmacı, incelenecek olan olgunun özelliklerine odaklanır, hipotez test etmez, tahminlerde bulunmaz. Değişkenlerin doğası hakkında bilgi vererek, faktör ve değişken gruplandırmaları gibi, değişkenleri benzer özelliklerine göre gruplandırır. Burada ki temel amaç belirlenen değişkenlerin özellikleri hakkında gerekli bilgileri sağlamaktır (Erdoğan, 2007: 138).

2.2. Evren ve Örneklem

Evren, araştırmada problemin ortaya çıktığı ya da problemin var olduğu, bu problemin her hangi bir sebeple parçası olan bireyler, izlek, olgu ve görüngülerin tamamıdır (Erdoğan, 2012: 166). Araştırmanın evreni Selçuk Üniversitesi ve

Necmettin Erbakan Üniversitesi'ne bağlı fakültelerde öğrenim gören öğrencilerden oluşmaktadır. Evrenin Konya'daki bu iki üniversite olarak belirlenmesinin nedeni, her iki üniversitede öğrenim gören öğrencilerin büyük çoğunluğunun Konya ve çevresindeki illerden gelen öğrencilerden oluşmasıdır. Dolayısıyla bu üniversitelerde öğrenim gören öğrencilerin geleneksel Türk aile yapılarını temsil düzeyinin yüksek olduğu düşünülmüştür. Nitekim Tablo 13'teki veriler de bu düşüncemizi destekler mahiyettedir. Tablo 13'e göre her iki üniversitede öğrenim gören öğrencilerin yaklaşık % 70'i İç Anadolu ve Akdeniz bölgelerinde yaşamaktadır. Bu çalışmada geleneksel Türk toplumunun farklılıklara yönelik ötekileştirme tutumlarını ölçmeyi hedeflediğimiz için alan araştırması adı geçen iki üniversitede bu nedenle gerçekleştirilmiştir.

Üniversitelerin Öğrenci İşleri Daire Başkanlıklarından alınan istatistiki bilgiye göre her iki üniversiteye bağlı olan fakültelerde öğrenin gören toplam öğrenci sayısı 61535'tir.

Örneklem, evrenli ilgili genellemelerin temel kaynağıdır aynı zamanda evreninin bir alt birimidir. Evrenle ilgili çıkarımların güvenilirliği ve geçerliliği örneklemin evreni ne derece temsil ettiğine bağlıdır (Heppner vd. , 2013: 383). Araştırmanın verileri evren içinden orantılı kota yöntemiyle seçilen 1075 öğrenci ile yapılan uygulamadan elde edilmiştir.

Olasılık dışı örneklem belirleme yöntemlerinden biri olan kota örneklem seçiminde önce araştırmacı ilgili insan kategorilerini belirler daha sonra belirlemiş olduğu her bir kategoriye kaç kişinin gireceğine karar verir. Bu yöntem bazı farklılıkların örneklemde yansıtılmasını sağlar (Neuman, 2014: 321-322). Kota örneklemi orantısız ve orantılı olmak üzere iki farklı seçimden oluşur. Orantılı kota belirme yönteminde her kategorideki nüfustan orantılı örneklem seçilir (Erdoğan, 2012: 178).

Araştırmanın örneklemi Selçuk Üniversitesi ve Necmettin Erbakan Üniversite'ne bağlı fakültelerde eğitim gören 1075 öğrenciden oluşmaktadır. Örneklem üç temel alan olan fen ve mühendislik bilimleri, sosyal bilimler ve sağlık bilimlerinde okuyan öğrencileri kapsamaktadır.

Toplam 61535 büyüklüğündeki bir evren için +- %3 kabul edilebilir hata payı ve %95 güven seviyesinde örneklem sayısı minimum 1049 olarak hesaplanmıştır.

TABLO 1. Örneklem Büyüklüğü

	Öğrenci Sayısı	Pay içindeki Yüzdesi	Gerekli Anket Sayısı	Geçerli Anket Sayısı
Selçuk Üniversitesi	40608	0.655813953	688	705
Necmettin Erbakan Üniversitesi	20927	0.344186047	361	370
Toplam	61535	1	1049	1075

2.3. Veri Toplama Teknikleri

Araştırmada veri toplama tekniği olarak anket tekniği kullanılmıştır. Veri toplamaya yönelik 1100 anket anketörler aracılığıyla örnekleme uygun olarak seçilen katılımcılara ulaştırılmış ve anketörlere verilen eğitim gereğince, katılımcılar kendilerini etkileyebilecek olan çevresel faktörlerden izole edilmiştir. Katılımcıların anketleri bizzat doldurmaları sağlanmış ve anketörler tarafından toplanmıştır. Anketi uygulayacak anketörler önceden seçilmiş genel olarak anket uygulama tekniği ve uygulanacak anket formu hakkında eğitim verilmiştir. Uygulanan 1100 anket formundan 1075 tanesi değerlendirilmeye alınmıştır. Anketörler, 2017 Mayıs ayının ilk haftası sahaya çıkarak üçüncü haftanın sonunda tüm anketleri tamamlamışlardır. Toplanan anketler SPSS paket programında bilgisayar ortamına aktarılmış ve istatistiki analizleri yapılmıştır.

2.4. Kullanılan Soru Formunun Özellikleri

Araştırmada kullanılan anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Anket formunun birinci bölümde katılımcılara ilişkin genel sosyal ve siyasal göstergelerle ilgili değişkenler (Demografik Bilgiler) yer almaktadır. Bu bölüm bağımsız değişkenlerden oluşmaktadır. Anketin formunun ikinci bölüm ise ötekileştirme soru formundan oluşmaktadır.

2.4.1.Sosyal ve Siyasal Değişkenler (Demografik Bilgiler).

Demografik bilgilerin yer aldığı bu bölümde 18 adet soru bulunmaktadır. Katılımcının, cinsiyeti, yaşı, üniversitesi, öğrenim görmekte olduğu alan, fakültesi, mezun olduğu lise türü, kaldığı yer, hayatının büyük kısmını geçirdiği yer, kardeş sayısı, ailesinin gelir düzeyi, ailesinin yaşadığı bölge, aylık ortalama harcama miktarı, her hangi bir işte çalışıp çalışmadığı, boş zamanlarını nasıl değerlendirdiği, sosyal faaliyetlere kiminle katıldığı, kendisini nasıl tanımladığı, siyasal kimliği, hangi partiye oy kullanabileceği, sorularından oluşmaktadır. Bunların dışında katılımcıların öğrenim görmekte olduğu üniversitede farklılıkları nasıl karşıladıklarını ölçmeyi amaçlayan 5'li likert tipi bir soru yer almaktadır.

2.4.2. Ötekileştirme Soru Formu

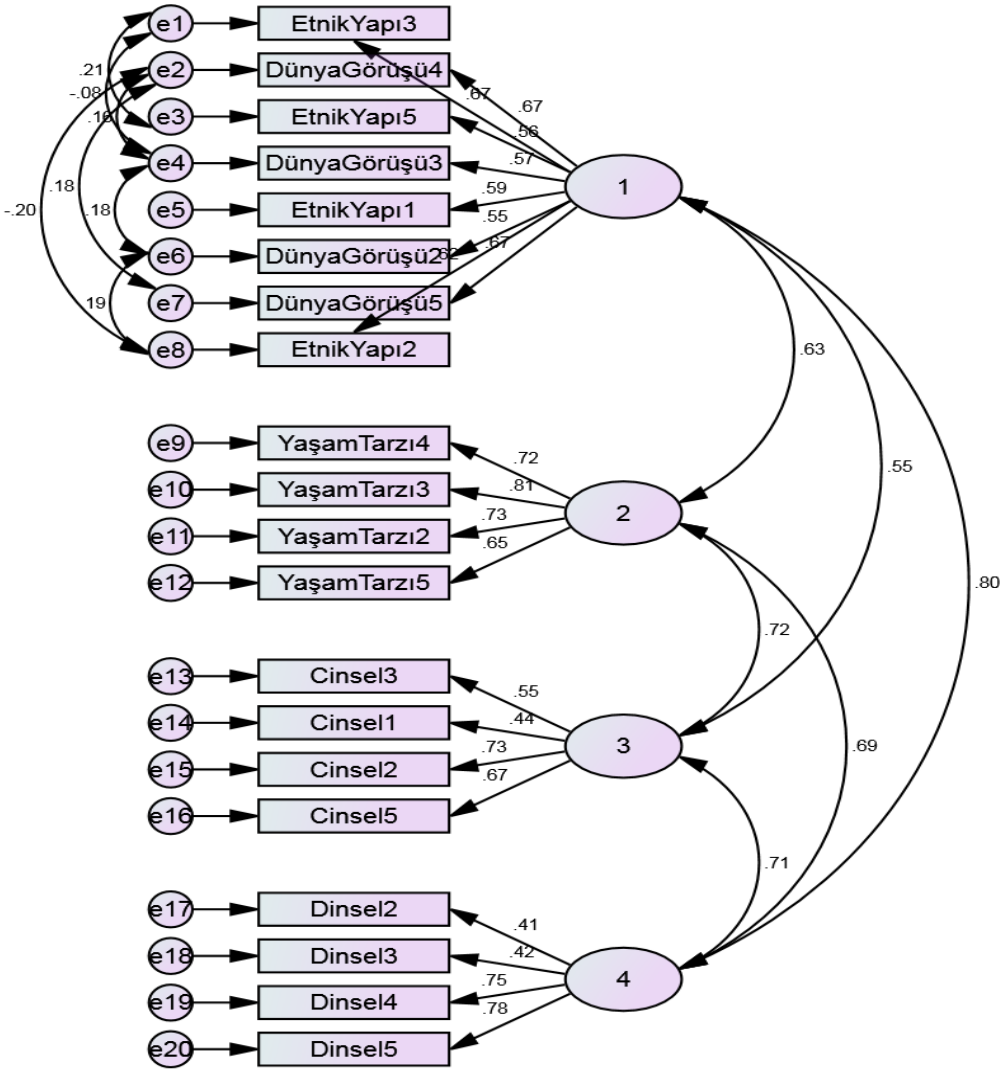
Ötekileştirme, bireyin sahip olduğu biyolojik ve kültürel farklılıklara olumsuz anlamlar yüklenerek günlük yaşam sürecinde bu farklılıkların bir tehdit unsuru olarak algılanması sonucunda ortaya çıkan bir durumdur. Bireyler arasındaki cinsiyet, yaş, zekâ, din, etnik köken, yaşam tarzı, dünya görüşü gibi farklılıklar ötekileştirmeye neden olabilirler.

Ötekileştirme soru formu, günlük yaşamda bireylere ait farklılıkların ötekileştirilmesinin neleri içerdiğiyle ilgili algıları ve ötekileştirme boyutlarını belirlemek amacıyla bu çalışma kapsamında araştırmacı tarafından geliştirilen bir soru formudur. Bu form oluşturulurken, mümkün olduğunca ölçek geliştirme aşamalarına riayet edilmesine rağmen soru formu bir ölçek olarak değerlendirilemez. Çünkü ölçeklerin geliştirilmesi, uyarlanması ve kullanılması aşamalarında bir çok kriter dikkate alınması gerekir. Eğer bunlara dikkat edilmezse ölçeklerin güvenirlilik ve geçerliliği düşük olacaktır. Biz bu çalışmada temel ölçütleri önemli ölçüde dikkate alsak da sosyolojik bir çalışmanın temel verilerini elde edebilmek için, daha çok soruların örneklem grubu tarafından doğru bir şekilde anlaşılması ve araştırmanın temel amaçlarına hizmet edecek doğru soruları ortaya koymayı hedeflemiştir.

Ötekileştirme soru formu oluşturulmadan önce Selçuk Üniversitesi'nde fakülte düzeyinde öğretim gören 50 öğrenciden ötekileştirme hakkında bir yazı yazmaları istenmiştir. Öğrencilerden elde edilen verilerden ve literatürdeki

bilgilerden yola çıkarak, madde havuzuna günlük yaşam içerisinde bireylerin ötekileştirme tutumlarını ortaya çıkarıcı 30 ifade yazılmıştır. Daha sonra alanında uzman akademisyenlerle ifade havuzunda yer alan maddeler üzerinde çalışılmıştır. Onlardan gelen geri bildirimler sonucunda gerekli değişiklikler ve düzeltmeler yapılarak 25 maddelik ötekileştirme soru formu ön deneme uygulamasına hazır hale getirilmiştir. 25 maddelik deneme formu Selçuk Üniversitesi ve Necmettin Erbakan Üniversitesi'nden tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen 120 öğrenciye 6 Mart 2017 ve 10 Nisan 2017 tarihlerinde uygulanmıştır. Yapılan pilot çalışmada elde edilen veriler doğrultusunda Açımlayıcı Faktör Analizleri (AFA) yapılarak soru formundan 5 soru çıkartılmıştır. Böylelikle toplamda 20 maddeden oluşan bir yapıya ulaşılmıştır. Analizlerdeki ifadeler arasındaki ilişkiye bakılmış ve faktörlerin birbirleriyle olumlu ve anlamlı ilişki içinde olduğu görülmüştür. Alt boyutların ötekileştirmenin temel unsurları olan bir yapının bileşenleri olduğu ve bunların birlikte üst yapıyı oluşturduğu yapılan analizler sonucunda doğrulanmıştır. Modelin uyum indekslerinin oldukça yüksek olduğu belirlenmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi de AFA sonuçlarını doğrulamıştır. Soru formu, dört alt boyuttan oluşmaktadır. Birinci boyut olan "etnik köken/birlikte yaşama dayalı ötekileştirme" 8 madde ikinci boyut olan "yaşam tarzına dayalı ötekileştirme", üçüncü boyut olan "cinsiyet algısına bağlı ötekileştirme" ve dördüncü boyut olan "dini ötekileştirme" boyutları 4'er madde ile ölçülmektedir. Soru formunu oluşturan ifadelerin tümüne ait iç tutarlılık güvenirlilik katsayısı 0.88, birinci boyut güvenirlilik katsayısı 0.83, ikinci boyut güvenirlilik katsayısı 0.81, üçüncü boyut güvenirlilik kat sayısı 0.78 ve dördüncü boyuta ait güvenirlilik katsayısı 0.74 olarak hesaplanmıştır.

Aşağıda Path Diyagramı üzerinde maddelerin ilgili olduğu faktörler ve her bir maddenin faktör yüklemeleri verilmiştir.

Şekil 1: Path Diyagramı

2.5. Araştırmada Kullanılan İstatistik Teknikler

Araştırmada öncelikle katılımcıların genel özellikleri ortaya konulmuştur. Bu özellikler ortaya konulurken dağılımların yüzdeleri, modu, medyanı ve aritmetik ortalamaları bulunmuştur. Dağılımların standart sapmaları da hesaplanmıştır. Bulunan yüzdeler dağılımın biçimini gösterirken, mod, medyan ve aritmetik ortalama merkeze doğru ortaya çıkan yığılmaları, standart sapma ise eşit aralıklı ve oranlı ölçeklerde bize varyasyonu göstermiştir.

Soru formu analizlerinde de öncelikle genel ortalama ve varyans bulunmuş, daha sonra ise faktör analizi yapılarak anlamlı olan varyansın kaç değişik faktöre indirgenebileceği ve bu faktörlerin neler olabileceği belirlenerek adlandırılmıştır. Demografik verilerden elde edilen gruplar (cinsiyet, alan, sınıf, lise türü, bölge vb.) bazında bu faktörlerdeki farklılıklar bulunmaya çalışılmıştır. Bu farklılıkları bulmak için t-testi, tek yönlü varyans analizi ve basit faktörsel varyans analizi gibi teknikler kullanılmıştır.

2.5.1 Faktör Analizi

Araştırmada kullandığımız diğer bir istatistiki teknik faktör analizidir. Faktör analizi (Erdoğan, 2012; Heppner vd., 2008; Tavşancıl, 2002, Gorsuch, 2003, 1977), verileri mümkün olduğunca az faktörle yeniden üreten istatistiksel bir tekniktir. Faktör analizi ölçek geliştirme aşamasında yaygın olarak kullanılmakla birlikte aynı yönde ifadeleri içeren likert türü soru çeşitlerinde de kullanılabilmektedir. Bir ölçek için öğelerin bir alt kümesini seçerken, öğe havuzundan kaç yapının ölçülebileceğini ve öğelerin hangi boyutla ilgili olduğunun bilmesi gerekir. Bu bilgiyi elde etmenin bir yolu da faktör analizidir. Her bir maddenin faktörlerle olan ilişkisi, faktörlerden birinin ölçülmesinde nasıl kullanılabileceğini bize gösterir. Faktör analizi faktörlerin kendileri arasındaki ilişkiyi veya faktör analizinde olmayan diğer değişkenleri doğrulamak veya onaylamak için yeni bir çalışmada kullanılabilir. Faktör analizi aşağıda verilen amaçlar için kullanılabilir;

1. Faktör analizi teknikleri sayesinde, daha fazla araştırma için değişkenlerin sayısı en aza indirilebilirken, analizdeki bilgi miktarı da en üst düzeye çıkarılabilir.
2. Faktör analizi, olası niteliksel ve niceliksel farklılıklar tespit için kullanılabilir ve özellikle mevcut büyük miktarda veri anlaşılabilirliği aştığında faydalıdır. Bu keşif çalışması dışında, gelecekteki teori ve araştırma için yeni yapılar ve hipotezler ortaya çıkabilir. Keşif araştırmasının bilime katkısı, elbette, geliştirilen hipotezleri doğrulamak veya reddetmek için gelecekteki araştırma çalışmalarındaki sonuçların yeterince takip edilmesine bağlıdır.

3. Bir veri alanı, belirli nitel ve nicel ayrımlara sahip olmak için varsayılabilirse, bu hipotez, faktör analizi ile test edilebilir. Eğer hipotezler uygulanabilirse, çeşitli faktörler teorik olarak türetilmiş nitel ayrımları temsil edecektir. Eğer bir değişken bir faktörle diğerinden daha fazla ilişkili olduğu varsayılırsa, bu niceliksel ayrım da kontrol edilebilir (Gorsuch, 1974: 3-4).

2.6. Sınırlılıklar

Araştırma betimsel bir araştırma olduğu için ve günlük yaşamda farklılıkları ötekileştirme üzerine üniversite gençliğinin tutum yargılarını ortaya koymayı hedeflediğinden dolayı her hangi bir hipotezin sınanması söz konusu değildir. Bu açıdan katılımcıların, soru formunda verilmiş olan yargılara katılma ve bu yargıları benimseme düzeylerinin ölçülmesi hedeflenmiştir. Buna ek olarak katılımcıların sosyo-demografik değişkenlerinden olan cinsiyet, sınıf, alan, mezun olunan lise, yerleşim yeri, yaşanılan bölge ve ailenin gelir düzeyi arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığına bakılmıştır. Böylece ötekileştirme soru formunda yer alan ifadelere katılımın üniversite öğrencilerinin sosyo-demografik özelliklerine göre nasıl farklılaştığı da tespit edilmeye çalışılmıştır.

Günlük yaşamda ötekileştirmeye yol açan birçok farklılıkların olduğu bir gerçekliktir. Bu araştırmada günlük yaşamda farklılıklara yönelik ötekileştirme, "etnik köken/ birlikte yaşam", "yaşam tarzı", "cinsiyet algısı" ve "din" üzerinden ele alınmıştır. Bu nedenle ötekileştirmeye neden olan diğer faktörler araştırmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Araştırma üniversitede lisans düzeyinde eğitim alan öğrenciler üzerinde gerçekleştirilmiş olup ön lisans öğrencileri araştırmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Araştırmanın verileri Necmettin Erbakan Üniversitesi ve Selçuk Üniversitesi'nde fen ve mühendislik bilimleri, sosyal bilimler ve sağlık bilimleri alanlarında okuyan öğrencilerle sınırlandırılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ARAŞTIRMA SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölüm, araştırma sonucunda elde ettiğimiz verilerin yorumlanmasına ayrılmıştır. Söz konusu araştırma verilerimiz iki ana kısımdan oluşmaktadır: Katılımcıların demografik özellikleri, faktör analizleri ve anova sonuçları.

3.1. Genel Sosyal ve Siyasal Göstergelerle İlgili Değişkenler

Araştırma, Konya ilinde bulunan Selçuk Üniversitesi ve Necmettin Erbakan Üniversitesi'ne bağlı fakültelerde öğrenim görmekte olan hazırlık, 1.2.3.4. sınıf öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın yapıldığı örnekleme seçilen 1075 öğrencinin cinsiyete göre dağılımı aşağıdaki gibidir.

TABLO 2: Katılımcıların Cinsiyet Dağılımları

CİNSİYET	FREKANS	YÜZDE	GEÇERLİ YÜZDE	TOPLAMLI YÜZDE
Kadın	545	50.7	50.7	50.7
Erkek	530	49.3	49.3	100.0
Toplam	1075	100.0	100.0	

Katılımcıların % 50,7'si kadın, % 49,3'ü erkek öğrencidir. Birinci bölümde belirtildiği gibi Selçuk Üniversitesi ve Necmettin Erbakan Üniversitesi'ne bağlı fakültelerde 61535 öğrenci bulunmaktadır. Bu öğrencilerin % 51.82'i kadın, % 48,2'si erkek öğrencidir. Dolayısıyla örneklemimizin üniversitelerin cinsiyete göre öğrenci dağılımı ile örtüştüğünü söyleyebiliriz.

TABLO 3: Katılımcıların Yaş Dağılımları

YAŞ	FREKANS	YÜZDE	GEÇERLİ YÜZDE	TOPLAMLI YÜZDE
17	2	,2	,2	,2
18	42	3,9	3,9	4,1
19	122	11,3	11,3	15,4
20	220	20,5	20,5	35,9
21	235	21,9	21,9	57,8
22	183	17,0	17,0	74,8
23	129	12,0	12,0	86,8
24	66	6,1	6,1	92,9
25	33	3,1	3,1	96,0
26 ve Üzeri	43	4,2	4,2	100,0

Katılımcıların yaş dağılımları 17-46 yaş aralığındadır ve katılımcıların yaş ortalaması 21'47'dir.

TABLO 4: Katılımcıların Üniversitelere Göre Dağılımları.

ÜNİVERSİTE	FREKANS	YÜZDE	GEÇERLİ YÜZDE	TOPLAMLI YÜZDE
Selçuk Üniversitesi	705	65,6	65,6	65,6
Necmettin Erbakan Üniversitesi	370	34,4	34,4	100,0
Toplam	1075	100,0	100,0	

Araştırmanın örneklemini Konya ilinde yer alan iki devlet üniversitesi öğrencileri oluşturmaktadır. Katılımcıların üniversitelere göre dağılımı örneklem hesaplaması dikkate alınarak değerlendirildiğinde, katılımcıların %65,6'sı Selçuk üniversitesi, %34,4'ü Necmettin Erbakan Üniversitesi öğrencilerinden oluşmaktadır.

TABLO 5: Katılımcıların Öğretim Alanlarına Göre Dağılımı

ÖĞRETİM ALANI	FREKANS	YÜZDE	GEÇERLİ YÜZDE	TOPLAMLI YÜZDE
Sosyal Bilimler	648	60,3	60,3	60,3
Fen ve Mühendislik Bilimleri	322	30,0	30,0	90,2
Sağlık Bilimleri	105	9,8	9,8	100,0
Toplam	1075	100,0	100,0	

Tablo 5'e göre, araştırmaya katılan öğrencilerin % 60,3'ü sosyal bilimler alanında, % 30'u fen bilimleri alanında, % 9,8'i sağlık bilimleri alanında öğrenim görmektedir.

TABLO 6: Katılımcıların Fakültelere Göre Dağılımı

FAKÜLTELER	FREKANS	YÜZDE	GEÇERLİ YÜZDE	TOPLAMLI YÜZDE
S.Ü. Edebiyat Fakültesi	165	15,3	15,3	15,3
S.Ü. Fen Fakültesi	30	2,8	2,8	18,1
S.Ü. Tıp Fakültesi	30	2,8	2,8	20,9
S.Ü. Diş Hekimliği Fakültesi	15	1,4	1,4	22,3
S.Ü. Hukuk Fakültesi	80	7,4	7,4	29,8
S.Ü. Mühendislik Fakültesi	200	18,6	18,6	48,4
S.Ü. İktisadi İdari Bilimler Fakültesi	150	14,0	14,0	62,3
S.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi	25	2,3	2,3	64,7
S.Ü. Sanat ve Tasarım Fakültesi	5	,5	,5	65,1
S.Ü. Dilek Sabancı Devlet Konservatuarı	5	,5	,5	65,6
N.E.Ü. Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi	140	13,0	13,0	78,6
N.E.Ü. Diş Hekimliği Fakültesi	10	,9	,9	79,5
N.E.Ü. Fen Fakültesi	10	,9	,9	80,5
N.E.Ü. İlahiyat Fakültesi	50	4,7	4,7	85,1
N.E.Ü. Meram Tıp Fakültesi	30	2,8	2,8	87,1
N.E.Ü. Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi	50	4,7	4,7	92,6
N.E.Ü. Sağlık Bilimleri Fakültesi	20	1,9	1,9	94,4
N.E.Ü. Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi	60	5,6	5,6	100,0
TOPLAM	1075	100,0	100,0	

Katılımcıların fakültelere göre dağılımları incelendiğinde en fazla katılım sırasıyla mühendislik fakültesi ve edebiyat fakültesinden gerçekleşmiştir. Fakültelere

göre dağım incelendiğinde en az katılımın sırasıyla sanat ve tasarım fakültesi ile devlet konservatuvarından olduğu görülmektedir.

TABLO 7: Katılımcıların Sınıf Düzeylerine Göre Dağılımları

SINIF	FREKANS	YÜZDE	GEÇERLİ YÜZDE	TOPLAMLI YÜZDE
1.Sınıf	272	25,3	25,3	25,3
2.Sınıf	346	32,2	32,2	57,5
3.Sınıf	237	22,1	22,1	79,6
4.Sınıf	220	20,4	20,4	100,0
Toplam	1075	100,0	100,0	

Katılımcıların sınıflara göre dağılımları incelendiğinde katılımcıların %32,2'sinin ikinci sınıf, %25,3'ünün birinci sınıf, %22,1'nin üçüncü sınıf, %20,4'ünün dördüncü sınıf öğrencisi olduğu görülmektedir. Katılımcıların birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıf dağılımlarının bir birine yakın olduğu görülmektedir.

TABLO 8: Katılımcıların Mezun Oldukları Liselere Göre Dağılımları

MEZUN OLUNAN LİSE	FREKANS	YÜZDE	GEÇERLİ YÜZDE	TOPLAMLI YÜZDE
Fen Lisesi	57	5,3	5,3	5,3
Anadolu Lisesi	540	50,2	50,2	55,5
İmam Hatip Lisesi	123	11,4	11,4	67,0
Meslek Lisesi	115	10,7	10,7	77,7
Diğer	240	22,3	22,3	100,0
Toplam	1075	100,0	100,0	

Katılımcıların % 50,2'sinin Anadolu lisesi, % 22,3 diğer lise türleri, % 11,4'ünün İmam Hatip lisesi, % 10,7'sinin meslek lisesi, % 5,3'ünün fen lisesi mezunu öğrencilerden oluşmaktadır.

TABLO 9: Katılımcıların Kaldıkları Yere Göre Dağılımları

KALINAN YER	FREKANS	YÜZDE	GEÇERLİ YÜZDE	TOPLAMLI YÜZDE
Devlet Yurdu	288	26,8	26,8	26,8
Özel Yurt	205	19,1	19,1	45,9
Öğrenci evi	287	26,7	26,7	72,6
Aile Yanı	288	26,8	26,8	99,3
Akraba Yanı	7	,7	,7	100,0
Toplam	1075	100,0	100,0	

Katılımcıların kaldıkları yere göre değerlendirildiği tablo 8'e göre katılımcıların % 26,8'i devlet yurdu, % 26,8'i aile yanı, % 26,7'si öğrenci evi, % 19,1'i özel yurt, % 0,7'si akraba yanında kalmaktadır.

TABLO 10: Katılımcıların Hayatının Çoğunluğunu Geçirdiği Yerleşim Birimi

YERLEŞİM BİRİMİ	FREKANS	YÜZDE	GEÇERLİ YÜZDE	TOPLAMLI YÜZDE
Köy	76	7,1	7,1	7,1
Kasaba	29	2,7	2,7	9,8
İlçe	181	16,8	16,8	26,6
Küçük Şehir	159	14,8	14,8	41,4
Büyük Şehir	630	58,6	58,6	100,0
Toplam	1075	100,0	100,0	

Katılımcıların hayatlarının çoğunluğunu geçirdiği yerleşim birimine göre değerlendirildiğinde, % 58,6'sının büyük şehirde, % 16,8'inin ilçede, % 14,8'inin küçük şehirde, % 7,1'inin köyde, % 2,7'sinin kasabada hayatlarının büyük kısmını geçirdikleri görmekteyiz.

TABLO 11: Katılımcıların Ailelerinin Gelir Düzeyleri

GELİR DÜZEYİ	FREKANS	YÜZDE	GEÇERLİ YÜZDE	TOPLAMLI YÜZDE
0-750	18	1,7	1,7	1,7
751-1500	154	14,3	14,3	16,0
1501-2250	295	27,4	27,4	43,4
2251-3000	270	25,1	25,1	68,6
3001- ve üstü	338	31,4	31,4	100,0
Toplam	1075	100,0	100,0	

Tablo 11'de katılımcıların ailelerinin gelir düzeyleri görülmektedir. Tablo 11 incelendiğinde katılımcıların % 52'nin ailelerinin aylık gelir düzeylerinin 1501-3000 TL arasında olduğu görülmektedir. TÜİK'in 2016 yılı verilerine göre; Türkiye geneli hane halkı kullanılabilir gelir ortalamasının yıllık 19139 TL olduğu tespit edilmiştir (TUİK, 2017). Bu miktar aylık olarak hesaplandığında yaklaşık 1594 TL' ye karşılık gelmektedir. Tablo 11'deki verilere göre katılımcıların ailelerinin gelir düzeylerinin Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Katılımcıların ailelerinin aylık gelir ortalaması yaklaşık 2775 TL'dir.

TABLO 12: Ailedeki Toplam Kişi Sayısı

AİLEDEKİ KİŞİ SAYISI	FREKANS	YÜZDE	GEÇERLİ YÜZDE	TOPLAMLI YÜZDE
1	1	,1	,1	,1
2	20	1,9	1,9	2,0
3	106	9,9	9,9	11,8
4	319	29,7	29,7	41,5
5	342	31,8	31,8	73,3
6	167	15,5	15,5	88,8
7	58	5,4	5,4	94,2
8	28	2,6	2,6	96,8
9 ve Üzeri	34	3,2	3,2	100,0
TOPLAM	1075	100,0	100,0	

Katılımcıların ailelerindeki toplam kişi sayısının değerlendirildiği Tablo 12'ye göre, katılımcıların ailelerinin % 31,8'inin beş kişiden, % 29,7'sinin dört kişiden, % 15,5'inin altı kişiden, % 9,9'unun üç kişiden, % 5,4'ünün yedi kişiden, % 3,2'sinin dokuz ve üzeri kişiden, % 2,6'sının sekiz kişiden, % 1,9'unun iki kişiden, % 0,1'inin bir kişiden oluştuğunu görmekteyiz.

Katılımcıların yaklaşık olarak % 88'inin ailelerinin üç ile altı arası bireyden oluştuğunu söyleyebiliriz.

TABLO 13: Ailenin Yaşadığı Bölge

BÖLGE	FREKANS	YÜZDE	GEÇERLİ YÜZDE	TOPLAMLI YÜZDE
Akdeniz	150	14	14	14
Doğu Anadolu	42	3,9	3,9	17,9
Ege	70	6,5	6,5	24,4
Güneydoğu Anadolu	56	5,2	5,2	29,6
İç Anadolu	598	55,6	55,6	84,7
Karadeniz	56	5,2	5,2	90,4
Marmara	103	9,6	9,6	100,0
Toplam	1075	100,0	100,0	

Tablo 13'te alan araştırmamıza katılan öğrencilerin yaşadıkları bölgelere göre dağılımları görülmektedir. Katılımcıların % 55,6'sı İç Anadolu, % 14'ü Akdeniz, % 9,6'sı Marmara, % 6,5'i Ege, % 5,2'si Karadeniz, % 5,2'si Güneydoğu Anadolu ve % 3,9'u Doğu Anadolu bölgesindendir.

TABLO 14: Aylık Ortalama Harcama Miktarı

HARCAMA MİKTARI	FREKANS	YÜZDE	GEÇERLİ YÜZDE	TOPLAMLI YÜZDE
0-500	414	38,5	38,5	38,5
501-1000	507	47.2	47.2	85.7
1001-1500	104	9,6	9,6	95,3
1501-2000	23	2.2	2.2	97,5
2001 ve üstü	27	2,5	2,5	100,0
Toplam	1075	100,0	100,0	

Katılımcıların aylık ortalama harcama miktarı analiz edildiğinde % 47,2'si 501 TL ile 1000 TL, % 38,5'inin 500 TL ve altı, % 9,6'sı 1001 TL ile 1500 TL, % 2,5'inin 2001 TL ve üzeri, % 2,2'si 1501 TL ile 2000 TL aylık harcama miktarı olduğu görülmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun (%85,7) aylık harcama miktarının 1000 TL ve altında olduğunu söyleyebiliriz.

TABLO 15: Katılımcıların İşte Çalışma Durumları

İŞTE ÇALIŞMA DURUMU	FREKANS	YÜZDE	GEÇERLİ YÜZDE	TOPLAMLI YÜZDE
Evet	96	8,9	8,9	8,9
Hayır	979	91,1	91,1	100,0
Toplam	1075	100,0	100,0	

Katılımcıların her hangi bir işte çalışıp çalışmadığının değerlendirildiği Tablo 15'e göre katılımcıların % 91,1'inin her hangi bir işte çalışmadığı görülmektedir.

TABLO 16. Katılımcıların Boş Zamanlarda Yapmış Oldukları Etkinlikler

Etkinlikler	Frekans	Yüzde	Percent of Cases
Kafe	467	23,6	43,5
Kitap	489	24,7	45,6
Kurs (Ales, Dil vb.)	181	9,1	16,9
Sinema-Tiyatro	456	23	42,5
Diğer	386	19,5	36,0
Toplam	1979	100	184,4

Bu soruda katılımcıların boş zamanlarını nasıl değerlendirdiklerini ifade etmeleri istenirken en fazla tercih ettikleri iki seçeneği işaretlemeleri istenmiştir. Bu durumda normal örneklemimiz 1075 iken çoklu ikili seçenekten dolayı toplam tercih sayısı 1979'a çıkmıştır. Tablo 16'ya göre katılımcıların % 45,6'sı kitap, % 43,5'i kafe, % 42,5'ü sinema ve tiyatro, % 16,9'u kurs seçeneğini işaretlemişlerdir.

TABLO 17. Katılımcıların Sosyal Faaliyetlere Katıldığı Kişiler

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplamlı Yüzde
Erkek Arkadaş	186	17,3	17,3	17,3
Kadın Arkadaş	326	30,3	30,3	47,6
Erkek-Kadın	480	44,7	44,7	92,3
Yalnız	58	5,4	5,4	97,7
Diğer	25	2,3	2,3	100
Toplam	1075	100	100	

Katılımcıların sosyal faaliyetlere kimlerle katıldığının değerlendirildiği Tablo 17' ye göre katılımcıların sosyal faaliyetlere % 44,7'si erkek ve kadın arkadaş

karışık, % 30,3'ü kadın arkadaşıyla, % 17,3'ü erkek arkadaşıyla ve % 5,4'ü yalnız katılmayı tercih etmişlerdir.

TABLO 18: Katılımcıların Kendilerini Tanımlamaları.

TANIMLAMALAR	FREKANS	YÜZDE	GEÇERLİ YÜZDE	TOPLAMLI YÜZDE
Türküm	109	10,1	10,1	10,1
Müslümanım	165	15,3	15,3	25,5
Kürdüm	10	,9	,9	26,4
Türkiyeliyim	41	3,8	3,8	30,2
Müslüman Kürdüm	22	2,0	2,0	32,3
Müslüman Türküm	483	44,9	44,9	77,2
Sadece İnsanım	224	20,8	20,8	98,0
Diğer	21	2,0	2,0	100,0
Toplam	1075	100,0	100,0	

Tablo 15'te katılımcıların kendini nasıl tanımladıklarına yönelik sorunun analizi görülmektedir. Katılımcıların % 44,9'u Müslüman Türk, % 20,8'i Sadece İnsan, % 15,3'ü Müslüman, % 10,1'i Türk, % 3,8'i Türkiyeli, % 2'si Müslüman Kürt ve % 0,9'u kendilerini Kürt olarak tanımlamışlardır. Katılımcıların % 2'si ise şıklardaki tanımlamaların dışında "diğer" seçeneğini işaretlemişlerdir. Kendini tanımlama sorusunda katılımcılardan sadece bir seçeneği işaretlemeleri istenmiştir. Katılımcıların yaklaşık dörtte birinin sadece insan üst kimliğini benimsemeleri dikkat çekicidir.

TABLO 19: Katılımcıların Siyasi Kimliği.

SİYASAL KİMLİK	FREKANS	YÜZDE	GEÇERLİ YÜZDE	TOPLAMLI YÜZDE
Muhafazakâr	177	16,5	16,5	16,5
Milliyetçi	311	28,9	28,9	45,4
Demokrat	60	5,6	5,6	51,0
Sosyalist	49	4,6	4,6	55,5
Sosyal Demokrat	38	3,5	3,5	59,1
Liberal	25	2,3	2,3	61,4
Atatürkçü	146	13,6	13,6	75,0
İslamcı	114	10,6	10,6	85,6
Diğer	155	14,4	14,4	100,0
Toplam	1075	100,0	100,0	

Alan araştırmasında yer alan siyasi kimlik sorusuna katılımcıların % 28,9'u milliyetçi, % 16,5'i muhafazakâr, % 13,6'sı Atatürkçü, % 10,6'sı İslamcı, % 5,6'sı demokrat, % 4,6'sı sosyalist, % 3,5'i sosyal demokrat, % 2,3'ü liberal olduğunu belirtirken, katılımcıların % 14,4'ü ise bu siyasi kimliklerin dışında fakat istatistiki nitelik taşımayan farklı siyasi kimliklere sahip olduklarını ifade etmişlerdir.

TABLO 20: Katılımcıların Oy Vermeyi Düşündükleri Siyasi Parti.

OY VERİLEN PARTİ	FREKANS	YÜZDE	GEÇERLİ YÜZDE	TOPLAMLI YÜZDE
Ak Parti	346	32,2	32,2	32,2
BBP	17	1,6	1,6	33,8
CHP	124	11,5	11,5	45,3
HDP	12	1,1	1,1	46,4
MHP	193	18,0	18,0	64,4
Diğer	77	7,2	7,2	71,5
Oy Kullanmam	306	28,5	28,5	100,0
Toplam	1075	100,0	100,0	

Ankette yer alan "Bu pazar bir genel seçim olsaydı hangi siyasi partiye oy verirdiniz?" sorusana katılımcıların % 32,2'si Ak Parti, % 18'i MHP, %11,5'i CHP, % 1,6'sı BBP, % 1,1'i HDP cevabını verirken, katılımcıların % 7,2'si bu siyasi partilerin dışında fakat istatistiki bir nitelik taşımayan farklı siyasi partilerin isimlerini vermişlerdir. Bunlara ek olarak katılımcıların önemli bir kısmı (% 28,5) oy kullanmayacağını söylemiştir. Bu sonuçlara göre üniversite gençliğinin dörtte birinden fazlasının mevcut siyasi partileri tercih etmediklerini söyleyebiliriz.

TABLO 21: Katılımcıların Üniversitelerdeki Farklılıklara Karşı Düşünceleri

	Toplam	En Düşük	En Yüksek	Ortalama	S.Sapma
Farklı din ve inanca sahip olma	1075	1,00	5,00	2,37	1.358
Farklı dünya görüşüne sahip olma	1075	1,00	5,00	1.84	1.041
Farklı etnik kimliğe sahip olma	1075	1,00	5,00	2.08	1,170
Farklı yaşam tarzına sahip olma	1075	1,00	5,00	2.05	1.174
Geçerli Toplam	1075				

Ankette üniversitelerdeki farklı din ve inanca, farklı dünya görüşüne, farklı etnik kimliğe ve farklı yaşam tarzına sahip kişilerin varlığını nasıl değerlendirdikleri sorulmuştur. Soru beşli likert ölçeğine göre düzenlenmiş olup seçenekleri, (1) "Kesinlikle Zenginliktir", (2) "Zenginliktir", (3) "Kısmen Zenginliktir", (4) "Zenginlik Değildir", (5) Hiçbir Fikrim Yok" şeklindedir. Maddelerin ortalamasının ve standart sapmasının verildiği tabloya bakıldığında katılımcıların üniversitelerdeki farklı dünya görüşüne sahip kişilerin varlığını çok güçlü zenginlik olarak kabul ettikleri görülmektedir (ort, 1,84). Üniversitelerde farklı yaşam tarzına sahip kişilerin varlığını katılımcıların güçlü zenginlik olarak kabul ettikleri görülmektedir (ort. 2,05). Katılımcıların güçlü zenginlik olarak gördükleri diğer bir madde ise üniversitelerde farklı etnik kimliğe sahip kişilerin varlığıdır (ort. 2,08). Üniversitelerde farklı din ve inanca sahip kişilerin varlığı katılımcılar tarafından yine güçlü zenginlik olarak görülmektedir (ort. 2,37).

3.2. Ötekileştirme Soru Formuna İlişkin Bulgu ve Analizler

TABLO 22: Soru Formundaki İfadelerinin Aritmetik Ortalamaları ve Standart Sapmaları

	Toplam	Ortalama	St.Sapma
Farklı etnik yapıda olan insanlarla sohbet edebilirim.	1075	4,20	,970
Farklı dünya görüşüne sahip olan bir kişiye yardım etmekten kaçınmam.	1075	4,37	,843
Farklı etnik yapıda olan birileri ile komşu olabilirim.	1075	4,07	1,024
Dünya görüşü benimkinden farklı olan birine borç para veririm.	1075	3,80	1,085
Anadili farklı olan birisi ile arkadaşlık yapabilirim.	1075	4,21	,988
Farklı dünya görüşü olan kişilerle aynı yaşam alanını (ev, oda vb.) paylaşırım.	1075	3,65	1,117
Farklı dünya görüşüne sahip insanlarla sosyal aktivitelere katılırım.	1075	4,21	,928
Farklı etnik yapıda olan bir insanla aynı yaşam alanını (ev, oda vb.) paylaşırım.	1075	3,55	1,200
Çok açık bir giyim tarzı olan birisi ile yan yana gelmekten kaçınmam.	1075	3,56	1,243
Dikkat çekecek şekilde farklı giyinen (yırtık kot, çok renkli vb. gibi) birisi ile yakın arkadaşlık kurarım.	1075	3,72	1,151
Dövme, küpe ve piercingi olan biri ile aynı yaşam alanı (ev, oda vb.) arkadaşlığı yapabilirim.	1075	3,86	1,206
Alkol tüketen biri ile arkadaşlık yaparım.	1075	3,38	1,395
Kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olmasını desteklerim.	1075	4,28	1,101
Cinsiyetinden dolayı bir kişiye ayrıcalık tanınması beni rahatsız eder.	1075	4,16	1,171
Farklı cinsten biri ile aynı ortamda çalışmak beni rahatsız etmez.	1075	4,09	1,125
Farklı cinsiyetten olan birisi ile yakın arkadaşlık kurarım.	1075	3,81	1,212
Farklı dinden olan birine güven duyarım.	1075	3,50	1,096
Başka dinden olan birisi ile evlenebilirim.	1075	2,47	1,395
Farklı dinden olan birisi ile arkadaşlık kurmaktan kaçınmam.	1075	4,03	1,094
Farklı dinden olan bir kişiden alış veriş yaparım.	1075	4,01	1,042

Ötekileştirme soru formunda yer alan farklılıklara ilişkin ifadelerin, katılımcıların günlük yaşamda farklılıklara yönelik davranışlarını ne ölçüde yansıttığı sorulmuştur. Beşli likert olarak sorulan bu soruların seçenekleri, (1) "Kesinlikle Katılmıyorum", (2) "Katılmıyorum", (3) "Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum", (4) "Katılıyorum", (5) Tamamen Katılıyorum" şeklindedir. Soruda 20 adet ifade yer almaktadır. Bu ifadeler günlük yaşam içerisinde farklılıklarla kurulan ilişkilerde bireyin ötekine yönelik tutum ve davranışlarını ölçmeyi amaçlamaktadır. Tabloda ortalaması ve standart sapması verilen bu ifadeler içerisinde "Farklı dünya görüşüne sahip olan bir kişiye yardım etmekten kaçınmam" (ort. 4,37) ifadesi katılımcıların en yüksek düzeyde katılım gösterdiği ifadedir. Ayrıca bu ifadenin standart sapması düşüktür. Bu durum söz konusu ifadeye katılımın homojen olduğunu da göstermektedir.

Katılımcıların yüksek düzeyde katıldıkları ve ortalaması 4'ün üzerinde olan ifadeler sırasıyla şunlardır: "Kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olmasını desteklerim", "farklı dünya görüşüne sahip insanlarla sosyal aktivitelere katılırım", "ana dili farklı olan birisi ile arkadaşlık yapabilirim", "farklı etnik yapıda olan insanlarla sohbet edebilirim", "cinsiyetinden dolayı bir kişiye ayrıcalık tanınması beni rahatsız eder", "farklı cinsten biri ile aynı ortamda çalışmak beni rahatsız etmez", "farklı etnik yapıda olan birileri ile komşu olabilirim", "farklı dinden olan birisi ile arkadaşlık kurmaktan kaçınmam", "farklı dinden olan bir kişiden alış veriş yaparım". Bu ifadelerin ortalaması 4 ve üzerinde olduğu için ankete katılanların yüksek düzeyde katılım gösterdiği ifadelerdir. Katılımcıların 3 ve 4 puan ortalamasında destek verdiği ifadeler ise "dövme, küpe ve piercingi olan biri ile aynı yaşam alanı (ev, oda vb.) arkadaşlığı yapabilirim", "farklı cinsiyetten olan birisi ile yakın arkadaşlık kurarım", "dünya görüşü benimkinden farklı olan birine borç para veririm", "dikkat çekecek şekilde farklı giyinen (yırtık kot, çok renkli vb. gibi) birisi ile yakın arkadaşlık kurarım", "farklı dünya görüşü olan kişilerle aynı yaşam alanını (ev, oda vb.) paylaşırım", "çok açık bir giyim tarzı olan birisi ile yan yana gelmekten kaçınmam", "farklı dinden olan birine güven duyarım", "alkol tüketen biri ile arkadaşlık yaparım" ifadeleridir. Katılımcılar tarafından en az desteklenen ifade ise "başka dinden olan birisi ile evlenebilirim" (ort. 2,47) ifadesidir. Bu ifadenin standart

sapmasının yüksektir. Bu durum söz konusu ifadeye katılımın hetorojen olduğunu da göstermektedir.

Ölçme aracımız olan ötekileştirme soru formunun içerdiği alanları belirlemek için alandan toplanan verilere varimax rotasyonlu faktör analizi yapılmıştır. Osborne and Banjanovic' e (2016: 63) göre varimax rotasyonu, bir faktör içindeki (faktör yüklemeleri sütununda) varyansı maksimize etmeyi amaçlar; böylece daha büyük yüklemeler arttırılır ve küçültülür. Böylelikle bu yöntem, birinde yüksek yüklemelere sahip bir değişken kümesini ve diğerinde yüksek yüklemelere sahip bir değişken kümesini tanımlayarak faktörleri basitleştirir. Bununla birlikte bazı değişkenler hiçbir faktöre güçlü bir şekilde yüklenme yapmayabilir. Düşük yüklemeli değişkenler analizden çıkarılarak faktör daha kolay yorumlanabilir.

Yapılan faktör analizinde Eigen değeri birden büyük olan kriterleri kullanarak toplam varyansın %54.85'ini açıklayan dört faktör çözümü ortaya çıkmıştır. Araştırmamıza konu olan ötekileştirmenin içerdiği alanları belirleyen bu dört faktör içeriklerine uygun bir biçimde adlandırılmış ve analiz sonuçları tablolarda belirtilerek yorumlanmıştır.

Ötekileştirme soru formu ile ilgili yapılan faktör analizinden elde edilen faktör ağırlıkları toplanarak 4 faktör değişkeni oluşturulmuştur. Bu değişkenlerle cinsiyet, sınıf, alan, mezun olunan lise, yerleşim yeri, yaşanılan bölge ve ailenin gelir düzeyi arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığına bakılmıştır. Bu farklılıkları ortaya koyabilmek için tek yönlü varyans analizleri (ANOVA) yapılmıştır.

3.2.1. Etnik Kökene Dayalı Ötekileştirme

TABLO 23. Ötekileştirme Soru Formu İçin Yapılan Varimax Rotasyonlu Faktör Analizinin Sonuçları**.**

Faktör 1: Etnik Köken/Birlikte Yaşam

	ORT	**SS**	**Yüklemeler**
Etnik Köken/Birlikte Yaşam			
Farklı etnik yapıda olan insanlarla sohbet edebilirim.	4.20	0.97	**.742**
Farklı dünya görüşüne sahip olan bir kişiye yardım etmekten kaçınmam.	4.37	0.84	**.716**
Farklı etnik yapıda olan birileri ile komşu olabilirim.	4.07	1.02	**.690**
Dünya görüşü benimkinden farklı olan birine borç para veririm.	3.80	1.08	**.660**
Anadili farklı olan birisi ile arkadaşlık yapabilirim.	4.21	0.98	**.640**
Farklı dünya görüşü olan kişilerle aynı yaşam alanını (ev, oda vb.) paylaşırım.	3.65	1.11	**.620**
Farklı dünya görüşüne sahip insanlarla sosyal aktivitelere katılırım.	4.21	0.92	**.589**
Farklı etnik yapıda olan bir insanla aynı yaşam alanını (ev, oda vb.) paylaşırım.	3.55	1.20	**.567**
Cronbach Alfa	**.8316**		
Eigen değeri	**6.83**		
Açıklanan Varyans (%)	**34.16**		

Ötekileştirme soru formunun ilk faktörünü **etnik köken/birlikte yaşam** olarak ifade edebiliriz. Bu faktörün altında yer alan ifadelerin standart sapma değerlerinin normal dağılım özelliği gösterdiği, aritmetik ortalamalarının ise katılım yönünde bir eğilim gösterdiği 6görülmektedir. Bu faktör altında toplanan ifadelere bakıldığında, farklı farklı ortaya çıkabilecek iki faktörün bir arada yer aldığı görülmektedir. Bu faktör içinde etnik kökeni gösteren ifadeler, "farklı etnik yapıda olan insanlarla sohbet edebilirim", "farklı etnik yapıda olan birileri ile komşu olabilirim", "anadili farklı olan birisi ile arkadaşlık yapabilirim" ve "farklı etnik yapıda olan bir insanla aynı yaşam alanını paylaşırım" olarak sıralanabilir. Dünya görüşünü ifade eden maddeler ise, "farklı dünya görüşüne sahip olan bir kişiye yardım etmekten kaçınmam", "dünya görüşü benimkinden farklı olan birine borç para veririm", "farklı dünya görüşü olan kişilerle aynı yaşam alanını paylaşabilirim" ve "farklı dünya görüşüne sahip olan insanlarla sosyal aktivitelere katılırım" ifadeleridir. Analiz sonuçları katılımcıların etnik yapı ve dünya görüşünü iki ayrı

yapı olarak değerlendirmediğini, ikisini bir arada tek bir faktör altında topladığını göstermektedir. Etnik köken/dünya görüşü faktörünün toplam varyansın % 34.16'sını açıkladığı görülmektedir. Bu faktör altında toplanan ifadelerin güvenirliğinin de yüksek olduğu görülmektedir (.831). Eigen değeri ise 6.83 olarak bulunmuştur.

Ülkemiz açısından düşündüğümüzde farklı etnik kökene sahip bireylerin bir arada yaşamaları toplumsal bir gerçekliktir. Özellikle Anadolu'nun tarihsel geçmişi göz önüne alındığında birçok farklılığın uzun asırlar boyunca huzur ve barış içerisinde bir arada yaşama kültürüne sahip olduğu görülmektedir. Belirli dönemlerde belirli bölgelerde ideolojik tabanlı yönlendirmeler nedeniyle zaman zaman dönemsel krizler yaşansa da ülke geneli açısından bütünüyle etnik kökene dayalı bir çatışma ve kopuştan bahsetmek mümkün değildir. Dünyada etnik temelli çatışma ve ayrışmaların yaşandığı bir dönemde üniversite gençliğinin farklılıklara dair bakış açısını ortaya koymada bu faktör içerisindeki ifadelere katılım oranları oldukça anlamlı görünmektedir. Nitekim farklı etnik yapıdaki kişilerle sohbet etmek, komşuluk ve arkadaşlık yapmak, yardım etmek ve sosyal aktivitelere katılım yönündeki olumlu eğilimlerinin ortalamasının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Diğer yandan, farklı dünya görüşündeki birine borç para vermek, aynı yaşam alanını paylaşmak şeklindeki ifadelere katılım oranlarının da azımsanmayacak bir ortalamaya sahip oldukları görülmektedir. Ayrıca farklı etnik ve dünya görüşüne sahip olan kişilerle sohbet etmek, ana dili farklı olanlarla arkadaşlık etmek, yardım etmek ve sosyal aktivitelere birlikte katılım ifadelerinin standart sapmalarının düşük olması, örneklemimiz içerisindeki gençlikte bu ifadelerin yaygın bir kabul gördüğünü göstermektedir. Öte yandan farklı etnik ve dünya görüşüne sahip olan kişilerle komşuluk yapmak, borç para vermek ve aynı yaşam alanlarını paylaşma konusunda ise standart sapmaların biraz yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, ortalamalar dikkate alındığında genel katılımın yüksek olmakla birlikte bazı kesimlerde farklılık olduğunu da bize göstermektedir.

Erkeklerle kadınlar arasında mutlak cinsiyet perspektifinden zekâ, yetenek, öğrenme gibi konularda bir fark olduğu sosyolojik olarak kolaylıkla düşünülemez. Ancak kültürel süreçler sonucunda bu farklar kendiliğinden oluşur. Her iki cinsin sosyalleşme süreçlerinde toplumsal rolleri, sorumlulukları, yönelimleri ve değerleri

farklılaşır. Toplumsal cinsiyet yapıları bu farklılaşmanın temel dinamiğini oluşturur. Toplumların büyük çoğunluğunda cinsiyet sosyal bir statü olarak değerlendirilmiş ve bu statüye uygun roller ve davranışlar günlük yaşamda her bireyden beklenmiştir. Dolayısıyla aynı eylemler cinsiyete göre sosyal yaşamda farklı şekilde açıklanabilmektedir (Özensel, 2004; 84). Örneğin gece geç vakitte dışarı çıkan bir erkek ise bu durum tamamen normal, sıradan bir olay gibi tepki verilerek değerlendirilir. Ama aynı eylemi kadın yaptığı zaman aşırı bir tepki verilerek hemen ahlakı sorgulanabilir. Türk toplumunda yabancı biri ile evlenen erkek ise bu makul bir davranış olarak değerlendirilirken, evlenen kadın ise bu durum makul olmayan bir davranış olarak değerlendirilmektedir. İşte bu noktada araştırma, günümüz Türk toplumunda kadın ve erkeğin ötekileştirme süreçlerindeki farklılıklarını da ortaya çıkarmaktadır.

TABLO 24. Etnik Köken/Birlikte Yaşam Faktörü İle Cinsiyet Arasındaki Farklılık

Cinsiyet	N	ORT.	SS	t	Sig.
Kadın	545	51.010	9.185		
Erkek	530	48.961	10.682		
				3.375	.001

Ötekileştirme soru formunda birinci faktör olan **etnik köken/ birlikte yaşam** faktörü ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur (t= 3.37; sd:1073; p=0.001). Kadınlar erkeklere göre ötekileştirme süreçlerinde etnik köken/birlikte yaşam faktörüne daha fazla önem vermektedir. Bu faktörde kadınlar 51,01 ortalama ve 9.18 standart sapma puanı alırken erkekler 48.96 ortalama ve 10.68 standart sapma puanı almıştır. Cinsiyete göre **etnik köken/birlikte yaşam** faktöründe kadınların puan dağılımları erkeklere göre daha homojen bir dağılıma sahiptir. Kısaca kadınların bu faktördeki ifadelere olumlu katılımı erkeklere oranla daha yüksektir. Bu da bize kadınların ötekine bakışı ve farklılıklarla bir arada yaşama eğilimlerinin, daha iyimser bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir.

Etnik köken/birlikte yaşam faktörü ile öğrenim gördükleri sınıf düzeyi arasında anlamlı bir farklılaşma bulunamamıştır (F=1.902; p=.108). Bu faktör açısından öğrencilerin okudukları sınıf düzeyleri değerlendirildiğinde anlamlı bir ilişkinin varlığı gözlenmemiştir. Dolayısıyla üniversite boyunca aldıkları eğitimin farklılıklara ve ötekine bakış açısından her hangi bir etkiye sahip olduğunu söylemek bu faktör için mümkün görünmemektedir.

Etnik köken/birlikte yaşam faktörü ile öğrenim görülen alan arasında anlamlı bir farklılaşma bulunamamıştır (F=.542; p=.582). Bu faktör kapsamında öğrenim görülen alanla (Sosyal bilimler, Fen bilimleri ve Sağlık bilimleri) farklılıklara ve ötekine bakış açısı arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı belirlenmiştir. Dolayısıyla üniversite eğitiminin alanlar bazında kişilerin farklılıkları algılama ve ötekini tanımlama açısından doğrudan bir etkisi görülmemektedir.

Etnik köken/birlikte yaşam faktörü ile mezun olunan lise türü arasında anlamlı bir farklılaşma bulunamamıştır (F=.155; p=.961). Yine bu değişken kapsamında değerlendirildiğinde, mezun olunan lise türü ile farklılıklara ve ötekine bakış açısı arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir.

Örneklemimiz içerisine giren öğrencilerin mezun oldukları lise türü, üniversitedeki okudukları alan ve sınıf düzeyleri dikkate alındığında yukarıda da ifade ettiğimiz gibi farklılıklara bakış ve öteki ile bir arada yaşama konusunda anlamlı bir ilişkinin olmayışı dikkate değer bir durum olarak değerlendirilebilir. Nitekim lise eğitimi ve üniversitede alınan eğitim, farklılıklara bakış ve birlikte yaşama konusunda belirleyici bir etkiye sahip değildir. Bu durumun Türk eğitim sistemi içerisinde lise ve üniversite eğitiminin ayrıştırıcı her hangi bir işleve sahip olmadığını göstermesi açısından oldukça dikkate değer olduğu söylenebilir.

TABLO 25. Etnik Köken/Birlikte Yaşam Faktörü İle Yerleşim Yeri Arasındaki Farklılık

Yerleşim Yeri	ORT.	SS	F	Sig.
Köy	46.70	13.22		
Kasaba	46.69	11.98		
İlçe	50.29	10.20	3.441	.000
Küçük Şehir	49.67	9.17		
Büyük Şehir	50.54	9.50		

Etnik köken/birlikte yaşam faktörü ile hayatın büyük bir kısmının geçirildiği yerleşim yeri arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur (F=3.441; p=.008). Bu faktördeki anlamlı farklılığın kaynağı incelendiğinde, Tukey testi sonucunda %5 anlam düzeyinde köy ile büyükşehir arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Büyük şehirde yaşayan bireylerin köylerde yaşayan bireylere göre **etnik köken/birlikte yaşam** faktörüne daha fazla önem verdiği görülmektedir. Bu faktör ile yaşanılan yerleşim yeri arasında anlamlı bir ilişkinin varlığına rastlanılmıştır. Büyük şehirlerde yaşayanlar, birlikte yaşam konusunda, farklılıklara ve ötekine bakış açısından köyde yaşayanlara göre daha müsamahakârdırlar.

Kentler nüfus yapısı, sosyo-ekonomik ve kültürel farklılıklar bakımından köylere oranla çok daha heterojen yerleşim yerleridir. Dolayısıyla farklılık ve çeşitlilik, toplumsal yaşamın kaçınılmaz bir parçasıdır. Oysa köyler sosyo ekonomik ve kültürel açıdan çok daha homojen yerleşim yerleridir. Kentte yaşayanların bu faktöre katılımlarının olumlu düzeyde olması, doğal bir süreç olarak değerlendirilebilir.

Etnik köken/birlikte yaşam faktörü ile yaşanılan bölge arasında anlamlı bir farklılaşma tespit edilememiştir (F=1.189; p=.309). Bu faktörle ailenin yaşadığı bölge arasında, farklılıklara ve ötekine bakış açısından anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir. Normalde, bölgeler arasında anlamlı bir farklılığın ortaya çıkması beklenebilir. Bu durumun iki şekilde açıklanması söz konusu olabilir. Birincisi; yukarıda da ifade ettiğimiz gibi eğitim sisteminin böyle bir ayrışmaya

zemin oluşturmaması ile İkincisi ise; örneklemimizin Konya'daki iki devlet üniversitesinden kotalı örneklemle seçilmesi ve bu kotada bölgenin temel alınmamasıyla açıklanabilir. Nitekim örneklemimizin büyük bir bölümünün İç Anadolu ve Akdeniz bölgesinden gelen öğrencilerden oluşması ve Doğu, Güneydoğu ve diğer bölgelerden gelen öğrencilerinin oranının düşük olmasıdır.

TABLO 26. Etnik Köken/Birlikte Yaşam Faktörü İle Gelir Düzeyi Arasındaki Farklılık

Gelir Düzeyi	ORT.	SS	F	Sig.
750-ve altı	46.79	11.48		
751-1500	49.25	10.83		
1501-2250	48.80	10.01	2.941	.021
2251-3000	50.65	9.46		
30001 ve üstü	51.03	9.81		

Etnik köken/birlikte yaşam faktörü ile ailenin gelir düzeyi arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur (F=2.941; p=.020). Bu faktördeki anlamlı farklılığın kaynağı incelendiğinde, Tukey testi sonucunda % 5 anlam düzeyinde ailelerinin gelir düzeyi 1501-2250 ile 3001 TL ve üstü gelir düzeyine sahip öğrenciler arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Ailelerinin gelir düzeyi 3001 TL ve üstü olan öğrenciler, etnik köken/dünya görüşü faktörüne ailelerinin gelir düzeyi 1501-2250 TL olan öğrencilere göre daha fazla önem vermektedir. Bu faktörle gelir düzeyi arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki söz konusu olsa da sosyolojik olarak bu farklılığın açıklanması pek mümkün görülmemektedir. Çünkü gelir kategorisi içerisinde (1501-2250 ile 3001) örneklimizde ki öğrencilerin ailelerini orta ve orta üstü gelir grupları arasında gerçekleşmektedir. Dolayısıyla gelirler arasında manidar bir farklılık söz konusu değildir.

3.2.2. Yaşam Tarzına Dayalı Ötekileştirme

TABLO 27. Ötekileştirme Ölçeği İçin Yapılan Varimax Rotasyonlu Faktör Analizinin Sonuçları**.**
Faktör 2: Yaşam Tarzı

	ORT	**SS**	**Yüklemeler**
Yaşam Tarzı			
Çok açık giyim tarzı olan birisi ile yan yana gelmekten kaçınmam	3.36	1.24	.835
Dikkat çekecek şekilde farklı giyinen (yırtık kot, çok renkli vb.) birisi ile arkadaşlık kurarım.	3.72	1.15	.820
Dövme, küpe ve piercingi olan biri ile aynı yaşam alanı (ev, oda vb.) arkadaşlığı yapabilirim.	3.86	1.20	.766
Alkol tüketen biri ile arkadaşlık yaparım.	3.38	1.39	.647
Cronbach Alfa	**.811**		
Eigen değeri	**1.82**		
Açıklanan Varyans (%)	**9.10**		

Ötekileştirme soru formunun ikinci faktörü **yaşam tarzı** olarak adlandırılabilir. Bu faktör altında toplanan ifadelere bakıldığında, en yüksek yüklemeyi, "çok açık giyim tarzı olan birisi ile yan yana gelmekten kaçınmam" ifadesinin yaptığını görüyoruz. Bu faktör altında yer alan diğer ifadeler ise "dikkat çekecek şekilde farklı giyinen (yırtık kot, çok renkli vb. gibi) birisi ile yakın arkadaşlık kurarım", "dövme, küpe ve piercingi olan biri ile aynı yaşam alanı (ev, oda vb.) arkadaşlığı yapabilirim", "alkol tüketen biri ile arkadaşlık yaparım" olarak sıralanmaktadır. Yaşam tarzı faktörü altında toplanan ifadelerin aritmetik ortalamaları 3.38 ile 3.86 arasında değişmektedir. Ayrıca standart sapmaları da yüksektir (en düşük 1.15 ve en yüksek 1.39). Bu sonuçlar öğrencilerin katılım düzeylerinin yüksek olduğunu ve heterojen bir yapı gösterdiklerini işaret etmektedir. Yaşam tarzı faktörü 1.82'lik eigen değeri ile toplam varyansın % 9.10'unu açıklamaktadır. Faktörün güvenirlik oranının yüksek olduğunu söyleyebiliriz (.811).

Yaşam tarzı adını verdiğimiz bu faktör içerisinde dört ifadenin toplandığını görmekteyiz. Bir önceki faktörümüz olan etnik köken/birlikte yaşam faktörüne göre faktörümüzdeki ifadelere katılımların ortalaması daha düşüktür. Ayrıca yine bu faktördeki ifadelerin standart sapmalarının da yüksek olduğunu görmekteyiz. Bu

durum, örneklemimiz içerisindeki katılımcıların ifadelere katılımında heterojenliğin söz konusu olduğunu ve farklı kesimlerde çeşitli yığılmaların olduğunu bize göstermektedir.

Bu faktör altındaki ifadeler, kişilerin daha çok yaşam biçimlerinde tercih ettikleri bir tarzı ortaya koymaktadır. Buradaki ifadelerin daha çok kişilerin yaşam tarzlarını belirleyen değerler sistemi ile ilgili olduğu söylenebilir. Kişilerin günlük yaşam süreçleri içerisinde benimsedikleri tarzın dışında farklı bir yaşam biçimini sergileyen kişilerle bir arada olma ya da ortak bir yaşam biçimini paylaşmaya yönelik gösterdikleri bir tepki olarak değerlendirilebilir. Buradaki ifadeler, dikkatlice incelendiğinde Türk toplumunun büyük ölçüde kabul ettiği değerler sistemi ile aykırılık göstermekte, hatta çatışmaktadır. Türk toplumunun kabul ettiği ortalama giyim tarzının sınırlarını aşan bu tür tarzlar hakkında, ifadelere bu oranlarda katılım göstermeleri normal olarak değerlendirilmelidir. Eğer örneklemimizi üniversite gençliği değil de orta ve yaşlı grup içerisinden seçmiş olsaydık muhtemelen ifadelere katılım ortalamaları ve standart sapmaları daha düşük olurdu. Bilindiği gibi Türk toplumunda aşırı açık giyinme ve yırtık kotla dolaşmanın, dövme ve erkeklerde küpe takmanın benimsenme düzeyi oldukça düşüktür. Alkol kullanmanın hem dini hem de ahlaki değersel durumunu göz önüne alındığında, toplumsal kabulde olumsuz bir bakış açısına sahip olduğu bilinmektedir. Bunlara rağmen, ortalamaların beşli bir likertte üçün üzerinde hatta bazılarında dörde yakın olmasının, farklı yaşam tarzlarına saygı ve bir arada yaşama konusunda üniversite gençliğinin olumlu bakışını ortaya koyması açısından oldukça dikkate değer olduğu söylenebilir.

Yaşam tarzı faktörü ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılaşma yoktur (t=.688 ; p= .492). Dolayısıyla günlük yaşamda farklı bir yaşam tarzını benimseyen kişilere bakış açısında cinsiyetlere göre bir farklılığın olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla kadınlar ve erkeklerin farklı yaşamı tercih eden kişilere karşı benzer bir tavır ya da algı düzeyine sahip oldukları söylenebilir.

Yaşam tarzı faktörü ile sınıf düzeyi arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmamıştır (F=1.707; p=.146). Dolayısıyla üniversite eğitiminin bu bağlamda

kişiler üzerinde her hangi bir etkiye sahip olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.

Yaşam tarzı faktörü ile öğrenim görülen alan arasında anlamlı bir farklılaşma bulunamamıştır (F=.074; p=.929). Üniversitede okunan alanın da aynı şekilde yaşam tarzı konusunda belirleyici, etkin bir role sahip olmadığı görülmektedir. Bir önceki faktörümüzde de üniversite eğitiminin farklılıklara yönelik belirleyici bir etkiye sahip olmadığını ifade etmiştik. Benzer bir durumun burada da karşımıza çıkması üniversite eğitiminin farklılıklara bakış açısı ve yaşam tarzı konusunda olumlu ya da olumsuz belirleyici bir özelliğe sahip olmadığını göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir.

TABLO 28. Yaşam Tarzı Faktörü İle Lise Türü Arasındaki Farklılık

Okullar	ORT.	SS	F	Sig.
Fen Lisesi	49.87	10.91		
Anadolu Lisesi	50.69	9.68		
İmam-Hatip Lisesi	45.29	10.23	7.976	.000
Meslek Lisesi	50.61	9.68		
Diğer	50.59	9.92		

Yaşam tarzı faktörü ile mezun olunan lise türü arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur (F=7.976; p=.000). Bu faktördeki anlamlı farklılığın kaynağı incelendiğinde, Tukey testi sonucunda % 5 anlam düzeyinde İmam-Hatip lisesi ile fen lisesi, Anadolu lisesi, eslek lisesi ve diğer kategorisinde yer alan liseler arasında anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir. İmam-Hatip lisesi mezunlar, fen lisesi, Anadolu lisesi, meslek lisesi ve diğer kategorisindeki lise mezunlarına göre **yaşam tarzı** faktörüne daha az önem vermektedir.

İmam Hatip liseleri ile diğer tüm liseler arasında anlamlı bir ilişkinin ortaya çıkması, beklenen bir durum olarak değerlendirilebilir. Çünkü İmam Hatip liseleri daha çok dini bilgiyi esas alan bir öğretim programına sahiptir. Daha önce belirttiğimiz gibi bu faktörde yer alan ifadelerin önemli bir kısmının Türk

toplumunun sahip olduğu yaşam tarzı ile çok uyuşmayan ifadeler olması ve dinen haram sayılan alkole dair bakış açıları normal olarak değerlendirilebilir. Fakat bu liselerin ifadelere katılım ortalamalarına baktığımızda aralarında çok büyük farklılıkların olmadığı görülecektir. Bu durum, okuduğu lise hangisi olursa olsun, kişilerin yaşam tarzlarına bakış açısında bir benzerliğin olduğunu söylememizi de mümkün kılmaktadır.

TABLO 29. Yaşam Tarzı Faktörü İle Yerleşim Yeri Arasındaki Farklılık

Yerleşim Yeri	ORT.	SS	F	Sig.
Köy	47.22	10.53		
Kasaba	45.05	9.69		
İlçe	50.69	9.62	3.795	.005
Küçük Şehir	50.16	9.49		
Büyük Şehir	50.80	10.08		

Yaşam tarzı faktörü ile hayatın büyük kısmının geçirildiği yerleşim yeri arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur (F=3.795; p=.005). Bu faktördeki anlamlılığın kaynağı incelendiğinde, Tukey testi sonucunda % 5 anlam düzeyinde kasaba ile ilçe ve küçük şehir arasında anlamlı bir farklılaşma görülmüştür. İlçe, küçük şehir ve büyük şehirde yaşayanlar kasabada yaşayanlara göre yaşam tarzı faktörüne daha fazla önem vermektedir. Örneklemimiz içerisindeki kişilerin yaşadığı yerleşim yerine göre ötekinin yaşam tarzına farklı bakış açılarına sahip olmaları beklenen bir durumdur. Çünkü nüfusu daha yüksek olan yerleşim yerleri, doğal olarak birçok farklı yaşam tarzına sahip kişileri barındırmaktadır. Toplumsal yaşam içerisinde bu farklılıklarla karşılaşmanın kişilerin düşünce ve algılarında sıradan ve olumlu olarak değerlendirmelere yol açması ihtimali daha yüksektir. Oysa küçük yerleşim yerleri daha homojendirler ve farklı yaşam tarzlarının daha az görüldüğü yerlerdir.

TABLO 30. Yaşam Tarzı Faktörü İle Yaşanılan Bölge Arasındaki Farklılık

Bölge	ORT.	SS	F	Sig.
Akdeniz	50.39	9.57		
Doğu Anadolu	46.74	11.81		
Ege	53.83	8.24		
Güneydoğu Anadolu	51.30	10.14	3.966	.001
İç Anadolu	49.22	10.09		
Karadeniz	50.42	10.57		
Marmara	51.94	9.15		

Yaşam tarzı faktörü ile yaşanılan bölge arasında anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir (F=3.966; p=.001). Bu faktördeki anlamlılığın kaynağı incelendiğinde, Tukey testi sonucunda % 5 anlam düzeyinde Ege bölgesi ile Doğu Anadolu ve İç Anadolu bölgeleri arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur. Yaşam tarzı faktörüne Ege Bölgesi, Doğu Anadolu ve İç Anadolu Bölgelerine göre daha fazla önem vermektedir. Eğe bölgesi ile İç Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgeleri arasında anlamlı ilişkinin ortaya çıkması beklenen bir durum olarak değerlendirilebilir. Nitekim İç Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgelerinin Ege Bölgesine oranla daha muhafazakâr ve geleneksel değerlere sahip oldukları bilinmektedir. Bu konuda yapılmış çeşitli araştırmalar da bunu göstermektedir. Hatta seçmen tercihlerine baktığımızda Doğu Anadolu ve İç Anadolu Bölgelerinde muhafazakâr milliyetçi partilerin daha fazla oy aldığı görülmektedir.

TABLO 31. Yaşam Tarzı Faktörü İle Gelir Düzeyi Arasındaki Farklılık

Gelir Düzeyi	ORT.	SS	F	Sig.
750-ve altı	47.11	9.05	6.818	.000
751-1500	48.31	10.07		
1501-2250	48.60	10.34		
2251-3000	50.03	9.48		
30001 ve üstü	52.11	9.76		

Yaşam tarzı faktörü ile ailenin gelir düzeyi arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur (F=6.818;p=.000). Bu faktördeki anlamlı farklılığın kaynağı incelendiğinde, Tukey testi sonucunda % 5 anlam düzeyinde ailelerinin gelir düzeyi 3000 ve üzeri olan ile 751-1500 ve 1501-2250 tl olan öğrenciler arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur. Ailelerinin gelir düzeyi 3000 tl ve üstü olan öğrenciler, ailelerinin gelir düzeyi 751-1500 ve 1501-2250 tl olan öğrencilere göre daha fazla önem vermektedir. Burada görüldüğü gibi gelir faktörü yaşam tarzı konusunda farklı düşünce ve algıların ortaya çıkmasında etkilidir. Yüksek gelir düzeyine sahip olan kişilerin farklı yaşam tarzlarını benimseyen kişilere daha olumlu bir bakış açısı sergilemeleri, gelire bağlı olarak değişen sosyo-kültürel ve ekonomik ortamlarla açıklanması mümkün olabilir. Çünkü gelir düzeyinin artması, mekânsal, kültürel değişimi önemli ölçüde etkileyen faktörler arasındadır.

3.2.3. Cinsiyet Algısına Dayalı Ötekileştirme

TABLO 32. Ötekileştirme Ölçeği İçin Yapılan Varimax Rotasyonlu Faktör Analizinin Sonuçları**.**

Faktör 3: Cinsiyet Algısı

	ORT	SS	Yüklemeler
Cinsiyet Algısı			
Kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olmasını desteklerim	4.28	2.10	.738
Cinsiyetinden dolayı bir kişiye ayrıcalık tanınması beni rahatsız eder	4.16	1.17	.642
Farklı cinsten biri ile aynı ortamda çalışmak beni rahatsız etmez	4.09	1.12	.604
Farklı cinsiyetten biri ile yakın arkadaşlık kurarım	3.81	1.21	.485

Cronbach Alfa	**.785**
Eigen değeri	**1.26**
Açıklanan Varyans (%)	**6.33**

Ötekileştirme soru formunun üçüncü faktörü; **cinsiyet algısı** olarak isimlendirilmiştir. Bu faktör altında günlük yaşamda bireylerin farklı cinslere yönelik tutum ifadeleri yer almaktadır. Bu faktör toplanan ifadeler içerisinde en yüksek katılım birlikteliğini "kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olmasını desteklerim" (Ort=4.28, SS=1.10) ifadesi göstermiştir. "Cinsiyetinden dolayı bir kişiye ayrıcalık tanınması beni rahatsız eder" ifadesi de 4.16'lık ortalama ve 1.17'lik standart sapma puanı ile yine yüksek katılım değeri olan ifadelerden birisi olmuştur. Bu faktör altında yer alan diğer ifadeler, "farklı cinsten biri ile aynı ortamda çalışmak beni rahatsız etmez", (Ort.=4.09, SS.=1.12), "farklı cinsiyetten olan birisi ile yakın arkadaşlık kurarım", (Ort.= 3.81, SS.=1.21) ifadeleri olmuştur. Cinsiyet algısı faktörü, toplam varyansın % 6.33'ünü açıklamaktadır. Ayrıca Eigen değeri 1.26 iken, faktör altında toplanan ifadelerin birlikte güvenilirliği. 785 çıkmıştır.

Bu faktör altında yer alan dört ifadeyi iki kategori içerisinde ele alıp değerlendirmek çok daha anlamlı görünmektedir. Birinci kategoride, "kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olmasını desteklerim", "cinsiyetinden dolayı bir kişiye ayrıcalık tanınması beni rahatsız eder", "farklı cinsten biri ile aynı ortamda çalışmak beni rahatsız etmez" ifadeleri yer alırken; ikinci kategoride ise, "farklı cinsiyetten biri ile yakın arkadaşlık kurarım" ifadesi yer almaktadır. Birinci kategoride bulunan ifadelerin aritmetik ortalamaları dördün üzerindedir. Bu durum üniversite öğrencilerinin cinsiyet konusunda oldukça olumlu bir algıya sahip olduklarını göstermektedir. Modernleşme süreci ile beraber cinsiyete yönelik, özellikle kadınlara yönelik algıda önemli tartışmalar yaşanmaktadır. Günümüzde de kadın algısı tartışmaları, kültürel ve siyasal tartışma alanlarında çok yoğun bir gündem oluşturmaktadır. İlgili verilerin ortaya koyduğu şekliyle, üniversite gençliğinin karşıt cinse yönelik olumlu düzeyde bir eğilim göstermeleri oldukça dikkat çekicidir. Öğrenciler, kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olduklarını, cinsiyet ayrımcılığından rahatsızlık duyduklarını ve aynı ortamlarda çalışmaktan bir rahatsızlık duymayacaklarını yüksek oranlarda ifade etmişlerdir. Bu durum, sürekli

gündemde olan cinsiyet tartışmaları konusunda Türk gençliğinin konumunun belirlenmesi açısından oldukça anlamlı bir durum olarak değerlendirilebilir. En azından üniversite gençliğinin cinsiyet ayrımcılığına karşı bir tavır içerisinde olması oldukça dikkat çekici ve hatta umut verici olarak değerlendirilebilir.

İkinci kategori içerisinde değerlendirdiğimiz "farklı cinsiyetten biri ile yakın arkadaşlık kurarım" ifadesine, örneklemimiz içerisindeki üniversite gençliğinin katılım ortalaması biraz daha düşük düzeydedir (3,81). Bu durum gençlerin karşıt cinsle yakın arkadaşlık kurma konusunda daha çekimser olduklarını ortaya koymaktadır. Buradaki "yakın arkadaşlık" ifadesi daha çok bir flört ilişkisi algılaması yapma ihtimali yüksek görünmektedir. Böyle bir ilişki Türk toplumunun değerler sisteminde çok olumlu bir anlam ifade etmemektedir. Ayrıca örneklemimizi oluşturan öğrencilerin büyük bir kısmının İç Anadolu gibi daha muhafazakâr kökenli bir çevreden geliyor olması da başka bir etken olarak değerlendirebilir. Diğer yandan her ne kadar günümüzde flört ilişkileri ya da kadın erkek yakın ilişkileri yaygınlaşsa da toplumun büyük bir kısmı tarafından onaylanan bir davranış biçimi değildir. Bu bakış açısının gençlerin sosyalleşme süreci üzerinde etkili olduğu kabul edilebilir bir durumdur. Nitekim araştırmalara göre eş seçiminde geleneksel kodların etkili olduğu açıkça görülebilir.

Diğer yandan bu faktör içerisindeki ifadelerin standart sapmalarına baktığımızda tümünün yüksek olduğu görülmektedir. Bu durumun örneklemimiz içerisindeki tüm gençlerde bir homojenlik arz etmediği; farklı sosyo-kültürel ve ekonomik özelliklere sahip kişilerde belirli yığılmaların olduğunu da bize göstermektedir.

Cinsiyet Algısı faktörü ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (t=.058; p= .954). Bu durum; hem erkek hem de kadınların karşı cinslerin eşit haklara sahip olması gerektiğini, farklı cinslere ayrımcılık yapılmasının kendilerini rahatsız ettiğini, farklı cinsiyetteki kişilerle aynı ortamda çalışabileceklerini ve karşı cinsle yakın arkadaşlık kurabileceklerini ifade etmektedir. Bu durum cinsiyet ayrımcılığına karşıt bir tavır koyma ve geliştirme açısından oldukça dikkate değerdir.

Cinsiyet Algısı faktörü ile sınıf düzeyi arasında anlamlı bir farklılaşma bulunamamıştır (F=1.853; p=.118).

Bu veriler, üniversite gençliğinin karşı cinse yönelik olumsuz bir tavır geliştirmemesi açısından oldukça anlamlıdır ve yukarıda birçok kez ifade ettiğimiz gibi üniversite eğitiminin, kişilerin karşı cinse farklı tavırlar geliştirmesi konusunda bir işleve sahip olmadığını ortaya koymaktadır. Bu aynı zamanda, üniversite eğitiminin farklı cinslere karşı olumlu bir tavır geliştirme konusunda önemli bir işleve sahip olması olarak da değerlendirilebilir.

TABLO 33. Cinsiyet Algısı Faktörü İle Öğrenim Görülen Alan Arasındaki Farklılık

Öğrenim Görülen Alan	ORT	SS	F	Sig.
Sosyal Bilimler	49.40	10.26		
Fen ve Mühendislik Bilimleri	51.07	9.36	3.121	.045
Sağlık Bilimleri	50.37	10.00		

Cinsiyet algısı faktörü ile öğrenim görülen alan arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (F=3.121; p=.045). Bu faktördeki anlamlı ilişkinin kaynağı incelendiğinde, Tukey testi sonucunda % 5 anlam düzeyinde sosyal ile fen alanlarında anlamlı bir ilişki vardır. Fen ve mühendislik bilimleri alanlarında öğrenim gören öğrenciler sosyal bilimler alanlarında öğrenim gören öğrencilere göre cinsiyet faktörüne daha fazla önem vermektedir.

Fen ve mühendislik bilimleri öğrencilerinin cinsiyete dayalı ayrımcılığa karşı sosyal bilimler öğrencilerine karşı daha duyarlı olmaları diğer faktör ve değişkenleri de göz önüne aldığımızda makul bir açıklama yapmak oldukça güç gözükmektedir. Nitekim ortalamalar arasında çok manidar bir farklılık gözükmemektedir. Bu duruma ancak şöyle bir açıklama getirilebilir. Sosyal bilim öğrencilerinin alanları ve aldıkları eğitimin bir neticesi olarak ilgili literatürle daha çok alakalı olmaları, ilgili alanda özellikle son yıllarda kamuoyunda farklı boyutlarda konunun gündemde çok yer alması onlarda farklı söylemlerin ortaya çıkması ya da bir kafa karışıklığı olarak değerlendirilebilir. Fakat ne şekilde değerlendirilirse değerlendirilsin cinsiyet ayrımcılığına yönelik böyle bir bakış açısının özellikle sosyal bilim öğrencilerinde fen bilim öğrencilerine göre daha yüksek bir oranda var olması oldukça dikkat çekici bir husustur. Şüphesiz böyle bir sonuç cinsiyet ayrımcılığının ülkemizdeki

görünümünü dikkate aldığımızda sorunun kaynağını belirleme açısından oldukça da anlamlıdır. Bu durum bizim araştırmamızın sınırları dışında kalmakla birlikte, cinsiyet ayrımcılığının nedenlerini ortaya koyacak çok boyutlu araştırmalara da ihtiyaç duyulduğunu bize göstermektedir.

TABLO 34. Cinsiyet Algısı Faktörü İle Lise Türü Arasındaki Farklılık

Okullar	ORT.	SS	F	Sig.
Fen Lisesi	50.37	9.34		
Anadolu Lisesi	51.18	9.09		
İmam-Hatip Lisesi	49.16	11.29	13.003	.060
Meslek Lisesi	49.92	9.85		
Diğer	50.27	10.49		

Cinsiyet Algısı faktörü ile mezun olunan lise türü arasında anlamlı bir farklılaşma gözlenmemiştir (F= 13.003; p= .060). Başka bir deyişle mezun olunan lise türüne göre üniversite öğrencilerinin cinsiyet algısı benzerlik göstermektedir.

Bu durumda farklı liselerde eğitim gören öğrenciler arasında cinsiyet ayrımcılığına karşı bir farklılık görülmemesi, alınan eğitimin cinsiyet ayrımcılığına karşı olumsuz bir yönlendirmenin olmadığını bize göstermektedir.

Lise eğitiminde cinsiyet ayrımcılığına karşı olumsuz bir algının olmamasına karşın üniversite eğitiminde farklı alanlarda (Tablo 34) böyle bir algının gelişmiş olması ilginç bir durum olarak değerlendirilebilir. Yine bu durumun net bir şekilde açıklanabilmesi şüphesiz cinsiyetçi bakış açısının tespitine yönelik araştırmaların yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Gözlemlerimize dayalı olarak lise ve üniversite eğitiminin niteliksel ve niceliksel farklılığı, üniversite eğitimi süresince her iki cinsin ilişkilerinde gözlemlenen farklılaşmalar ve flört ilişkilerinin göreli olarak yaygınlaşması, üniversite öğrencilerinin önemli bir kısmını ailelerinden uzak bir ortamda eğitimlerini sürdürmeleri, yaşam koşullarındaki farklılaşmalar, hayatla mücadelelerindeki konumlarının değişmesi vb. faktörlerle açıklanması muhtemel görünmektedir.

TABLO 35. Cinsiyet Algısı Faktörü İle Yerleşim Yeri Arasındaki Farklılık

Yerleşim Yeri	ORT.	SS	F	Sig.
Köy	45.66	11.69		
Kasaba	45.92	11.53		
İlçe	50.46	10.32	5.741	.000
Küçük Şehir	50.05	9.49		
Büyük Şehir	50.56	9.58		

Cinsiyet algısı faktörü ile hayatın büyük kısmının geçirildiği yerleşim yeri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (F=5.741; p=.000). Bu faktördeki anlamlılığın kaynağı incelendiğinde, Tukey testi sonucunda % 5 anlam düzeyinde köy ile ilçe ve küçük şehir ve büyük şehir arasında anlamlı bir ilişki görülmüştür. Köyde yaşayan öğrenciler, ilçe, küçük şehir ve büyük şehirde yaşayan öğrencilere göre cinsiyet faktörüne daha az önem vermektedir.

Demografik yapıları birbirinden farklı olan yerleşim birimlerinde farklı sosyo-kültürel ortamlarda yaşamını sürdüren bireylerin cinsiyet algısı faktörüne yüklemiş oldukları anlamın farklı olması, beklenen bir durumdur. Gelenek ve örfün giyim kuşamdan, düğün dernek biçiminden, kız isteme ve kadın erkek ilişkilerine kadar farklılık gösterdiği köy ortamı ile daha karmaşık sosyo-kültürel ortamların ve iktisadi ilişkilerin yaygın olduğu yerleşim birimlerinde cinsiyet algısına dair yargılara farklı cevaplar verilmesi, yukarıda ifadeye çalıştığımız bu sosyo-kültürel çevre farkı ile açıklanabilir. Öte yandan kırsal yerleşim yerlerinde toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının kent kültürünün yaygın olduğu yerlere göre daha katı şekilde günlük hayata yansıdığı da sosyal bir gerçekliktir. Üniversite eğitimine kadar hayatının büyük bir bölümünü köyde geçirmiş kişilerin böyle bir algı düzeyine sahip olmaları beklenen bir durum olarak değerlendirilebilir. Eğitim süreci ve kentte kalınan süre uzadıkça köy kökenli bireylerin cinsiyetçi bakış açılarında olumlu bir değişmenin gelişmesi de söz konusu olabilecektir.

TABLO 36. Cinsiyet Algısı Faktörü İle Yaşanılan Bölge Arasındaki Farklılık

Bölge	ORT.	SS	F	Sig.
Akdeniz	49.95	10.51		
Doğu Anadolu	45.73	13.31		
Ege	52.32	9.22		
Güneydoğu Anadolu	50.10	10.49	2.272	.035
İç Anadolu	49.83	9.65		
Karadeniz	50.58	9.77		
Marmara	51.26	9.21		

Cinsiyet algısı faktörü ile yaşanılan bölge arasında anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir (F=2.272; p=.035). Bu faktördeki anlamlılığın kaynağı incelendiğinde, Tukey testi sonucunda % 5 anlam düzeyinde Doğu Anadolu bölgesinde yaşayan öğrencilerle Ege ve Marmara bölgesinde yaşayan öğrenciler arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur. Ege ve Marmara bölgesinde yaşayan öğrenciler cinsiyet faktörüne Doğu Anadolu bölgesinde yaşayan öğrencilere göre daha fazla önem vermektedir. Ege ve Marmara bölgeleri, ülkemizin gelişmişlik düzeyi yüksek iki bölgesidir. Farklı sanayi kolları ile tarımsal üretime dayalı gelişmişlikleri, birçok iş kolunda sundukları istihdam imkânları nedeniyle köyden kente nüfus hareketliliğinin yoğun olduğu bu bölgelerde her iki cinsiyetin de toplumsal hayatta daha sık karşılaştıkları, sosyolojik bir vakıadır. Bu duruma bir de bu bölgelerdeki okullaşma oranlarının her iki cinsiyet açısından Doğu Anadolu Bölgesine oranla yüksek olduğu gerçeği eklenince, bu faktöre verilen cevaplardaki bölgesel farklılıkların kaynağı daha iyi anlaşılabilir.

TABLO 37. Cinsiyet Algısı Faktörü İle Gelir Düzeyi Arasındaki Farklılık

Gelir Düzeyi	ORT.	SS	F	Sig.
750-ve altı	42.26	14.40		
751-1500	48.47	10.55		
1501-2250	48.55	10.12	10.491	.000
2251-3000	49.92	10.00		
30001 ve üstü	52.43	8.74		

Cinsiyet algısı faktörü ile ailenin gelir düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (F=10.491;p=.000). Bu faktördeki anlamlılığın kaynağı incelendiğinde, Tukey testi sonucunda % 5 anlam düzeyinde ailelerinin gelir düzeyi 3001 TL ve üstü olan öğrencilerle ailelerinin gelir düzeyi 3000 TL ve altında olan öğrenciler arasında anlamlı bir ilişki vardır. Cinsiyet algısı faktörüne gelir düzeyi 3001 TL ve üstü olanlar gelir düzeyi 3000 TL ve altında olanlara göre daha fazla önem vermektedir. Başka bir ifade ile gelir düzeyi artıkça cinsiyet algısı faktörü altında toplanan ifadelere katılım oranları artmaktadır. Başka bir ifade ile gelir düzeyi artıkça cinsiyet algısı faktörü altında toplanan ifadelere katılım oranları artmaktadır. Bu veriden hareketle ailelerin gelir düzeyinin öğrencilerin cinsiyet algısı faktörüne etki ettiği söylenebilir. Yüksek gelir düzeyine sahip olan kişilerin, cinsiyet algısı faktörü altında toplanan ifadelere katılım düzeylerinin daha olumlu bir bakış açısı sergilemesi, gelire bağlı olarak değişen sosyo-kültürel ve ekonomik ortamlarla açıklanabilir. Dolayısıyla gelir düzeyinin artması cinsiyet algılarını olumlu yönde etkilemektedir.

3.2.4. Dini Ötekileştirme

TABLO 38. Ötekileştirme Soru Formu İçin Yapılan Varimax Rotasyonlu Faktör Analizinin Sonuçları**.**
Faktör 4: Din

	ORT	**SS**	**Yüklemeler**
Din			
Farklı dinden olan birine güven duyarım	3.50	1.09	.765
Başka dinden olan birisi ile evlenebilirim	2.47	1.39	.745
Farklı dinden olan birisi ile arkadaşlık kurmaktan kaçınmam	4.03	1.09	.493
Farklı dinden olan bir kişiden alış veriş yaparım	4.01	1.04	.412
Cronbach Alfa	**.748**		
Eigen değeri	**1.04**		
Açıklanan Varyans (%)	**5.24**		

Ötekileştirme soru formunun dördüncü faktörü **din** olarak isimlendirilmiştir. Bu faktör altında günlük yaşam içerisinde dini farklılıklar ile kurulan ilişkileri içeren ifadeler yer almaktadır. Bu faktör altında yer alan ifadeler içerisinde en yüksek katılım birlikteliğini "farklı dinden olan birisi ile arkadaşlık kurmaktan kaçınmam" (Ort= 4.03, SS= 1.09) ifadesi göstermiştir. "Farklı dinden olan bir kişiden alış veriş yaparım" ifadesi de 4.01 ortalama ve 1.04 standart sapma ile yüksek katılım birlikteliğini gösteren ikinci ifade olmuştur. Bu faktörün altında yer alan diğer ifadeler "farklı dinden olan birine güven duyarım" (Ort= 3.50, SS=1.09), "başka dinden olan birisi ile evlenebilirim" (Ort=2.47, SS= 1.39) ifadeleri olmuştur. Din faktörü toplam varyansın % 5.24'ünü açıklamaktadır. Ayrıca Eigen değeri 1.04 iken, faktör altında toplanan ifadelerin birlikte güvenirliği. 748 çıkmıştır.

Bu faktör altında toplanan maddeler içerisinde yer alan "başka dinden olan birisi ile evlenebilirim" ifadesinin ortalamasının diğerlerine göre oldukça düşük olduğunu görmekteyiz. Bu ifadenin ortalamasının düşük olmasını Türk toplumunun aile kurumuna bakış açısıyla açıklayabiliriz. İslam inanç sisteminde ehli kitapla evlenme anlayışı pratikte ifade edilmiş olsa da genellikle Türk toplumunda

yabancıyla evlenme çok sık olarak karşılaşılan bir durum değildir. Son yıllarda göç ve turizm gibi faktörlere bağlı olarak ülkeler arası mobilitenin artmasıyla yabancıyla evlenme oranları artsa da hala Türk toplumunda yabancı ile evlenme hoş karşılanan bir durum değildir. Ancak evlenilecek kişinin İslam dinini tercih etmesi durumunda toplumun hoş karşıladığını görmekteyiz. Yine bu maddenin standart sapmasının diğer maddelerden çok yüksek olması, örneklemimiz içerisinde bulunan öğrencilerde bu durumun farklı şekilde kabul gördüğünü göstermektedir. "Farklı dinden olan birine güven duyarım" maddesi de ikinci en düşük ortalamaya sahip ifade olmuştur. Farklı dinden birine güven durumu daha çok algı düzeyiyle ilgilidir. Türkiye toplumunda özellikle belirli bölgeleri hariç tutacak olursak gayrı Müslimlerle ilişki gayet sınırlı bir düzeydedir. Dolayısıyla gençlerin birçoğunun böyle bir pratik yaşama durumu söz konusu değildir. Fakat aileden gelen geleneksel değer anlamında güven duyması bununla açıklanabilir. Aslında güven kendi başına ayrı bir başlık olarak değerlendirilebilir. Bu gün dünyanın bütün toplumlarında en fazla sorun alanlarından bir tanesi güven kavramıdır. Özellikle Müslüman bir toplumda farklı dinden birine güven sorulduğunda, ortalamanın kısmen düşük çıkması beklenen bir durumdur. Bu olumsuzluklara rağmen gençler arasında farklı dinden biri ile alış veriş ve arkadaşlık yapma konusunda her hangi bir sıkıntının olmadığı belirlenmiştir. Şüphesiz küreselleşen bir dünya ve kitle iletişim araçlarındaki gelişme farklı toplumlardan olan kişilerle iletişimi yaygınlaştırmıştır. Bu faktör altında toplanan maddelerin standart sapmalarının oldukça yüksek çıkması, örneklemi oluşturan üniversite gençliğinin bu ifadelere katılımının heterojen bir dağılım gösterdiği şeklinde yorumlanabilir.

TABLO 39. Din Faktörü İle Cinsiyet Arasındaki Farklılık

Cinsiyet	N	ORT.	SS	t	Sig.
Kadın	545	48.45	10.13		
Erkek	530	51.58	9.60	-5.199	.000

Din faktörü ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur (t= -5.199; p = .000). Erkek öğrenciler kız öğrencilere göre din faktörüne daha fazla önem vermektedir. Kadınların erkeklerden daha fazla dine önem vermeleri beklenen bir durumdur. Yapılan birçok araştırmalarda da bu durum karşımıza çıkmaktadır. Türk toplumunda kadınların ve erkeklerin yetiştirilme tarzları bir birinden farklıdır. Türk aile sisteminde kız çocuklarının yetiştirilme tarzı daha korumacıdır ve mahremiyet vurgusu kız çocuklarında ve kadınlarda erkeğe oranla daha ön planda tutulmaktadır. Ayrıca erkek çocukları ailedeki sosyalleşme sürecinde geleneksel faktörlerin etkisiyle de daha serbest yetiştirilmektedirler. Tüm bunları göz önüne aldığımızda erkeklerin karşı cinsle olan ilişkileri kadınlara göre daha serbest bir biçimde gelişebilmektedir. Şüphesiz bu durum karşı cinsten birileri ile olan ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerine doğrudan yansıyabilmektedir. Özellikle evlilik konusunda Müslüman erkeklerin gayrimüslim ehli kitap sahibi kadınlarla evlenmesini İslam dini mubah karşılarken kadınlar için bu durumun mubah sayılmaması da kadınların farklı dinden biriyle evlilik başta olmak üzere onlara güven duymak, arkadaşlık yapmak ve alış veriş yapmak konusundaki algı ve davranışları üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Nitekim faktördeki ortalamalara baktığımızda en düşük ortalamaya (2.47) başka dinden birisiyle evlenme ifadesinde olduğu görülmektedir. Bu faktörde ikinci düşük ortalamayı ise farklı dinden birine güven duyma (3.50) gelmektedir.

Din faktörü ile sınıf düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. (F=2.416; p=.057).

Din faktörü ile öğrenim görülen alan arasında anlamlı bir farklılaşma tespit edilmemiştir (F= 2.611, p= .074).

Din faktörü ile sınıf düzeyi ve öğrenim görülen alan arasında anlamlı bir ilişkinin bulunamaması, alınan üniversite eğitiminin bireylerin dini inançlarının şekillenmesi üzerinde bir etkisinin olmadığını bize göstermektedir.

TABLO 40. Din Faktörü İle Lise Türü Arasındaki Farklılık

Okullar	ORT.	SS	F	Sig.
Fen Lisesi	51.51	10.33		
Anadolu Lisesi	50.32	9.56		
İmam-Hatip Lisesi	46.40	13.72	4.730	.001
Meslek Lisesi	50.44	8.42		
Diğer	50.54	8.96		

Din faktörü ile mezun olunan lise türü arasında anlamlı bir ilişki gözlenmiştir (F= 4.730; p= .001). Bu faktördeki anlamlı ilişkinin kaynağı incelendiğinde, Tukey testi sonucunda % 5 anlam düzeyinde İmam-Hatip lisesi ile fen lisesi, Anadolu lisesi, meslek lisesi ve Diğer kategorisinde yer alan liseler arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. İmam-Hatip lisesi mezunlarının, fen lisesi, Anadolu lisesi, meslek lisesi ve Diğer kategorisindeki lise mezunlarına göre **din** faktörüne daha az önem vermektedir.

İmam hatip liselerinin diğer liselere oranla daha düşük ortalamaya sahip olması lise sürecinde alınan eğitimle ilgili olduğu söylenebilir. Bu faktördeki ifadeleri göz önüne aldığımızda ortalaması en düşük olan, "başka dinden birisi ile evlenebilirim" ifadesidir. Bu durum dini ve geleneksel anlayışta aile kurumuna atfedilen değerin daha yüksek olmasıyla açıklanabilir. Ayrıca yukarıda ifade ettiğimiz gibi geleneksel toplum anlayışında farklı dinden biri ile evlenmeye bakış açısının çok muteber kabul edilmemesi ile açıklanabilir. Diğer yandan bu faktör içerisinde yer alan, "farklı dinden biri ile arkadaşlık kurmaktan kaçınmam", "farklı dinden birine güven duyarım", "farklı dinden bir kişiden alış veriş yaparım" ifadelerinin ortalamaları daha yüksek olması özellikle İslam dini temelli eğitim almaları ve İslam dinin toplumsal yaşamda ötekiyle ilişkide daha esnek bir anlayış ve hoşgörüye sahip olması ile açıklanabilir.

Din faktörü ile hayatın büyük kısmının geçirildiği yerleşim yeri arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmamıştır. (F=1.903; p=.108).

Türk toplumunun büyük oranda Müslüman olmasına ve bölgeler arası geleneksel değerlerde önemli farklılıkların var olmasına rağmen din ve buna bağlı olarak gelişen temel geleneksel değerler, kişilerin inanç sisteminin şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Bu temel değerler sisteminin ortalama Türk aile sistemine hâkim olması çocukların aile içindeki sosyalleşme sürecinde etkili olmaktadır. Erken yaşlarda kazanılan bu temel değerler büyük ölçüde yaşam boyunca devam edebilmektedir. Dolayısıyla yaşam yerlerinin farklılaşması şüphesiz temel değerlerde bir takım kaymalara yol açsa da özü itibariyle büyük oranda kalabilmektedir. Bu faktördeki yerleşim yeri ile din algısı arasındaki ilişkide bir anlamlılığın ortaya çıkmaması yukarıda ifade etmeye çalıştığımız inanç sistemi ile ilgili temel değerlerin özü itibarıyla bireylerde uzun süre devam etmesi ile açıklanabilir.

TABLO 41. Din Faktörü İle Yaşanılan Bölge Arasındaki Farklılık

Bölge	ORT.	SS	F	Sig.
Akdeniz	50.17	10.14		
Doğu Anadolu	48.95	9.74		
Ege	55.00	9.86		
Güneydoğu Anadolu	51.94	8.91	4.443	.000
İç Anadolu	49.15	10.11		
Karadeniz	48.92	8.64		
Marmara	51.07	9.69		

Din faktörü ile yaşanılan bölge arasında anlamlı bir ilişki gözlenmiştir (F= 4.443, p= .000). Bu faktördeki anlamlı ilişkinin kaynağı incelendiğinde, Tukey testi sonucunda % 5 anlam düzeyinde Ege bölgesi ile Akdeniz, Doğu Anadolu, İç Anadolu ve Karadeniz bölgesi arasında anlamlı bir ilişki vardır. Ege bölgesinde yaşayan öğrenciler, Akdeniz, Doğu Anadolu, İç Anadolu ve Karadeniz bölgesinde yaşayan öğrencilere göre din faktörü altında toplanan ifadelere daha fazla önem vermektedir.

Bir önceki yerleşim yeri ile din faktörü arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmazken bölgeler arasında anlamlı bir ilişkinin ortaya çıkması ilk bakışta bir çelişki olarak görülebilir. Fakat bölgeler arasında az da olsa belli bir anlamlı ilişkinin ortaya çıkması ki diğer tüm bölgelerle sadece Ege bölgesinin arasındaki ilişkinin

anlamlı çıkması çokta yadırganacak bir durum değildir. Nitekim daha öncede açıkladığımız gibi karşı cinsle ilişkilerde de Ege bölgesi diğer bölgelere oranla daha esnek olduğu belirlenmişti. Bu durum yine daha öncede açıkladığımız gibi Ege bölgesinin modernleşme süreci ile doğrudan ilişkili olduğu söylenebilir. Ayrıca Ege bölgesinin örneklem içerisindeki büyüklüğü de göz önüne alındığında bu farklılığın ortaya çıkması normal olarak değerlendirilmelidir.

TABLO 42. Din Faktörü İle Gelir Düzeyi Arasındaki Farklılık

Gelir Düzeyi	ORT.	SS	F	Sig.
750-ve altı	48.08	8.54		
751-1500	48.28	8.54		
1501-2250	48.77	11.38	6.255	.000
2251-3000	49.82	9.41		
3001 ve üstü	52.09	9.52		

Din faktörü ile ailenin gelir düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (F=6.255;p=.000). Bu faktördeki anlamlılığın kaynağı incelendiğinde, Tukey testi sonucunda % 5 anlam düzeyinde ailelerinin gelir düzeyi 3001 TL ve üstü olan öğrencilerle ailelerinin gelir düzeyi 3000 TL ve altında olan öğrenciler arasında anlamlı bir ilişki vardır. Din faktörüne, gelir düzeyi 3001 TL ve üstü olanlar gelir düzeyi 3000 TL ve altında olanlara göre daha fazla önem vermektedir. Başka bir ifade ile gelir düzeyi artıkça din faktörü altında toplanan ifadelere katılım oranları artmaktadır.

Yine daha önce değişik faktörler içerisinde açıkladığımız gibi kişilerin yaşam tarzı üzerinde ekonomik faktörlerin önemli bir etkisi söz konusudur. Kişilerin gelir düzeyleri yükseldikçe farklı ekonomik, sosyal, kültürel ve mekânsal ilişkilerinde de önemli değişimler meydana gelebilmektedir. Bu durum kişilerin hayata bakış açılarında dinin anlama ve yorumlanmasında da bazı değişmeleri ortaya çıkarabilmektedir. Örneklemimiz içerisindeki kişilerin gelir düzeyinin artışı ile din algısına yönelik bu farklılığın ortaya çıkması ifade ettiğimiz biçimde değerlendirilebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma, Konya ilinde yer alan Selçuk Üniversitesi ve Necmettin Erbakan Üniversitesi'nde lisans düzeyinde öğrenim görmekte olan 1075 öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada, örneklemimiz içerisinde yer alan üniversite öğrencilerinin günlük yaşamda farklılıkları ötekileştirme tutumları ile genel sosyal ve siyasal özellikleri de ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Ötekileştirme soru formunda yer alan ifadeler içerisinde en yüksek katılımın "farklı dünya görüşüne sahip olan bir kişiye yardım etmekten kaçınmam" ifadesinde olduğu görülmüştür. Dolayısıyla soru formunda yer alan ifadeler içerisinde en az ötekileştirme bu ifade üzerinden yapılmaktadır. En düşük katılımın ise başka "dinden olan birisi ile evlenebilirim" ifadesinde olmuştur. Bu ifade din faktörü altında yer aldığı için en kuvvetli ötekileştirme tutumunun din faktörü üzerinden gerçekleştiğini söyleyebiliriz.

Faktör analizi sonucunda, ötekileştirme soru formunda yer alan ifadeler dört faktör altında toplanmış ve bu faktörlere katılım cinsiyet, sınıf, öğretim görülen alan, mezun olunan lise türü, yerleşim yeri, yaşanılan bölge, ailenin gelir düzeyi değişkenleri ile ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

Birinci faktörümüz; etnik köken/birlikte yaşam faktörüdür. Katılımcılar arasında, "dünya görüşü farklı olan kişiye yardım etme", "anadili farklı olan birine yardım etme", "farklı etnik yapıda olan insanlarla sohbet etme", "farklı dünya görüşüne sahip insanlarla sosyal aktivitelere katılma" ve "farklı etnik yapıda olan birileri ile komşu olabilme" ifadelerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu faktör altında toplanan ifadelere yüksek düzeyde katılımın yüksek düzeyde olduğu tespit görülmüştür. Üniversite öğrencilerinin etnik köken üzerinden ötekileştirme tutumlarının düşük düzeylerde olduğunu söyleyebiliriz. Dünyanın değişik bölgelerinde etnik kökene dayalı çatışmaların yaşandığı bu dönemde üniversite gençliğinin farklılıklara dair bakış açısını ortaya koymada bu faktör içerisindeki ifadelere katılım oranları oldukça manidar görünmektedir. Ülkemiz açısından bu

durum, farklılıkların barış ve huzur içerisinde bir arada yaşama kültürünün devam ettiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Etnik köken/birlikte yaşam faktöründe kadınların, erkeklere oranla bu faktör altında toplanan ifadelere olumlu katılımı daha yüksektir. Bu da bize kadınların, ötekine bakış ve farklılıklarla bir arada yaşama eğilimlerinin daha olumlu olduğunu göstermektedir. Başka bir ifade ile kadınlar erkeklere göre etnik köken üzerinden daha az ötekileştirme yapmaktadırlar.

Etnik köken/birlikte yaşam faktörü ile öğrenim görülen alan, sınıf düzeyi ve mezun olunan lise türü arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Lise ve üniversitede alınan eğitim, farklılıklara bakış ve birlikte yaşama konusunda belirleyici bir etkiye sahip değildir. Bu durumun Türk eğitim sistemi içerisinde lise ve üniversite eğitiminin ayrıştırıcı her hangi bir işleve sahip olmadığını göstermesi açısından oldukça dikkate değer olduğu söylenebilir. Türk eğitim sisteminin ötekileştirme üzerinde bir etkisinin olmadığını ifade edebiliriz.

Etnik köken/birlikte yaşam faktörü ile hayatın büyük bir kısmının geçirildiği yerleşim yeri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Büyük şehirde yaşayan bireylerin köylerde yaşayan bireylere göre etnik köken/birlikte yaşam faktörüne daha fazla önem verdiği görülmektedir. Büyük şehirlerde yaşayanlar, birlikte yaşam konusunda, farklılıklara ve ötekine bakış açısından köyde yaşayanlara göre daha müsamahakârdırlar. Kırsalda yaşayan bireylerin etnik köken üzerinden daha fazla ötekileştirme yaptığını görmekteyiz.

İkinci faktörümüz; yaşam tarzı faktörüdür. Bu faktör altında toplanan ifadelerin ortalamasının diğer faktörlere göre daha düşük standart sapmalarının ise diğer faktörlere göre biraz yüksek olduğunu görmekteyiz. Aynı zamanda bu faktör ifadelerinin ortalamalarının birinci faktör ifadelerinden daha düşük olduğunu da görmekteyiz. Buna bağlı olarak üniversite öğrencilerinin yaşam tarzına bağlı ötekileştirme düzeylerinin etnik köken / birlikte yaşam faktörüne göre daha fazla olduğunu söyleyebiliriz. Diğer bir ifade ile üniversite öğrencileri ötekileştirme yaşam tarzına bağlı olarak yapmaktadırlar.

Yaşam tarzı faktörü ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Dolayısıyla kadınlar ve erkeklerin farklı yaşamı tercih eden kişilere karşı benzer bir tavır ya da algı düzeyine sahip oldukları söylenebilir. Yaşam tarzına bağlı ötekileştirme tutumlarında cinsiyet belirleyici bir role sahip değildir.

Yaşam tarzı faktörü ile öğrenim görülen alan ve sınıf düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Bu durum üniversite eğitiminin, farklılıklara bakış açısı ve yaşam tarzı konusunda olumlu ya da olumsuz belirleyici bir özelliğe sahip olmadığını göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir. Yaşam tarzına bağlı ötekileştirmede Türk eğitim sisteminin bir etkiye sahip olmadığını görmekteyiz.

Yaşam tarzı faktörü ile mezun olunan lise türü arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. İmam-Hatip Lisesi mezunları, fen lisesi, Anadolu lisesi, meslek lisesi ve diğer kategorisindeki lise mezunlarına göre yaşam tarzı faktörü altındaki ifadelere daha az katılım göstermişlerdir. Mezun olunan lise bağlamında İmam-Hatip lisesi mezunlarının yaşam tarzına bağlı ötekileştirme düzeylerinin daha yüksek olduğunu söyleyebiliriz.

Yaşam tarzı faktörü ile hayatın büyük kısmının geçirildiği yerleşim yeri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Kasabada yaşayan bireyler, büyük şehir, küçük şehir ve ilçede yaşan bireylere göre yaşam tarzı faktörü altında toplanan ifadelere daha az katılım göstermişlerdir. Kasabada yaşayan bireylerin yaşam tarzına bağlı ötekileştirme tutumları daha yüksektir.

Yaşam tarzı faktörü ile yaşanılan bölge arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yaşam tarzı faktörüne Ege bölgesi, Doğu Anadolu ve İç Anadolu bölgelerine göre daha fazla önem vermektedir. Bu farklılaşma, bu iki bölgenin Ege bölgesine göre daha muhafazakâr değerlere sahip olması ile açıklanabilir. Eğe bölgesi yaşam tarzı üzerinden daha az ötekileştirme yapmaktadır.

Yaşam tarzı faktörü ile ailenin gelir düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bireylerin gelir düzeyleri arttıkça farklı yaşam tarzlarına da daha toleranslı yaklaştığını görmekteyiz. Yüksek gelir düzeyine sahip olan kişilerin farklı yaşam tarzlarını benimseyen kişilere daha olumlu bir bakış açısı sergilemeleri, gelire

bağlı olarak değişen sosyo-kültürel ve ekonomik ortamlarla açıklanması mümkün olabilir. Başka bir ifade ile gelir düzeyi artıkça yaşam tarzı üzerinden daha az ötekileştirme yapılmaktadır.

Üçüncü faktörümüz cinsiyet algısı faktörüdür. Bu faktör altında yer alan "kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olmasını desteklerim" ve "cinsiyetinden dolayı bir kişiye ayrıcalık tanınması beni rahatsız eder" ifadeleri en yüksek katılım birlikteliğini sağlamıştır. Diğer ifadeler olan, "farklı cinsten biri ile aynı ortamda çalışmak beni rahatsız etmez" ve "farklı cinsiyetten olan birisi ile yakın arkadaşlık kurarım" ifadelerinin de ortalamalarının oldukça yüksek olduğunu görüyoruz. Faktör altında yer alan ifadelere katılım oranları diğer faktörlerin altında yer alan ifadelerden daha yüksek düzeydedir. Bu durum, sürekli gündemde olan cinsiyet tartışmaları konusunda Türk gençliğinin konumunun belirlenmesi açısından çok anlamlı olduğu söylenebilir. En azından üniversite gençliğinin cinsiyet ayrımcılığına karşı bir tavır içerisinde olması oldukça dikkat çekici ve hatta umut verici olarak değerlendirilebilir. Üniversite öğrencileri en az ötekileştirmeyi cinsiyet üzerinden yapmaktadır.

Cinsiyet Algısı faktörü ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Kadın ve erkeklerin cinsiyet algısı faktörü altındaki ifadelere katılım oranlarının bir birine yakın olması cinsiyet ayrımcılığına karşıt bir tavır koyma ve geliştirme açısından oldukça dikkate değerdir.

Cinsiyet Algısı faktörü ile sınıf düzeyi arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmamıştır. Bu durum üniversite eğitiminin, kişilerin karşı cinse farklı tavırlar geliştirmesi ve ötekileştirme açısından bir işleve sahip olmadığını ortaya koymaktadır.

Cinsiyet algısı faktörü ile öğrenim görülen alan arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Fen bilimleri öğrencilerinin cinsiyete dayalı ötekileştirmeye karşı sosyal bilimler öğrencilerine karşı daha duyarlı olmaları diğer faktör ve değişkenleri de göz önüne aldığımızda makul bir açıklama yapmak oldukça güç gözükmektedir. Nitekim ortalamalar arasında çok manidar bir farklılık gözükmemektedir. Bu duruma ancak şöyle bir açıklama getirilmesi söz konusu olabilir. Sosyal bilim öğrencilerinin

alanları ve aldıkları eğitimin bir sonucu olarak ilgili literatürle daha çok alakalı olmaları, ilgili alanda özellikle son yıllarda kamuoyunda farklı boyutlarda konunun gündemde çok sık yer alması onlarda farklı söylemlerin ortaya çıkması ya da bir kafa karışıklığı olarak değerlendirilebilir.

Cinsiyet Algısı faktörü ile mezun olunan lise türü arasında anlamlı bir farklılaşma gözlenmemiştir. Farklı liselerde eğitim gören öğrenciler arasında cinsiyet ayrımcılığına karşı bir farklılık görülmemesi, alınan eğitimin cinsiyet ayrımcılığına karşı olumsuz bir yönlendirmenin olmadığını bize göstermektedir.

Cinsiyet algısı faktörü ile hayatın büyük kısmının geçirildiği yerleşim yeri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Köyde yaşayan öğrenciler, ilçe, küçük şehir ve büyük şehirde yaşayan öğrencilere göre cinsiyet algısına dayalı ötekileştirme düzeylerinin daha yüksek olduğunu görmekteyiz.. Üniversite eğitimine kadar hayatının büyük bir bölümünü köyde geçirmiş kişilerin böyle bir algı düzeyine sahip olmaları beklenen bir durum olarak değerlendirilebilir. Eğitim süreci ve kentte kalınan süre uzadıkça köy kökenli bireylerin cinsiyetçi bakış açılarında olumlu bir değişmenin gelişmesi de söz konusu olabilecektir.

Cinsiyet algısı faktörü ile yaşanılan bölge arasında anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir. Ege ve Marmara bölgesinde yaşayan bireylerin Doğu Anadolu bölgesinde yaşayan bireylere oranla cinsiyet algısı faktörü altındaki ifadelere katılım oranlarının yüksekliği bu iki bölgenin sosyo-ekonomik ve kültürel düzeylerinin Doğu Anadolu bölgesine göre daha yüksek olmasının etkisiyle açıklanabilir.

Cinsiyet algısı faktörü ile ailenin gelir düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Gelir düzeyi artıkça cinsiyet algısı faktörü altında toplanan ifadelere katılım oranları artmaktadır. Bu veriden hareketle; ailelerin gelir düzeyinin öğrencilerin cinsiyet algısı faktörüne etki ettiği söylenebilir. Gelir düzeyi arttıkça cinsiyet üzerinden daha az ötekileştirme yapılmaktadır.

Dördüncü faktörümüz “din”dir. Bu faktör altında yer alan ifadeler içerisinde en yüksek katılım birlikteliğini “farklı dinden olan birisi ile arkadaşlık kurmaktan kaçınmam” ifadesi göstermiştir. “Başka dinden olan birisi ile evlenebilirim” ifadesi

de en düşük katılım birlikteliğini gösteren ifade olmuştur. Bu ifadenin ortalamasının düşük olmasını Türk toplumun aile kurumuna bakış açısıyla açıklayabiliriz. İslam inanç sisteminde ehli kitapla evlenme anlayışı pratikte ifade edilmiş olsa da genellikle Türk toplumunda yabancıyla evlenme çok sık olarak karşılaşılan bir durum değildir. Katılımcıların farklı dinden biri ile alış veriş ve arkadaşlık yapma konusunda her hangi bir olumsuz yüklemelerinin olmadığı görülmüştür. Şüphesiz küreselleşen bir dünya ve kitle iletişim araçlarındaki gelişmeler farklı toplumlardan olan kişilerle iletişimi yaygınlaştırmıştır. Din faktörü altında toplanan ifadelerin genel ortalaması diğer üç faktör ifadelerine göre daha düşüktür. Bu durum bize katılımcıların din faktörü üzerinden daha fazla ötekileştirme yaptıklarını göstermektedir.

Din faktörü ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur. Erkek öğrenciler kadın öğrencilere göre bu faktör altında toplanan ifadelere katılım oranları daha yüksektir. Erkek öğrenciler din faktörü üzerinden daha az ötekileştirme yapmaktadırlar. Türk toplumunda kadınların ve erkeklerin yetiştirilme tarzları bir birinden farklıdır. Türk aile sisteminde kızların yetiştirilme tarzı daha korumacıdır ve mahremiyet vurgusu kız çocuklarında ve kadınlarda erkeğe oranla daha ön planda tutulmaktadır. Ayrıca erkek çocukları ailedeki sosyalleşme sürecinde geleneksel faktörlerin etkisiyle de daha serbest yetiştirilmektedirler. Tüm bunları göz önüne aldığımızda erkeklerin karşı cinsle olan ilişkileri kızlara göre daha serbest bir biçimde gelişebilmektedir. Şüphesiz bu durum karşı cinsten birileri ile olan ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerine doğrudan yansıyabilmektedir.

Din faktörü ile öğrenim görülen alan ve sınıf arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmamıştır. Böyle bir onucun çıkması bize üniversite eğitiminin bireylerin dini inançlarının şekillenmesi üzerinde bir etkisinin olmadığını göstermektedir.

Din faktörü ile mezun olunan lise türü arasında anlamlı bir ilişki gözlenmiştir. İmam-Hatip Lisesi mezunları, fen lisesi, Anadolu lisesi, meslek lisesi ve diğer kategorisindeki lise mezunlarına göre din faktörü üzerinden daha fazla ötekileştirme yapmaktadırlar. İmam Hatip liselerinin diğer liselere oranla daha din üzerinden ötekileştirme yapmaları lise sürecinde alınan eğitimle ilgili olduğu söylenebilir.

Din faktörü ile hayatın büyük kısmının geçirildiği yerleşim yeri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Erken yaşlarda alınan geleneksel ve dini değerler kişilerin inanç sisteminin şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Bu temel değerler sisteminin ortalama Türk aile sistemine hâkim olması çocukların aile içindeki sosyalleşme sürecinde etkili olmaktadır. Erken yaşlarda kazanılan bu temel değerler büyük ölçüde yaşam boyunca devam edebilmektedir. Dolayısıyla yaşam yerlerinin farklılaşması şüphesiz temel değerlerde bir takım kaymalara yol açsa da özü itibariyle büyük oranda değişmeden kalabilmektedir.

Din faktörü ile yaşanılan bölge arasında anlamlı bir ilişki gözlenmiştir. Ege bölgesinde yaşayan öğrenciler, Akdeniz, Doğu Anadolu, İç Anadolu ve Karadeniz bölgesinde yaşayan öğrencilere göre din faktörü üzerinden daha az ötekileştirme yapmaktadırlar. Bu durum yine daha öncede açıkladığımız gibi Ege bölgesinin modernleşme süreci ile doğrudan ilişkili olduğu söylenebilir. Ayrıca Ege bölgesinin örneklem içerisindeki büyüklüğü de göz önüne alındığında bu farklılığın ortaya çıkması normal olarak değerlendirilmelidir.

Din faktörü ile ailenin gelir düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Kişilerin gelir düzeyleri yükseldikçe farklı ekonomik, sosyal, kültürel ve mekânsal ilişkilerinde de önemli değişimler meydana gelebilmektedir. Bunun sonucunda bireylerin gelir düzeyi artıkça din faktörü üzerinden daha az ötekileştirme yapmaktadırlar.

Araştırma sonuçlarından hareketle aşağıdaki tespitleri yapabiliriz.

Türk toplumunda ötekileştirme tutumları farklılıkların bir arada barış içerisinde yaşama kültürünü olumsuz oranda etki edecek nitelikte yaşanmamaktadır.

Bir toplumda gelir düzeyinin artması farklılıklara yönelik olumlu tutum oluşmasına katkı sağlamaktadır.

Yaşam tarzı ve din, farklılıkların ötekileştirilmesinde etnik köken ve cinsiyete göre daha etkilidir.

Türk eğitim sistemi lise ve üniversite düzeyinde farklılıkların ötekileştirilmesi sürecine olumsuz etki etmemektedir.

Bir toplumu oluşturan farklılıkların toplumsal temas düzeyleri ötekileştirme üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir.

Cinsiyetler üzerinden kurgulanan tartışmalar geleneksel Türk toplumu içerisinde bir karşılık bulmamaktadır. Daha çok siyasi konjonktür üzerinden temellendirilen bu tür tartışmaların toplumsal bağlamda bir desteğe sahip değildir. Araştırma sonuçlarına göre en az ötekileştirmenin cinsiyet üzerinden yapılması bu tespitin temel dayanağıdır.

Araştırmanın genel sonuçları üzerinden hareketle; Türkiye toplumu açısından, farklılıkların barış ve huzur içerisinde bir arada yaşama koşullarının, Türk gençliğinin kültürel kodları, inanç ve değerler sistemi içerisinde mevcut olduğunu belirtmek önem arz etmektedir.

Üniversite gençliğinin günlük yaşamda farklılıkları ötekileştirmesi üzerine yapılan ilk betimsel çalışmalardan biri olan bu araştırmadan hareketle bundan sonraki yapılacak konuyla ilgili çalışmalara olumlu katkı yapması ümidiyle bir dizi önerileri burada belirtmek isabetli olacaktır.

1. Bu çalışma nicel bir araştırma olması dolayısıyla veriler anket tekniği ile elde edilmiştir. Gelecekte yapılacak olan çalışmalarda birden çok teknik veri toplama aracı olarak kullanılabilir.
2. Sonraki çalışmalarda farklı araştırma yaklaşımları kullanılarak daha derinlemesine veri toplama imkânı elde edilebilir.
3. Çalışmanın uygulama kısmında örneklem Konya ilinde bulunan devlet üniversitelerinden seçilmiştir. Aynı çalışma Türkiye'nin diğer üniversitelerinde de gerçekleştirilerek sonuçları karşılaştırılabilir.
4. Araştırmanın uygulama kısmı üniversite gençliği üzerinde yapılmıştır. İleriki çalışmalarda uygulama için farklı yaş aralıkları seçilerek elde edilen sonuçları ülke nüfusuna genelleyebilme imkânı sağlanmış olur.

KAYNAKÇA

Abdülbâkî, Muhammed Fuâd (1991). *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâẓı'l-Kur'âni'l-Kerîm* (3. Basım). Kahire: Dâru'l-Ḥadîs.

Akalın, Şükrü Halûk (2011). Farklılık. *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük* (11. Baskı) Ankara: Türk Dil Kurumu, 852.

Aktay, Yasin (2003). Küreselleşme ve Çokkültürlülük. *Tezkire Dergisi*. 1 (35), 54-82.

Aktay, Yasin, Kızılyaka, Ahmet (2014). *Hepimiz Ötekiyiz Türkiye'de Kimlikler ve Algılar*. Ankara: Tezkire Yayınları.

Allport, W. Gordon (2016). *Önyargının Doğası*. (Çeviren: Nur Nirven). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.

Arıcan, M. Kasım (2011). Batı Düşüncesinde Dini Dışlayıcılık/Tekelcilik Paradigması ve Eleştirisi, *Sivas: C.Ü. ilahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (2), 39-63.

Arkonaç, A. Sibel (2004). Gerçekliğin Yerel İnşasında Kartezyen Olmayan Özne. *Doğunun ve Batının Yerelliği* (Haz: Sibel Arkonaç) içinde. İstanbul: Alfa Yayınları, 249-273.

Aviram, Ron B. (2009). *The Relational Origins of Prejudice: A Convergence of Psychoanalytic and Social Cognitive Perspectives*. USA: The Rowman & Littlefield Publishing.

Bağlı, Mazhar ve Özensel, Ertan (2013). *Çokkültürlü Vatandaşlık* (2. Baskı). Konya: Çizgi Kitabevi.

Berger, Patrick, Luckmann, Marshall (2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşası*. (Çeviren: Vefa Saygın Öğütle). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

Bilgin, Nuri (2007). *Kimlik İnşası*. İzmir: Aşina Kitaplar.

Bilgin, Nuri (2008). *Sosyal Psikoloji*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.

Bourdieu, Pierre (2015). *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*. (Çevirenler: Derya Fırat Şannan, Ayşe Günce Berkkurt). Ankara: Heretik Yayınları.

Bourdieu, Pierre ve Wacquant, Loïc (2012). *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar* (6. Baskı). (Çevirenler: Nazlı Ökten). İstanbul: İletişim Yayınları.

Brah, Avtar (2007). Non-binarized Identities of Similarity and Difference. *Identity, Ethnic Diversity and Community Cohesion* (Editörler: Margaret Wetherell, Michelynn Laflèche and Robert Berkeley) içinde. Los Angeles: Sage Publications, 135-145.

Brons, Lajos (2015). Othering, An Analysis. *Transcience*. 6 (1), 69-90.

Brown, Rupert (2010). *Prejudice: Its Social Psychology*. United Kingdom: Wiley-Blackwell.

Brubaker, Rogers (2004). *Ethnicity Without Groups*. Massachusetts: Harvad Iniversity Press.

Bruce, Steve and Yearley, Steven (2006). *The Sage Dictionary of Sociology*. London: Sage Publications.

Butler, Judith (1999). *Gender Trouble*. London: Routledge.

Calhoun, Craig (1997). *Nationalism*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Castells, Manuel (2010). *The Power of Identity*. (2. Baskı). United Kingdom: Wiley-Blackwell

Certeau, Michel (2009). *Gündelik Hayatın Keşfi I: Eylem, Uygulama ve Üretim Sanatları*. (Çev. Lale Arslan Özcan). Ankara: Dost Kitabevi.

Cevizci, Ahmet (1999). *Felsefe Sözlüğü* (3. Baskı). İstanbul: Paradigma Yayınları.

Cevizci, Ahmet (2017). *Büyük Felsefe Sözlüğü* (1. Baskı). İstanbul: Say Yayınları.

Charlebois, Justin (2010). Ladylike Men and Guyland: Cross-Cultural Accomplishments of Masculinities. *Intercultural Communication: A Reader* (Editörler: Larry A. Samovar, Richard E. Porter, Edwin R. Mcdaniel) içinde (13. Baskı). Wadsworth: Usa, 198-205.

Connolly, William.E. (1991). *Identity\Difference: Democratic Negotiations of Political Paradox.* London: University of Minnesota Press.

Crang, Mike (1998). *Cultural Geography*. London: Routledge.

Çalışkan, İsmail (2007). Dinî Bir Tutum Olarak Ötekine Yaklaşımın Kur'anî Temelleri, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, 11 (1), 7-28.

Çelik, Ayşe. B, Bilali, Rezarta ve Iqbal, Yeshim (2016). "Patterns of 'Othering' in Turkey: A Study of Ethnic, Ideological, and Sectarian Polarisation", *South European Society and Politics*, 22 (2), 217-238.

Çetinel, Hasan (2018). *Dini Kavramların Semantik Analiz Yoluyla Öğretiminin İmkân ve Sınırları*. N.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Konya

De Beauvoir, Simone (1949). *The Second Sex*. London: Vintage.

Demir, Ömer ve Mustafa Acar (2002). *Sosyal Bilimler Sözlüğü* (3. Basım). Ankara: Vadi Yayınları.

Dündar, Fuat (2002). Milli Ezber: Saf Türk- Karışık Öteki. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt: 4. *Milliyetçilik* (Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekingil) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.

Düzen, Ekrem, N. (2015). *Herkes İçin Kolay ve Pratik Ayrımcılık Ötekileştirme Dışlama Rehberi*. Ankara: Pharmakon Yayınevi.

Eagleton, Terry (2011). *Postmodernizmin Yanılsamaları* (2. Baskı). (Çev: Mehmet Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Erdem F. Hüsnü ve Bağlı, Mazhar (2005). Modernleşme ve Ulus Devlet Olgusu Kıskacında Azınlıklar Sorunu: Süryaniler, *Süryaniler ve Süryanilik III* (Hazırlayanlar: Ahmet Taşğın, Eyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli) içinde. Ankara: Orient Yayınları.

Erdoğan, İrfan (2012). *Pozitivist Metodoloji ve Ötesi Araştırma Tasarımları Niteliksel Ve İstatistiksel Yöntemler* (3. Baskı). Ankara: Erk Yayınları.

Erikson, H. Erik (1977). *Childhood and Society*. London: A Division of the Collins Publishing Group.

Esgin, Ali (2014). Sosyalleşme. *Eğitim Sosyolojisi* (Editör: M. Çağatay Özdemir) içinde. Ankara: Pegem Akademi.

Esgin, Ali (2016). *Sosyolojik Soruşturmalar, Gündelik Olanın Analizinden Kesitler*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Gardiner, Michael E. (2000). *Critiques of Everyday Life*. London: Routledge.

Garner, Mark, vd. (2009). *Teaching Research Methods in the Social Sciences*. USA: Ashgate Publishing Company.

Giddens, Anthony (1994). Beyond Left and Right: The Future of Radical Politics. Cambridge : Polity Press.

Giddens, Anthony (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity.

Giddens, Anthony (1994), *Modernliğin Sonuçları*. (Çeviren: Ersin Kuşdil). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Giddens, Anthony (2006). *Modernity and Self-Identity* (14th Edition). Cambridge: Polity Press.

Giddens, Anthony (2012). *Sosyoloji*. (Hazırlayan: Cemal Güzel, Çeviren: Şebnem Pala Güzel). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Goffman, Ervin (2014). *Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*. Ankara: Heretik Yayıncılık.

Goffman, Erving (2012). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. (Çeviren: Barış Cezar). İstanbul: Metis Yayınları.

Gorsuch, R. L. (2003). Factor analysis. *Handbook of psychology: Research methods in psychology* (Eds: J. A. Schinka & W. F. Velicer) in, 2, 143-164.

Gorsuch, Richard L. (1974). *Factor Analysis*. Philadelphia: W. B. Saunders Company.

Gorsuch, Richard L.(2003). Factor Analysis: Handbook *of Psychology* Edt. Schinka, John A. And Velicer, Wayne F. Volume 2. . New Jersey: John Wiley & Sons, Inc. 143-165

Göle, Nilüfer (2000). *İslam ve Modernlik Üzerine Melez Desenler*. İstanbul: Metis Yayınları.

Güner, Osman (2006). Dünya Barışına Bir Katkı Olarak Mevlâna'da 'Öteki' Olgusu. *Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlânâ Sempozyum Bildirileri Kitabı.* 25-28 Mayıs. Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1-7.

Gürkaynak Çuhadar, Esra (2012). Toplumsal Temas: Önyargı ve Ayrımcılığı Önlemek İçin Bir Sosyal Değişim Aracı Olarak Kullanılabilir mi? *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar* (Der: Kenan Çayır ve Müge Ayan Ceylan). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 255-265.

Habermas, Jurgen (2002). *"Öteki" Olmak, "Öteki"yle Yaşamak: Siyaset Kuramı Yazıları*. (Çeviren: İlknur Aka). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Hançerlioğlu, Orhan (1976). *Felsefe Ansiklopedisi: Kavramlar ve Akımlar (Cilt 1)*. İstanbul: Remzi Kitabevi

Heppner, P. Paul vd. (2013). *Psikolojik Danışmada Araştırma Yöntemleri*. (Çeviren: Çiğdem Müge Siyez). Ankara: Mentis Yayınları.

Hewstone, M. ve Greenland, K. (2000). Inter-group conflict. *International Journal of Psychology*, 35, 136-144.

Ishii, Satoshi, Klopf, Donald ve Cooke, Peggy (2010). Worldview in Intercultural Communication: A Religio-Cosmological Approach. *Intercultural Communication: A Reader* (Editörler: Larry A. Samovar, Richard E. Porter, Edwin R. Mcdaniel) içinde (13. Baskı). Usa. Wadsworth, 56-64.

Işın, Ekrem (1995). *İstanbul'da Gündelik Hayat, İnsan, Kültür ve Mekân İlişkileri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

İnalcık, Halil (1998). Tarihsel Bağlamda Sivil Toplum ve Tarikatlar. Küreselleşme, *Sivil Toplum Ve İslam* (Derleyen: Fuat Keyman, A. Yaşar Sarıbay) içinde. İstanbul: Vadi Yayınları.

İsen, Galip, Batmaz, Veysel (2002). *Ben ve Toplum*. İstanbul: Om Yayınevi.

Jandt, Fred (2004). *An Introduction to Intercultural Communication. Identities in a Global Community* (4. Baskı).Thousand Oaks: Sage Publications.

Jenkins, Richard (2008). *Social Identity*. (3. Baskı). New York: Routledge

John A. Powell And Stephen Menendian (2016). The Problem Of Othering: Towards Inclusiveness And Belonging. *Othering & Belonging* (Editörler: Rachelle Galloway,Popotas Stephen Menendian, Michael Omi). Sayı:1, 14-41.

Johnston,D. Deirdre, Wanderstoep, W. Scott (2009). *Research Methods For Everyday Life: Blending Qualitative and Quantitative Approaches*. USA: Published by Jossey-Bass.

Kalın, İbrahim (2016). *Ben, Öteki ve Ötesi: İslam-Batı İlişkileri Tarihine Giriş*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Karpat, H, Kemal (2009). *Osmanlıdan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*. (Çev. Güneş Ayas). İstanbul: Timaş Yayınları.

Karpat, H, Kemal (2012a). *Türk Demokrasi Tarihi* (3.Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.

Karpat, H, Kemal (2012b). *Türk Türk Siyasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Kartarı, Asker (2016). *Kültür, Farklılık ve İletişim: Kültürlerarası İletişimin Kavramsal Dayanakları* (2. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Keyman, Fuat (2000). *Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek*. (Çev. Simten Coşar). İstanbul: Alfa Yay.

Kılıçbay. A. Mehmet (1994). *Cumhuriyet Ya Da Birey Olmak*. Ankara. İmge Kitabevi.

Kızılabdullah, Şahin (2018). Dinlerde Barışın Teolojik Temelleri: Yahudilik, Hıristiyanlık, İslam. *Dini Araştırmalar*, 21 (53), 169 – 186.

Koç, Turan (2013). *Din Dili*. İstanbul: İz yayıncılık.

Köker, Levent (2010). Önsöz. Charles Taylor: Kimlik/Farklılık Sorununa Sahici Demokratik Çözüm Arayışı. *Çokkültürcülük Tanınma Politikası* (Haz: Amy Gutmann) içinde (3. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Köylü, Mustafa (2001). Dinsel Dışlayıcılık. *İslam ve Öteki* (Ed.: Cafer Sadık Yaran). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Le Goff, Jacques. (1967). *La Civilisation de l'Occident medieval*. Paris: Arthaud

Lefebvre, Henri (1971). *Everyday Life in the Modern World*. New York: Oxford University Press.

Lefebvre, Henri (2007). *Modern Dünyada Gündelik Hayat*. (Çeviren: Işın Gürbüz). İstanbul: Metis Yayınları.

Lefebvre, Henri (2012). *Gündelik Hayatın Eleştirisi Cilt I*. (Çeviren: Işık Ergüden). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Maalouf, Amin (2000). *Ölümcül Kimlikler*. (Çeviren: Aysel Bora). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Mahçupyan, Etyen (1996). *İdeolojiler ve Modernite*. İstanbul: Yol Yayınları.

Malesevic, Sinisa (2006). *Identity as Ideology*. New York: Palgrave Macmillan.

Marshall, Gordon (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (Çevirenler: Osman Akınhay ve Derya Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Maslow, Abraham (2001). *İnsan Olmanın Psikolojisi*. (Çev. Okan Gündüz). İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık.

McPherson, J. Miller, Lynn Smith-Lovin, and James M. Cook (2001). Birds of a Feather: Homophily in Social Networks. *Annual Review of Sociology*, 27, 415–444.

Mead, George Herbert (1934). *Mind, Self and Society*. Chicago: The University of Chicago Press.

Mead, George Herbert (1972). *Mind Self and Society from the Standpoint of a Social Behaviorist* (8th Edition). (Edited by Charles W. Morris). Chicago: University of Chicago

Naomi Klein (2010). *Let Them Drown—The Violence of Othering in a Warming World From The Mosaic Rooms*, Erişim Tarihi: 25.08.2018 https://vimeo.com/166018049

Nasio, Juan-David. (2007). *Jacques Lacan'ın Kuramı Üzerine Beş Ders*. (Çevirenler. Özge Ersen ve Murat Ersen). Ankara: İmge Kitabevi.

Neuman, W Lawrence (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar I*. (Çeviren: Sedef Özge). Ankara: Yayınodası Toplum Bilim Dizisi.

Ortaylı, İlber (2007). *Avrupa ve Biz*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Osborne, Jason,W. Erin,S. (2016). *Exploratory Factor Analysis with SAS*. USA: SAS.

Özensel, Ertan (2004). *Türk Gençliğinin Değerleri: Liseli Gençlik Üzerine Bir Araştırma*. S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi). Konya.

Özensel, Ertan (2016). Bir Değer Olarak Bir Arada Yaşamak ve Öteki. *Değerler Bilançosu* (Editörler: Hasan Hüseyin Bircan, Bülent Dilmaç). Konya: Çizgi Kitabevi.

Özsüer, Esra (2018). Türkiye ve Yunanistan Örneğinde Din ve Milliyetçilik Algısının 'Öteki' Üzerinden İnşası". *V. International Symposium on History Education*, 258-271.

Reed, K., ve Cucumel, G. (2010). An Analysis of Time Use to reveal National Differences in Lifestyle Patterns. (Der: P. Blyton, B. Blunsdon, K. Reed, ve

A. Dastmalchian, *Ways of Living Work, Community and Lifestyle Choice* içinde New York: Palgrave Macmillan, 17-32.

Ritzer, George (2011). *Sosyoloji Kuramları*. (Çev: Himmet Hülür). Ankara: De ki Basım Yayın.

Robets, John (2006). *Revolutionary Praxis And The Fate Of Culturel Theory*. London: Pluto Press.

Roy F. Baumeister, F. Roy, Bushman, J. Brad (2008). *Social Psychology And Human Nature*. USA: Thomson Learning Academic Resource Center.

Said, Edward (1998). *Oryantalizm: Sömürgeciliğin Keşif Kolu* (4. Baskı). (Çev: Nezih Uzel). İstanbul: İrfan Yayınevi.

Saskia Sassen (2014) *Expulsions: Brutality and Complexity in the Global Economy*. Cambridge: Harvard University Press

Schnapper, Dominique (1995). *Yurttaşlar Cemaati Modern Ulus Fikrine Dair*. (Çev. Özlem Okur). İstanbul: Kesit Yayıncılık.

Schnapper, Dominique (2005). *Sosyoloji Düşüncesinde Öteki ile İlişki*. (Çev: Ayşegül Sönmezay). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Semerci, P. Uyan, Erdoğan, Emre, Önal, Elif, S. (2017). *Biz"liğin Aynasından Yansıyanlar: Türkiye Gençliğinde Kimlikler ve Ötekileştirme*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Sen, Amartya (2006). *Kimlik ve Şiddet: Kader Yanılsaması*. (Çev: Ahmet Kardam). İstanbul: Türk Henkel Yayınları.

Sezer, Baykan (1981). *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*. İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Sherif Carolyn ve Sherif Muzaffer (1967). *Attitude, Ego-lnvolvement and Change*. New York, Wiley.

Smith, William Robertson (1912). *Lecture and Essays of* William Robertson Smith (Eds: John Sutherland Black and George Chrystal). Londra: Adam and Charles Black.

Sowell, Thomas (2010). Cultural Diversity: A World View. *Intercultural Communication: A Reader* (Editörler: Larry A. Samovar, Richard E. Porter, Edwin R. Mcdaniel) içinde (13. Baskı). Wadsworth: Usa, 490-498.

Şahin, Ö. ve Balta, E. (2001). Gündelik Yaşamı Dönüştürmek Ve Marksist Düşünce. *Praksis Dergisi*, 4, 185–217.

Tatar, Burhanettin (2015). Din Dilinin Ontolojik-Tarihsel Karakteri Üzerine Notlar. *Din Dili* (Hazırlayan: Ahmet Baydar). İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Ün. Kuramer Yayınları

Taylor, Charles (1992). The Politics of Recognition. *Multiculturalism and The Politics of Recognition* (Haz: Amy Gutmann). Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 46-93.

Therborn, Goran (1996). European Modernity and Beyond: The Trajectory of European Societies 1945-2000, Londra: Sage Publications.

Toprak, B., Bozan,İ., Mogül,T., Şener, N. (2008). *Türkiye'de Farklı Olmak: Din ve Muhafazakârlık Ekseninde Ötekileştirilenler*. İstanbul : Boğazici Üniversitesi.

Tosun, Aybiçe (2016). Din Eğitiminde Ötekini Tanıma ve Dünya Görüşü Yaklaşımı: Bir Alan Araştırması, *Dini Araştırmalar*,19, Sayı : 48, 53- 76.

Touraine, Alain (2008). *Başka Türlü Düşünmek*. (Çev. Mehmet Moralı). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Waardenburg, Jacques (1999). *Muslims Perceptions of Other Religions*. Oxford University Press.

Wolf, Susan (2010). Yorum. (Çev: Rita Urgan). *Çokkültürcülük Tanınma Politikası* (Haz: Amy Gutmann) (3. Baskı) içinde. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 94-104.

Yanık, Celalettin (2013). *Dünyada ve Türkiye'de Çokkültürlülük*. Bursa: Sentez Yayınları.

Yılmaz, Hakan (2010). 'Türkiye'de 'Biz'lik, 'Öteki'lik, Ötekileştirme ve Ayrımcılık: Kamuoyundaki Algılar ve Eğilimler. *Açık Toplum Vakfı* (Destek No:

2009001) ve Boğaziçi Üniversitesi (Destek No: 07K120620) tarafından eş katkıyla desteklenen araştırma projesi. Tamamlanma tarihi: Haziran 2010. Erişim adresi: www.hakanyilmaz.info

Zayani, Mohamed (1999). Introduction to Rhythmanalysis. *Rethinking Marxism*, 11 (1), 1-4.

Zizek, Slavoj (2008). *Yamuk Bakmak: Popüler Kültürden Jacques Lacan'a Giriş*. (Çev. Tuncay Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.

EK-1: ANKET FORMU

Anket No:……..

Değerli katılımcılar;

Öncelikle bu çalışmamıza verdiğiniz destekten dolayı teşekkür ederim. Bu anket, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırlanan "**Günlük Yaşamda Farklılıkları Ötekileştirme Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma**" başlıklı doktora tezinin saha araştırmasına yönelik soruları içermektedir. Hiçbir soruyu boş bırakmamanız ve sorulara içtenlikle cevap vermeniz, çalışmanın bilimselliği açısından çok önemlidir. Kimlik bilgileriniz kesinlikle istenmemektedir. Soruları cevaplarken işaretleyeceğiniz seçeneğin numarasını yuvarlak içerisine alınız. Değerli katkılarınızdan dolayı teşekkür ederim.

Ahmet Faruk YILDIRIM

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

1. Yaşınız?.....

2. Cinsiyetiniz?.....

3. Öğrenim görmekte olduğunuz sınıf?.....

4. Öğrenim görmekte olduğunuz alan?

1. Sosyal Bilimler

2. Fen Bilimleri

3. Sağlık Bilimleri

5. Öğrenim görmekte olduğunuz fakülte?.....

6. Mezun olunan lise türü?

1. Fen Lisesi

2. Anadolu Lisesi

3. İmam-Hatip Lisesi

4. Meslek Lisesi

5. Diğer……

7. Şu anda kaldığınız yer hangisidir?

1. Devlet Yurdu

2. Özel Yurt

3. Öğrenci Evi

4. Aile Yanı

5. Akraba Yanı

8. Hayatınızın büyük kısmını aşağıdaki yerleşim türlerinden hangisinde geçirdiniz?

1. Köy

2. Kasaba

3. İlçe

4. Küçük Şehir

5. Büyük Şehir

9. Ailenizin gelir düzeyi aşağıdakilerden hangisidir?

1. 0-750 TL

2. 751-1500 TL

3. 1501-2250 TL

4. 2251-3000 TL

5. 3001 TL ve Yukarısı

10. Ailenizdeki kişi sayısı kaçtır?.....

11. Aileniz hangi bölgede yaşamaktadır?

1. Akdeniz Bölgesi 2. Doğu Anadolu Bölgesi 3. Ege Bölgesi

4. Güneydoğu Anadolu Bölgesi 5. İç Anadolu Bölgesi

6. Karadeniz Bölgesi 7. Marmara Bölgesi

12. Aylık ortalama harcama miktarınız yaklaşık kaç liradır?.....

13. Her hangi bir işte çalışıyor musun?

1. Evet

2. Hayır

14. Boş zamanlarınızı hangi etkinliklerle değerlendirirsiniz?(birden çok seçenek işaretlenebilir).

1. Kafe

2. Kitap

3. Kurslara (Dil, Ales vb)

4. Sinema-Tiyatro

5. Diğer…….

15. Sosyal faaliyetlere kiminle katılırsınız?

1. Erkek arkadaşlarla

2. Kız Arkadaşımla

3. Kız-Erkek Karışık

4. Yalnız

5. Diğer…….

16. Aşağıdaki tanımlamalardan hangisi size uygundur? Sadece bir tanesini seçiniz.

1. Türküm

2. Müslümanım

3. Kürdüm

4. Türkiyeliyim

5. Müslüman Kürdüm

6. Müslüman Türküm

7. Sadece İnsanım

8. Diğer……

17. Aşağıdaki siyasi kimliklerden hangisi size en uygundur? Sadece bir tanesini seçiniz.

1. Muhafazakâr 2. Milliyetçi 3. Demokrat 4( ) Sosyalist

5. Sosyal Demokrat 6. Liberal 7. Atatürkçü 8.İslamcı 9. Diğer……

18. Bu pazar bir genel seçim olsaydı hangi partiye oy verirdiniz?

1. Ak Parti 2. BBP 3. CHP 4. HDP 5. MHP

6. Diğer…….. 7. Oy Kullanmam

19. Üniversitelerde aşağıda belirtilen özelliklerdeki kişilerin varlığını nasıl değerlendirirsiniz?

	Kesinlikle Zenginliktir 1	Zenginliktir 2	Kısmen Zenginliktir 3	Zenginlik Değildir 4	Hiçbir Fikrim Yok 5
Farklı din ve inanca sahip olması					
Farklı Dünya Görüşüne sahip olması					
Farklı Etnik Kimliğe sahip olması					
Farklı Yaşam Tarzına Sahip olması					

20. Aşağıda farklılıklara ilişkin çeşitli ifadeler bulunmaktadır. Her hangi bir ifadenin sizi ne ölçüde yansıttığını, ifadeye ne ölçüde katıldığınızı belirtiniz.

	1.Kesinlikle Kesinlikle

Ötekileştirme Soru Formu		1.Kesinlikle Katılmıyorum 2.Katılmıyorum 3. Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum 4.Katılıyorum 5.Tamamen Katılıyorum				
	Farklı etnik yapıda olan insanlarla sohbet edebilirim	1	2	3	4	5
2	Farklı dünya görüşüne sahip olan bir kişiye yardım etmekten kaçınmam.	1	2	3	4	5
3	Farklı etnik yapıda olan birileri ile komşu olabilirim.	1	2	3	4	5
4	Dünya görüşü benimkinden farklı olan birine borç para veririm.	1	2	3	4	5
5	Anadili farklı olan birisi ile arkadaşlık yapabilirim.	1	2	3	4	5
6	Farklı dünya görüşü olan kişilerle aynı yaşam alanını (ev, oda vb.) paylaşırım.	1	2	3	4	5
7	Farklı dünya görüşüne sahip insanlarla sosyal aktivitelere katılırım.	1	2	3	4	5
8	Farklı etnik yapıda olan bir insanla aynı yaşam alanını (ev, oda vb.) paylaşırım.	1	2	3	4	5
9	Çok açık bir giyim tarzı olan birisi ile yan yana gelmekten kaçınmam.	1	2	3	4	5
10	Dikkat çekecek şekilde farklı giyinen (yırtık kot, çok renkli vb. gibi) birisi ile yakın arkadaşlık kurarım.	1	2	3	4	5
11	Dövme, küpe ve piercingi olan biri ile aynı yaşam alanı (ev, oda vb.) arkadaşlığı yapabilirim.	1	2	3	4	5
12	Alkol tüketen biri ile arkadaşlık yaparım.	1	2	3	4	5
13	Kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olmasını desteklerim.	1	2	3	4	5
14	Cinsiyetinden dolayı bir kişiye ayrıcalık tanınması beni rahatsız eder.	1	2	3	4	5
15	Farklı cinsten biri ile aynı ortamda çalışmak beni rahatsız etmez.	1	2	3	4	5
16	Farklı cinsiyetten olan birisi ile yakın arkadaşlık kurarım.	1	2	3	4	5
17	Farklı dinden olan birine güven duyarım.	1	2	3	4	5
18	Başka dinden olan birisi ile evlenebilirim.	1	2	3	4	5
19	Farklı dinden olan birisi ile arkadaşlık kurmaktan kaçınmam.	1	2	3	4	5
20	Farklı dinden olan bir kişiden alış veriş yaparım.	1	2	3	4	5

EK-2. ANALİZLERDE KULLANILAN TABLOLAR

Tablo 1. "Ötekileştirme Soru Formu Faktörleri ile Cinsiyet İlişkisinin T-Testi Analizi

Cinsiyet		N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata
1.Faktör	Kadın	545	51.0102	9.18561	.39347
	Erkek	530	48.9612	10.68289	.46404
2. Faktör	Kadın	545	50.2068	9.49800	.40685
	Erkek	530	49.7873	10.49596	.45592
3.Faktör	Kadın	545	50.0174	9.45105	.40484
	Erkek	530	49.9821	10.54367	.45799
4.Faktör	Kadın	545	48.4548	10.13967	.43434
	Erkek	530	51.5890	9.60765	.41733

	Ortalamaların eşitliği için t-testi						
	t	df	Sig. (2- tailed)	Ortalama Farkı	Standart Hata Farkı	Farkın %95 Güven Aralığı	
						Alt	Üst
1.Faktör Varyanslar eşit sayıldığında	3.375	1073	.001	2.04896	.60712	.85767	3.24024
Varyanslar eşit sayılmadığında	3.368	1040.235	.001	2.04896	.60840	.85513	3.24278
2.Faktör Varyanslar eşit sayıldığında	.688	1073	.492	.41955	.61020	-.7777	1.61688
Varyanslar eşit sayılmadığında	.687	1055.872	.492	.41955	.61105	-.77946	1.61857
3.Faktör Varyanslar eşit sayıldığında	.058	1073	.954	.3529	.61034	-1.16230	1.23288
Varyanslar eşit sayılmadığında	.058	1053.310	.954	.03529	.61127	-1.16415	1.23473
4.Faktör Varyanslar eşit sayıldığında	-5.199	1073	.000	-3.13419	.60279	-4.31697	-1.95141
Varyanslar eşit sayılmadığında	-5.203	1072.278	.000	-3.13419	.60234	-4.31608	-1.95229

Tablo 2. "Ötekileştirme Soru Formu Faktörleri ile Sınıf Düzeyi İlişkisinin ANOVA Analizi.

	Kareler Toplamı	df	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
1. Faktör					
Gruplar Arasında	758.832	4	189.708	1.903	.108
Gruplar Dahilinde	106641.168	1070	99.665		
Total	107400.000	1074			
2. Faktör					
Gruplar Arasında	681.048	4	170.262	1.707	.146
Gruplar Dâhilinde	106718.952	1070	99.737		
Total	107400.000	1074			
3. Faktör					
Gruplar Arasında	735.070	4	13.768	1.843	.118
Gruplar Dâhilinde	106664.930	1070	99.687		
Total	107400.000	1074			
4. Faktör					
Gruplar Arasında	961.520	4	240.380	2.416	.047
Gruplar Dâhilinde	106438.480	1070	99.475		
Total	107400.000	1074			

	N	Ort.	Std. Sapma	Std. Hata	Farkın %95 Güven Aralığı		En Düşük	En Yüksek
					Alt	Üst		
1.Faktör								
1.Sınıf	272	49.3824	11.21455	.70927	47.9855	50.7794	4.85	68.35
2.Sınıf	346	49.5844	10.30308	.55390	48.4950	50.6739	11.66	65.10
3. Sınıf	237	49.7236	9.21153	.59835	48.5448	50.9024	21.29	66.42
4. Sınıf	220	51.3758	8.82500	.59498	50.2032	52.5484	17.99	68.02
Toplam	1075	50.0000	10.0000	.30500	49.4015	50.5985	4.85	68.35
2.Faktör								
1.Sınıf	272	49.6502	10.48933	.66340	47.9144	50.5276	21.84	67.40
2.Sınıf	346	49.2210	9.53896	.51282	48.8932	50.9105	20.98	66.05
3. Sınıf	237	49.9019	9.88311	.64198	48.9963	51.5258	23.46	66.52
4. Sınıf	220	51.0934	10.12392	.68255	49.7481	52.4386	23.27	67.07
Toplam	1075	50.0000	10.00000	.30500	49.4015	50.5985	20.98	67.40
3.Faktör								
1.Sınıf	272	50.3678	10.46030	.66157	49.0648	51.6707	11.97	68.81
2.Sınıf	346	49.7327	10.21612	.54922	48.6525	50.8130	9.88	67.63
3. Sınıf	237	50.2645	9.80242	.63674	49.0101	51.5189	14.81	67.41
4. Sınıf	220	50.2591	9.15153	.61700	49.0431	51.4751	16.49	65.31
Toplam	1075	50.0000	1 0.00000	.30500	49.4015	50.5985	9.88	68.81
4.Faktör								
1.Sınıf	272	50.0782	9.84935	.62293	48.8513	51.3051	21.89	67.78
2.Sınıf	346	50.0768	1 0.80401	.58083	48.9344	51.2192	21.14	152.83
3. Sınıf	237	48.9360	9.50549	.61745	47.7196	50.1 524	20.64	71.94
4. Sınıf	220	51.3124	9.38184	.63252	50.0658	52.5590	27.36	69.45
Toplam	1075	50.0000	1 0.00000	.30500	49.4015	50.5985	20.64	152.83

Tablo 3. "Ötekileştirme Soru Formu Faktörleri ile Öğrenim Görülen Alan Arasındaki İlişkisinin ANOVA

Analizi.

	Kareler Toplamı	df	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
1. Faktör					
Gruplar Arasında	108.404	2	54.202	.542	.582
Gruplar Dâhilinde	107291.596	1072	100.085		
Total	107400.000	1074			
2. Faktör					
Gruplar Arasında	14.808	2	7.404	.074	.929
Gruplar Dâhilinde	107385.192	1072	100.173		
Total	107400.000	1074			
3. Faktör					
Gruplar Arasında	621.778	2	310.889	3.121	.045
Gruplar Dâhilinde	106778.222	1072	99.607		
Total	107400.000	1074			
4. Faktör					
Gruplar Arasında	520.568	2	260.284	2.611	.074
Gruplar Dâhilinde	106879.432	1072	99.701		
Total	107400.000	1074			

		N	Ortalam	Std Sapma	Std. Hata	Farkın %95 Güven aralığı		En Düşük	En Yüksek
						Alt	Ust		
Fak1	Sosyal	648	50.2443	10.00334	.39297	49.4726	51.0159	4.85	58.35
	Fen ve Müh.	322	49.5374	9.88583	.55092	48.4536	50.6213	11.66	64.26
	Sağlık	105	49.9110	10.36690	1.01171	47.9047	51.9172	9.39	64.38
	Total	1075	50.0000	10.00000	.30500	49.4015	50.5985	4.85	68.35
Fak2	Sosyal	S48	49.9051	10.13804	.39826	49.1230	50.6871	20.98	67.07
	Fen ve Müh.	322	50.1532	9.92351	.55302	49.0652	51.2412	21.84	67.40
	Sağlık	105	50.1160	9.44409	.92165	48.2884	51.9437	28.66	65.12
	Total	1075	50.0000	10.00000	.30500	49.4015	50.5985	20.98	67.40
Fak3	Sosyal	648	49.4023	10.26892	.40340	48.6101	50.1944	9.88	68.81
	Fen ve Müh.	322	51.0794	9.36326	.52179	50.0529	52.1060	14.10	67.41
	Sağlık	105	50.3787	10.00449	.97634	48.4426	52.31 48	11.97	66.50
	Total	1075	50.0000	10.00000	.30500	49.4015	50.5985	9.88	68.81
Fak4	Sosyal	648	49.5316	10.27959	.40382	48.7386	50.3245	20.64	152.83
	Fen ve Müh.	322	51.0633	9.30035	.51 829	50.0436	52.0829	26.37	71.94
	Sağlık	105	49.6301	10.16481	.99198	47.6630	51.5973	26.85	66.94
	Total	1075	50.0000	10.00000	.30500	49.4015	50.5985	20.64	152.83

Çoklu Karşılaştırma

Tukey HSD

DependentVariable	(I) Öğretim Al anı	(J) ÖğretimAlanı	Ortalama Farkı(I- J)	Std. Hata	Sig.	Farkın %95 Güven aralığı	
						Alt	Ust
Fak1	Sosyal	Fen ve M.	.70687	.68211	.554	-.8940	2.3078
		Sağlık	.33332	1.05245	.946	-2.1 367	2.8034
	Fen ve M.	Sosyal	-.70687	.68211	.554	-2.3078	.8940
		Sağlık	-.37355	1.1 2429	.941	-3.01 22	2.2651
	Sağlık	Sosyal	-.33332	1.05245	.946	-2.8034	2.1 367
		Fen ve M.	.37355	1.12429	.941	-2.2651	3.0122
Fak2	Sosyal	Fen ve M.	-.2481 0	.68241	.930	-1.8497	1.3535
		Sağlık	-.21 097	1.05291	.978	-2.6821	2.2602
	Fen ve M.	Sosyal	.2481 0	.68241	.930	-1.3535	1.8497
		Sağlık	.0371 3	1.1 2478	.999	-2.6027	2.6769
	Sağlık	Sosyal	.21 097	1.05291	.978	-2.2602	2.6821
		Fen ve M.	-.0371 3	1.1 2478	.999	-2.6769	2.6027
Fak3	Sosyal	Fen ve M.	-1.6771 8	.68048	.037	-3.2742	-.0801
		Sağlık	-.97643	1.04993	.621	-3.4406	1.4877
	Fen ve M.	Sosyal	1.67718	.68048	.037	.0801	3.2742
		Sağlık	.70076	1.12159	.807	-1.931 6	3.3331
	Sağlık	Sosyal	.97643	1.04993	.621	-1.4877	3.4406
		Fen ve M.	-.70076	1.12159	.807	-3.3331	1.9316
Fak4	Sosyal	Fen	-1.531 67	.68080	.064	-3.1 295	.0661
		Sağlık	-.09854	1.05042	.995	-2.5639	2.3668
	Fen ve M.	Sosyal	1 .531 67	.68080	.064	-.0661	3.1 295
		Sağlık	1 .4331 3	1.1 221 2	.408	-1 .2005	4.0667
	Sağlık	Sosyal	.09854	1.05042	.995	-2.3668	2.5639
		Fen ve M.	-1 .4331 3	1.12212	.408	-4.0667	1.2005

Tablo 4. "Ötekileştirme Soru Formu Faktörleri ile Lise Türü Arasındaki İlişkisinin ANOVA Analizi.

	Kareler Toplamı	df	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
1. Faktör					
Gruplar Arasında	62.381	4	15.595	.155	.961
Gruplar Dâhilinde	107337.619	1070	100.316		
Total	107400.000	1074			
2. Faktör					
Gruplar Arasında	3109.648	4	777.412	7.976	.000
Gruplar Dâhilinde	104290.352	1070	97.468		
Total	107400.000	1074			
3. Faktör					
Gruplar Arasında	4978.606	4	1244.651	13.003	.060
Gruplar Dâhilinde	102421.394	1070	95.721		
Total	107400.000	1074			
4. Faktör					
Gruplar Arasında	1866.055	4	466.514	4.730	.001
Gruplar Dâhilinde	105533.945	1070	98.630		
Total	107400.000	1074			

		N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata	Farkın %95 Güven aralığı		En Düşük	En Yük.
						Alt	Ust		
Fak1	Fen Lisesi	57	50.6861	11.35481	1.50398	47.6732	53.6989	17.99	63.90
	Anadolu Lisesi	540	50.0765	9.4651 1	.40731	49.2764	50 8766	13.34	68.35
	İmam-Hatip Lisesi	123	50.1497	10.15046	.91524	48.3379	51.9615	9.93	66.19
	Mesleki Lise	115	49.6099	10.7591 6	1.00330	47.6224	51.5974	4.85	67.51
	Diğer	240	49.7751	10.44269	.67407	48.4472	51.1030	7.05	64.91
	Total	1075	50.0000	10.00000	.30500	49.4015	50.5985	4.85	68.35
Fak2	Fen Lisesi	57	49.8705	10.91955	1.44633	46.9731	52.7678	29.44	66.65
	Anadolu Lisesi	540	50.691 1	9.68722	.41687	49.8722	51.5099	21.84	66.55
	İmam-Hatip Lisesi	123	45.2948	10.23948	.92326	43.4671	47.1 225	22.35	64.70
	Mesleki Lise	115	50.6120	9.68591	.90322	48.8228	52.401 3	23.18	66.13
	Diğer	240	50.5940	9.92561	.64070	49.3319	51.8562	20.98	67.40
	Total	1075	50.0000	10.00000	.30500	49.4015	50.5985	20.98	67.40
Fak3	Fen Lisesi	57	50.371 4	9.3431 0	1.23752	47.8924	52.8505	22.93	68.21
	Anadolu Lisesi	540	51.1845	9.09455	.39137	50.4157	51.9533	14.10	68.81
	İmam-Hatip Lisesi	123	49.1 603	11.29706	1.01862	42.1 439	46.1 768	14.88	66.51
	Mesleki Lise	115	49.9279	9.85658	.91913	48.1 071	51.7487	16.45	67.08
	Diğer	240	50.2741	10.49136	.67721	48.9400	51.6082	9.88	67.63
	Total	1075	50.0000	10.00000	.30500	49.4015	50.5985	9.88	60.81
Fak4	Fen Lisesi	57	51.5166	10.33049	1.36831	48.7756	54.2576	26.37	67.51
	Anadolu Lisesi	540	50.321 0	9.56182	.41148	49.5127	51.1293	20.64	71.94
	İmam-Hatip Lisesi	123	46.4097	13.72964	1.23796	43.9590	48.8604	21.89	152.83
	Mesleki Lise	115	50.4486	8.42232	.78539	48.8928	52.0045	30.28	67.99
	Diğer	240	50.5426	8.96151	.57846	49.4031	51.6821	26.83	70.18
	Total	1075	50.0000	10.00000	.30500	49.4015	50.5985	20.64	152.83

Çoklu Karşılaştırma

Dependent Variable (1) MezunOlunanLise	(J) MezunOlunanLise	Ortalama Farkı (I- J)	Std. Hata	Sig.	Farkın %95 Güven aralığı	
					Lovver Bound	Upper Bound
Fak1 Fen Lisesi	Anadolu Lisesi	.60955	1.39488	.992	-3.201 9	4.421 0
	İmam-Hatip Lisesi	.53638	1.60483	.997	-3.8487	4.921 5
	Mesleki Lise	1 .0761 5	1.62242	.964	-3.3570	5.5093
	Diğer	.91 094	1 .47577	.972	-3.1 21 5	4.9434
Anadolu Lisesi	Fen Lisesi	-.60955	1 .39488	.992	-4.421 0	3.201 9
	İmam-Hatip Lisesi	- 07317	1 .00067	1 .000	-2.8074	2.661 1
	Mesleki Lise	.46659	1 .02863	991	-2.3441	3.2773
	Diğer	.30138	.77701	.995	-1 .8218	2.4245
İmam-Hatip Lisesi	Fen Lisesi	-.53638	1.60483	.997	-4.9215	3.8487
	Anadolu Lisesi	.0731 7	1 .00067	1.000	-2.6611	2.8074
	Mesleki Lise	.53977	1 .2991 9	.994	-3.01 02	4.0897
	Diğer	.37455	1 .1 1 066	.997	-2.6602	3.4093
Mesleki Lise	Fen Lisesi	-1 .0761 5	1 .62242	.964	-5.5093	3.3570
	Anadolu Lisesi	-.46659	1 .02863	.991	-3.2773	2.3441
	İmam-Hatip Lisesi	-.53977	1 .2991 9	.994	-4 0897	3.01 02
	Diğer	-.1 6521	1 .1 3591	1 .000	-3.2690	2.9386
Diğer	Fen Lisesi	-.91 094	1 .47577	.972	-4.9434	3.121 5
	Anadolu Lisesi	-.30138	.77701	.995	-2.4245	1.821 8
	İmam-Hatip Lisesi	-.37455	1 .1 1 066	.997	-3.4093	2.6602
	Mesleki Lise	.1 6521	1 .1 3591	1 .000	-2.9386	3.2690
Fak2 Fen Lisesi	Anadolu Lisesi	-.82059	1 .37494	.976	-4.5775	2.9363
	İmam-Hatip Lisesi	4.57564*	1 .581 89	.032	.2532	8.8980
	Mesleki Lise	-.741 56	1 .59922	.991	-5.1 11 3	3.6282
	Diğer	-.72355	1 .45467	988	-4 6983	3.251 2
Anadolu Lisesi	Fen Lisesi	.82059	1 .37494	976	-2.9363	4.5775
	İmam-Hatip Lisesi	5.39622"	.98636	.000	2.7010	8.091 4
	Mesleki Lise	.07903	1.01 392	1.000	-2.691 4	2.8495
	Diğer	.09704	.76591	1 .000	-1 .9957	2.1 898
İmam-Hatip Lisesi	Fen Lisesi	-4.57564	1 .581 89	.032	-8.8980	-.2532
	Anadolu Lisesi	-5.39622"	.98636	.000	-8.091 4	-2.701 0
	Mesleki Lise	-5.31 71 9"	1 .28061	.000	-8.81 64	-1.81 80
	Diğer	-5.2991 9"	1 .09478	.000	-8.2906	-2.3078
Mesleki Lise	Fen Lisesi	.741 56	1 .59922	991	-3.6282	5.11 1 3
	Anadolu Lisesi	-.07903	1 .01 392	1 .000	-2.8495	2.691 4
	İmam-Hatip Lisesi	5.3171 9"	1 .28061	.000	1 .8180	8.81 64
	Diğer	.01 800	1.11 967	1.000	-3.0414	3.0774
Diğer	Fen Lisesi	.72355	1 .45467	.988	-3.251 2	4.6983
	Anadolu Lisesi	-.09704	.76591	1 .000	-2.1 898	1.9957
	İmam-Hatip Lisesi	5.2991 9"	1 .09478	.000	2.3078	8.2906
	Mesleki Lise	-.01 800	1 .1 1 967	1 .000	-3.0774	3.041 4
Fak3 Fen Lisesi	Anadolu Lisesi	-.81 306	1 .36256	.976	-4.5362	2.91 01
	İmam-Hatip Lisesi	6.211 08'	1 .56765	001	1 .9276	1 0.4946
	Mesleki Lise	44352	1 .58483	.999	-3.8869	4.7739
	Diğer	.09729	1 .44158	1 .000	-3.8417	4.0363
Anadolu Lisesi	Fen Lisesi	.81 306	1.36256	.976	-2.9101	4.5362
	İmam-Hatip Lisesi	7.0241 4"	.97749	.000	4.3532	9.6951
	Mesleki Lise	1 .25658	1.00480	.722	-1 .4890	4.0021
	Diğer	.91 035	.75901	.752	-1 .1 636	2.9843
İmam-Hatip Lisesi	Fen Lisesi	-6.211 08	1 .56765	.001	-1 0.4946	-1.9276
	Anadolu Lisesi	-7.0241 4"	.97749	.000	-9.6951	-4.3532
	Mesleki Lise	-5.76756"	1 .26908	000	-9.2352	-2.2999
	Diğer	-6.11 379"	1 .08492	000	-9.0783	-3.1 493
Mesleki Lise	Fen Lisesi	- 44352	1 .58483	.999	-4.7739	3.8869
	Anadolu Lisesi	-1.25658	1.00480	.722	-4.0021	1.4890
	İmam-Hatip Lisesi	5.76756"	1 .26908	.000	2.2999	9.2352
	Diğer	-.34623	1 .1 0959	.998	-3.3781	2.6857
Diğer	Fen Lisesi	-.09729	1 .441 58	1 .000	-4.0363	3.841 7
	Anadolu Lisesi	-.91 035	.75901	.752	-2.9843	1.1 636
	İmam-Hatip Lisesi	6.11 379"	1 .08492	.000	3.1 493	9.0783
	Mesleki Lise	.34623	1 .1 0959	.998	-2.6857	3.3781
Fak4 Fen Lisesi	Anadolu Lisesi	1 .1 9559	1 .3831 1	.91 0	-2.5837	4.9749
	İmam-Hatip Lisesi	5.10690"	1 .59129	.01 2	.7588	9.4550
	Mesleki Lise	1.06795	1.60873	.964	-3.3278	5.4637
	Diğer	.97400	1 .46332	.964	-3.0244	4.9724
Anadolu Lisesi	Fen Lisesi	-1 .1 9559	1 .3831 1	.91 0	-4.9749	2.5837
	İmam-Hatip Lisesi	3.911 30"	.99223	.001	1 .2001	6.6225
	Mesleki Lise	-.1 2764	1 .01 995	1 .000	-2.91 46	2.6593
	Diğer	-.221 59	.77046	.999	-2.3268	1.8836
İmam-Hatip Lisesi	Fen Lisesi	-5.1 0690	1 .591 29	.01 2	-9.4550	-.7588

	Anadolu Lisesi	-3.911 30*	.99223	001	-6.6225	-1.2001
	Mesleki Lise	-4.03895"	1 .28822	.01 5	-7.5589	-.51 90
	Diğer	-4.13290"	1.1 0128	.002	-7.1 421	-1.1237
Mesleki Lise	Fen Lisesi	-1.06795	1 .60873	.964	-5.4637	3.3278
	Anadolu Lisesi	.1 2764	1 .01 995	1 .000	-2.6593	2.91 46
	İmam-Hatip Lisesi	4.03895"	1 .28822	.01 5	.51 90	7.5589
	Diğer	-.09395	1 .1 2633	1 .000	-3.1 71 6	2.9837
Diğer	Fen Lisesi	-.97400	1 .46332	.964	-4.9724	3.0244
	Anadolu Lisesi	.221 59	.77046	.999	-1 .8836	2.3268
	İmam-Hatip Lisesi	4.1 3290*	1 .1 01 28	002	1 .1 237	7.1 421

Tablo 5. Ötekileştirme Soru Formu Faktörleri ile Yerleşim Yeri Arasındaki İlişkisinin ANOVA Analizi.

	Kareler Toplamı	df	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
1. Faktör					
Gruplar Arasında	1363.849	4	340.962	3.441	.008
Gruplar Dâhilinde	106036.151	1070	99.099		
Total	107400.000	1074			
2. Faktör					
Gruplar Arasında	1502.363	4	375.591	3.795	.005
Gruplar Dâhilinde	105897.483	1070	98.970		
Total	107400.000	1074			
3. Faktör					
Gruplar Arasında	2152.517	4	538.129	5.471	.000
Gruplar Dâhilinde	105247.483	1070	98.362		
Total	107400.000	1074			
4. Faktör					
Gruplar Arasında	758.619	4	189.655	1.903	.108
Gruplar Dâhilinde	106641.381	1070	99.665		
Total	107400.000	1074			

		N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata	Farkın %95 Güven aralığı		E.Düşük	E.Yüksek
						Alt	Üst		
Fak1	Köy	76	46.7040	13.22392	1.51689	43.6822	49.7257	4.85	66.26
	Kasaba	29	46.6979	11.98841	2.22619	42.1378	51.2581	11.66	63.87
	ilçe	181	50.2977	10.20906	.75883	48.8004	51.7951	7.05	68.02
	Küçük Şehir	159	49.6705	9.17635	.72773	48.2332	51.1078	19.24	68.35
	Büyükşehir	630	50.5472	9.50538	.37870	49.8036	51.2909	9.93	67.51
	Total	1075	50.0000	10.00000	.30500	49.4015	50.5985	4.85	68.35
Fak2	Köy	76	47.2223	10.53400	1.20833	44.8152	49.6295	25.67	65.95
	Kasaba	29	45.0506	9.69804	1.80088	41.3616	48.7395	24.63	61.83
	ilçe	181	50.6937	9.62834	.71567	49.2816	52.1059	23.18	65.92
	Küçük Şehir	159	50.S012	9.49304	.75285	49.3143	52.2881	24.86	66.16
	Büyükşehir	630	50.1614	10.08835	.40193	49.3721	50.9507	20.98	67.40
	Total	1075	50.0000	10.00000	.30500	49.4015	50.5985	20.98	67.40
Fak3	Köy	76	45.6615	11.69498	1.34151	42.9890	48.3339	11.97	63.36
	Kasaba	29	45.9252	11.53108	2.14127	41.5390	50.3114	14.93	63.31
	ilçe	181	50.4648	10.32608	.76753	48.9503	51.9793	14.78	68.81
	Küçük Şehir	159	50.0501	9.49211	.75277	48.5633	51.5368	19.81	65.31
	Büyükşehir	630	50.5648	9.58915	.38204	49.8146	51.3150	9.88	68.21
	Total	1075	50.0000	10.00000	.30500	49.4015	50.5985	9.88	68.81
Fak4	Köy	76	48.0319	10.15838	1.16525	45.7106	50.3532	26.85	70.18
	Kasaba	29	46.5406	9.16980	1.70279	43.0526	50.0286	30.28	66.60
	ilçe	181	49.7782	9.38161	.69733	48.4023	51.1542	27.06	67.80
	Küçük Şehir	159	50.4592	10.03962	.79619	48.8866	52.0318	20.64	69.32
	Büyükşehir	630	50.3445	10.14830	.40432	49.5505	51.1385	21.89	152.83
	Total	1075	50.0000	10.00000	.30500	49.4015	50.5985	20.64	152.83

Çoklu Karşılaştırma

Dependent Variable	CO HayatınÇoğununGeçtiğiY erleşimYeri	(JJ HayatınÇoğununGeçtiğiY erleşimYeri	Ortalama Farkı (I- J)	Std. Hata	Sig.	Farkın %95 Güven aralığı	
						Alt	Üst
FaK1 Köy		Kasaba	.00605	2.1 7282	1.000	-5.931 0	5.9431
		İlçe	-3.59375	1.36068	.064	-7.3117	.1 242
		Küçük Şehir	-2.96653	1 .38824	.205	-6.7598	.8267
		Büyükşehir	-3.84330*	1.20882	.01 3	-7.1463	-.5403
	Kasaba	Köy	-.00605	2.1 7282	1 .000	-5.9431	5.931 0
		İlçe	-3.59980	1 .9911 6	.369	-9.0405	1 .8409
		Küçük Şehir	-2.97258	2.01 009	.577	-8.4650	2.51 99
		Büyükşehir	-3.84935	1 .89064	.249	-9.0154	1.31 67
	İlçe	Köy	3.59375	1 .36068	.064	-.1 242	7.3117
		Kasaba	3.59980	1 .9911 6	.369	-1.8409	9.0405
		Küçük Şehir	.62722	1 .08202	.978	-2.3293	3.5838
		Büyükşehir	-.24954	.83953	.998	-2.5435	2.0444
	Küçük Şehir	Köy	2.96653	1 .38824	.205	-.8267	6.7598
		Kasaba	2.97258	2.01 009	.577	-2.51 99	8.4650
		İlçe	-.62722	1 .08202	.978	-3.5838	2.3293
		Büyükşehir	-.87676	.88350	.859	-3.2909	1 .5373
	Büyükşehir	Köy	3.84330	1 .20882	.01 3	.5403	7.1 463
		Kasaba	3.84935	1 .89064	.249	-1.31 67	9.01 54
		İlçe	.24954	.83953	.998	-2.0444	2.5435
		Küçük Şehir	.87676	.88350	.859	-1.5373	3.2909
Fak2 Köy		Kasaba	2.1 71 75	2.1 71 40	.855	-3.761 5	8.1 050
		İlçe	-3.471 40	1 .35979	.080	-7.1 869	.2441
		Küçük Şehir	-3.57887	1 .38733	.075	-7.3697	.21 1 9
		Büyükşehir	-2.93905	1 .20803	.1 07	-6.2399	.361 8
	Kasaba	Köy	-2.1 71 75	2.1 71 40	.855	-8.1 050	3.761 5
		İlçe	-5.64315'	1.98986	.037	-11.0803	-.2060
		Küçük Şehir	-5.75062"	2.00878	.035	-11.2395	-.261 8
		Büyükşehir	-5.11 081	1 .88940	.054	-1 0.2735	.051 9

	İlçe	Köy	3.471 40	1 .35979	.080	-.2441	7.1 869
		Kasaba	5.6431 5*	1 .98986	.037	.2060	1 1 .0803
		Küçük Şehir	-.1 0747	1 .081 32	1 .000	-3.0621	2.8472
		Büyükşehir	.53235	.83898	.969	-1.7601	2.8248
	Küçük Şehir	Köy	3.57887	1 .38733	.075	-.211 9	7.3697
		Kasaba	5.75062*	2.00878	.035	.261 8	1 1 .2395
		İlçe	.1 0747	1 .081 32	1 .000	-2.8472	3.0621
		Büyükşehir	.63981	.88292	.951	-1.7727	3.0523
	Büyükşehir	Köy	2.93905	1 .20803	.1 07	-.361 8	6.2399
		Kasaba	5.11 081	1 .88940	.054	-.051 9	1 0.2735
		İlçe	-.53235	.83898	.969	-2.8248	1 .7601
		Küçük Şehir	-.63981	.88292	.951	-3.0523	1 .7727
Fak3 Köy		Kasaba	-.26376	2.1 6473	1 .000	-6.1787	5.651 2
		İlçe	-4.80331"	1 .35561	.004	-8.5074	-1 .0992
		Küçük Şehir	-4.38860*	1 .38306	.01 3	-8.1 677	-.6095
		Büyükşehir	-4.90333'	1 .20431	.000	-8.1 940	-1 .61 26
	Kasaba	Köy	.26376	2.1 6473	1 .000	-5.651 2	6.1 787
		İlçe	-4.53956	1 .98374	.1 49	-9.9600	.8809
		Küçük Şehir	-4.1 2484	2.00261	.239	-9.5968	1 .3471
		Büyükşehir	-4.63958	1 .88359	.1 00	-9.7864	.5072
	İlçe	Köy	4.80331	1 .35561	.004	1.0992	8.5074
		Ka saba	4.53956	1 .98374	.1 49	-.8809	9.9600
		Küçük Şehir	.41 472	1 .07799	.995	-2.5308	3.3603
		Büyükşehir	-.10002	.83640	1 .000	-2.3854	2.1 854
	Küçük Şehir	Köy	4.38860	1 .38306	.01 3	.6095	8.1 677
		Kasaba	4.1 2484	2.00261	.239	-1.3471	9.5968
		İlçe	-.41 472	1 .07799	.995	-3.3603	2.5308
		Büyükşehir	-.51 474	.88020	.977	-2.9198	1 .8904
	Büyükşehir	Köy	4.90333	1 .20431	.000	1.61 26	8.1 940
		Kasaba	4.63958	1 .88359	.1 00	-.5072	9.7864
		İlçe	.10002	.83640	1 .000	-2.1854	2.3854
		Küçük Şehir	.51 474	.88020	.977	-1.8904	2.91 98
Fak4	Köy	Ka saba	1.491 33	2.1 7901	.960	-4.4627	7.4453
		İlçe	-1.74633	1 .36456	.704	-5.4749	1 .9822
		Küçük Şehir	-2.42728	1 .39219	.408	-6.231 4	1.3768
		Büyükşehir	-2.31 256	1 .21 226	.31 4	-5.6250	.9999
	Ka saba	Köy	-1.491 33	2.1 7901	.960	-7.4453	4.4627
		İlçe	-3.23766	1 .99684	.484	-8.6939	2.21 86
		Küçük Şehir	-3.91 861	2.01 582	.295	-9.4267	1 .5895
		Büyükşehir	-3.80389	1 .89603	.264	-8.9847	1 .3769
	İlçe	Köy	1.74633	1 .36456	.704	-1.9822	5.4749
		Kasaba	3.23766	1.99684	.484	-2.2186	8.6939
		Küçük Şehir	-.68095	1.08511	.971	-3.6459	2.2840
		Büyükşehir	-.56623	.841 92	.962	-2.8667	1 .7343
	Küçük Şehir	Köy	2.42728	1 .3921 9	.408	-1.3768	6.231 4
		Kasaba	3.91 861	2.01 582	.295	-1.5895	9.4267
		İlçe	.68095	1 .08511	.971	-2.2840	3.6459
		Büyükşehir	.11 472	.88601	1 .000	-2.3063	2.5357
	Büyükşehir	Köy	2.31 256	1 .21 226	.31 4	-.9999	5.6250
		Kasaba	3.80389	1 .89603	.264	-1.3769	8.9847

Tablo 6. Ötekileştirme Soru Formu Faktörleri ile Bölge Arasındaki İlişkisinin ANOVA Analizi.

	Kareler Toplamı	df	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
1. Faktör					
Gruplar Arasında	715.052	6	119.175	1.189	.309
Gruplar Dâhilinde	106509.167	1063	100.197		
Total	107224.218	1069			
2. Faktör					
Gruplar Arasında	2346.465	6	391.078	3.966	.001
Gruplar Dâhilinde	104810.262	1063	98.599		
Total	107156.727	1069			
3. Faktör					
Gruplar Arasında	1343.439	6	223.907	2.272	.035
Gruplar Dâhilinde	104746.438	1063	98.539		
Total	106089.877	1069			
4. Faktör					
Gruplar Arasında	2623.834	6	437.306	4.443	.000
Gruplar Dâhilinde	104627.229	1063	98.426		
Total	107251.063	1069			

						Farkın %95 Güven aralığı			
		N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata	Alt	Üst	E.Düşük	E.Yüksek
Fak1	Akdeniz	145	49.2735	9.62175	.79904	47.6941	50.8528	7.05	64.29
	Doğu Anadolu	42	49.2959	13.31137	2.05399	45.1478	53.4440	9.39	68.35
	Ege	70	51.6272	10.24131	1.22407	49.1853	54.0692	11.66	63.43
	Güneydoğu	56	51.7081	1 0.53847	1.40826	48.8859	54.5303	27.97	66.2B
	i; Anadolu	598	49.6878	10.01558	.40957	48.8835	50.4922	4.85	68.02
	Karadeniz	56	49.5650	9.13655	1.22092	47.1182	52.0118	28.83	64.73
	Marmara	103	51.3939	8.90605	.87754	49.6533	53.1 345	27.31	66.61
	Total	1070	50.0067	10.01515	.3061 7	49.4059	50.6075	4.85	68.35
Fak2	Akdeniz	145	50.3956	9.57759	.79538	48.8234	51.9677	25.67	66.16
	Doğu Anadolu	42	46.7411	11.81073	1.82244	43.0606	50.4216	25.60	65.68
	Ege	70	53.8327	8.24749	.98576	51.8661	55.7992	28.16	65.00
	Güneydoğu	56	51.3011	10.14748	1.35601	48.5835	54.0186	22.96	64.70
	İç Anadolu	598	49.2286	1 0.09447	.41279	48.4179	50.0393	21.84	67.40
	Karadeniz	56	50.4204	10.57124	1.41264	47.5894	53.2514	20.98	67.07
	Marmara	103	51.9445	9.15307	.90188	50.1556	53.7333	22.35	66.65
	Total	1070	50.0226	10.01200	.30608	49.4220	50.6231	20.98	67.40
Fak3	Akdeniz	145	49.9546	10.51694	.87338	48.2282	51.6809	9.88	66.70
	Doğu Anadolu	42	45.7309	13.31648	2.05478	41.5812	49.8807	11.97	68.81
	Ege	70	52.3291	9.22700	1.1 0284	50.1289	54.5292	24.59	67.41
	Güneydoğu	56	50.1 038	1 0.49091	1.40191	47.2944	52.9133	14.10	67.02
	İç Anadolu	598	49.8374	9.05914	.39499	49.0617	50.6132	14.93	68.21
	Karadeniz	56	50.5805	9.77165	1.30579	47.9636	53.1 973	15.53	64.27
	Marmara	103	51.2653	9.21941	.90842	49.4635	53.0672	18.57	65.38
	Total	1070	50.0454	9.96204	.30455	49.4478	50.6430	9.88	68.81
Fak4	Akdeniz	145	50.1 758	10.14699	.84266	48.5102	51.8414	26.37	71.94
	Doğu Anadolu	42	48.9587	9.74060	1.50301	45.9233	51.9941	26.85	67.21
	Ege	70	55.0037	9.86619	1.1 7924	52.6512	57.3562	21.14	70.18
	Güneydoğu	56	51.9438	8.91448	1.19125	49.5565	54.3311	28.62	67.99

İç Anadolu	598	49.1 577	10.11822	.41376	48.3450	49.9703	20.81	152.83
Karadeniz	56	48.9201	8.64265	1.1 5492	46.6056	51.2346	20.64	66.79
Marmara	103	51.0799	9.69905	.95568	49.1844	52.9755	21.89	67.80
Total	1070	49.9887	10.01641	.30621	49.3879	50.5895	20.64	152.83

Çoklu Karşılaştırma

	(I) AileninYaşadığı Bölge	(J) AileninYaşadığı Bölge	Ortalama Farkı (I-J)	Std. Hata	Sig.
Fak1	Akdeniz	Doğu Anadolu	-.02241	1.75404	1.000
		Ege	-2.35376	1.45684	.672
		Güneydoğu	-2.43461	1.57488	.717
		İç Anadolu	-.41436	.92659	.999
		Karadeniz	-.29155	1.57488	1.000
		Marmara	-2.12047	1.28988	.654
	Doğu Anadolu	Akdeniz	.02241	1.75404	1.000
		Ege	-2.33135	1.95372	.897
		Güneydoğu	-2.41219	2.04325	.902
		İç Anadolu	-.39195	1.59787	1.000
		Karadeniz	-.26914	2.04325	1.000
		Marmara	-2.09806	1.83260	.914
	Ege	Akdeniz	2.35376	1.45684	.672
		Doğu Anadolu	2.33135	1.95372	.897
		Güneydoğu	-.08084	1.79461	1.000
		İç Anadolu	1.93940	1.26449	.724
		Karadeniz	2.06221	1.79461	.913
		Marmara	.23329	1.55054	1.000
	Güneydoğu	Akdeniz	2.43461	1.57488	.717
		Doğu Anadolu	2.41219	2.04325	.902
		Ege	.08084	1.79461	1.000
		İç Anadolu	2.02024	1.39885	.778
		Karadeniz	2.14305	1.89168	.918
		Marmara	.31414	1.66193	1.000
	İç Anadolu	Akdeniz	.41436	.92659	.999
		Doğu Anadolu	.39195	1.59787	1.000
		Ege	-1.93940	1.26449	.724
		Güneydoğu	-2.02024	1.39885	.778
		Karadeniz	.12281	1.39885	1.000
		Marmara	-1.70611	1.06787	.684

	Karadeniz	Akdeniz	.29155	1.57488	1.000
		Doğu Anadolu	.26914	2.04325	1.000
		Ege	-2.06221	1.79461	.913
		Güneydoğu	-2.14305	1.89168	.918
		İç Anadolu	-.12281	1.39885	1.000
		Marmara	-1.82892	1.66193	.928
	Marmara	Akdeniz	2.12047	1.28988	.654
		Doğu Anadolu	2.09806	1.83260	.914
		Ege	-.23329	1.55054	1.000
		Güneydoğu	-.31414	1.66193	1.000
		İç Anadolu	1.70611	1.06787	.684
		Karadeniz	1.82892	1.66193	.928
Fak2	Akdeniz	Doğu Anadolu	3.65443	1.73999	.353
		Ege	-3.43714	1.44518	.209
		Güneydoğu	-.90550	1.56227	.997
		İç Anadolu	1.16699	.91917	.866
		Karadeniz	-.02485	1.56227	1.000
		Marmara	-1.54890	1.27955	.890
	Doğu Anadolu	Akdeniz	-3.65443	1.73999	.353
		Ege	-7.09157*	1.93808	.005
		Güneydoğu	-4.55993	2.02689	.270
		İç Anadolu	-2.48743	1.58508	.702
		Karadeniz	-3.67928	2.02689	.538
		Marmara	-5.20333	1.81793	.065
	Ege	Akdeniz	3.43714	1.44518	.209
		Doğu Anadolu	7.09157*	1.93808	.005
		Güneydoğu	2.53164	1.78024	.790
		İç Anadolu	4.60413*	1.25436	.005
		Karadeniz	3.41229	1.78024	.470
		Marmara	1.88824	1.53812	.883
	Güneydoğu	Akdeniz	.90550	1.56227	.997
		Doğu Anadolu	4.55993	2.02689	.270
		Ege	-2.53164	1.78024	.790
		İç Anadolu	2.07249	1.38765	.749
		Karadeniz	.88065	1.87653	.999
		Marmara	-.64340	1.64862	1.000
	İç Anadolu	Akdeniz	-1.16699	.91917	.866
		Doğu Anadolu	2.48743	1.58508	.702
		Ege	-4.60413*	1.25436	.005

		Güneydoğu	-2.07249	1.38765	.749
		Karadeniz	-1.19184	1.38765	.978
		Marmara	-2.71589	1.05931	.138
	Karadeniz	Akdeniz	.02485	1.56227	1.000
		Doğu Anadolu	3.67928	2.02689	.538
		Ege	-3.41229	1.78024	.470
		Güneydoğu	-.88065	1.87653	.999
		İç Anadolu	1.19184	1.38765	.978
		Marmara	-1.52405	1.64862	.969
	Marmara	Akdeniz	1.54890	1.27955	.890
		Doğu Anadolu	5.20333	1.81793	.065
		Ege	-1.88824	1.53812	.883
		Güneydoğu	.64340	1.64862	1.000
		İç Anadolu	2.71589	1.05931	.138
		Karadeniz	1.52405	1.64862	.969
Fak3	Akdeniz	Doğu Anadolu	4.22361	1.73946	.188
		Ege	-2.37449	1.44474	.654
		Güneydoğu	-.14929	1.56179	1.000
		İç Anadolu	.11714	.91889	1.000
		Karadeniz	-.62591	1.56179	1.000
		Marmara	-1.31078	1.27916	.948
	Doğu Anadolu	Akdeniz	-4.22361	1.73946	.188
		Ege	-6.59810*	1.93748	.012
		Güneydoğu	-4.37290	2.02627	.320
		İç Anadolu	-4.10647	1.58459	.130
		Karadeniz	-4.84952	2.02627	.202
		Marmara	-5.53439*	1.81737	.038
	Ege	Akdeniz	2.37449	1.44474	.654
		Doğu Anadolu	6.59810*	1.93748	.012
		Güneydoğu	2.22521	1.77969	.874
		İç Anadolu	2.49163	1.25398	.424
		Karadeniz	1.74859	1.77969	.958
		Marmara	1.06371	1.53765	.993
	Güneydoğu	Akdeniz	.14929	1.56179	1.000
		Doğu Anadolu	4.37290	2.02627	.320
		Ege	-2.22521	1.77969	.874
		İç Anadolu	.26642	1.38723	1.000
		Karadeniz	-.47662	1.87596	1.000
		Marmara	-1.16149	1.64812	.992

	İç Anadolu	Akdeniz	-.11714	.91889	1.000
		Doğu Anadolu	4.10647	1.58459	.130
		Ege	-2.49163	1.25398	.424
		Güneydoğu	-.26642	1.38723	1.000
		Karadeniz	-.74304	1.38723	.998
		Marmara	-1.42792	1.05899	.829
	Karadeniz	Akdeniz	.62591	1.56179	1.000
		Doğu Anadolu	4.84952	2.02627	.202
		Ege	-1.74859	1.77969	.958
		Güneydoğu	.47662	1.87596	1.000
		İç Anadolu	.74304	1.38723	.998
		Marmara	-.68487	1.64812	1.000
	Marmara	Akdeniz	1.31078	1.27916	.948
		Doğu Anadolu	5.53439*	1.81737	.038
		Ege	-1.06371	1.53765	.993
		Güneydoğu	1.16149	1.64812	.992
		İç Anadolu	1.42792	1.05899	.829
		Karadeniz	.68487	1.64812	1.000
Fak4	Akdeniz	Doğu Anadolu	1.21709	1.73847	.993
		Ege	-4.82792*	1.44392	.015
		Güneydoğu	-1.76800	1.56090	.918
		İç Anadolu	1.01816	.91837	.926
		Karadeniz	1.25569	1.56090	.985
		Marmara	-.90413	1.27844	.992
	Doğu Anadolu	Akdeniz	-1.21709	1.73847	.993
		Ege	-6.04501*	1.93638	.030
		Güneydoğu	-2.98509	2.02512	.760
		İç Anadolu	-.19893	1.58369	1.000
		Karadeniz	.03860	2.02512	1.000
		Marmara	-2.12122	1.81634	.906
	Ege	Akdeniz	4.82792*	1.44392	.015
		Doğu Anadolu	6.04501*	1.93638	.030
		Güneydoğu	3.05992	1.77868	.602
		İç Anadolu	5.84608*	1.25327	.000
		Karadeniz	6.08362*	1.77868	.012
		Marmara	3.92379	1.53678	.142
	Güneydoğu	Akdeniz	1.76800	1.56090	.918
		Doğu Anadolu	2.98509	2.02512	.760
		Ege	-3.05992	1.77868	.602

		İç Anadolu	2.78616	1.38644	.409
		Karadeniz	3.02369	1.87489	.674
		Marmara	.86386	1.64718	.999
	İç Anadolu	Akdeniz	-1.01816	.91837	.926
		Doğu Anadolu	.19893	1.58369	1.000
		Ege	-5.84608*	1.25327	.000
		Güneydoğu	-2.78616	1.38644	.409
		Karadeniz	.23753	1.38644	1.000
		Marmara	-1.92230	1.05839	.537
	Karadeniz	Akdeniz	-1.25569	1.56090	.985
		Doğu Anadolu	-.03860	2.02512	1.000
		Ege	-6.08362*	1.77868	.012
		Güneydoğu	-3.02369	1.87489	.674
		İç Anadolu	-.23753	1.38644	1.000
		Marmara	-2.15983	1.64718	.847
	Marmara	Akdeniz	.90413	1.27844	.992
		Doğu Anadolu	2.12122	1.81634	.906
		Ege	-3.92379	1.53678	.142
		Güneydoğu	-.86386	1.64718	.999
		İç Anadolu	1.92230	1.05839	.537
		Karadeniz	2.15983	1.64718	.847

Tablo 7. Ötekileştirme Soru Formu Faktörleri ile Gelir Durumu Arasındaki İlişkisinin ANOVA Analizi

	Kareler Toplamı	df	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
1. Faktör					
Gruplar Arasında	1168.006	4	292.001	2.941	.020
Gruplar Dâhilinde	106231.994	1070	99.282		
Total	107400.000	1074			
2. Faktör					.000
Gruplar Arasında	2669.212	4	667.303	6.818	
Gruplar Dâhilinde	104730.788	1070	97.879		
Total	107400.000	1074			
3. Faktör					
Gruplar Arasında	4053.041	4	1013.260	10.491	.000
Gruplar Dâhilinde	103346.959	1070	96.586		
Total	107400.000	1074			
4. Faktör					
Gruplar Arasında	2454.019	4	613.505	6.255	.000
Gruplar Dâhilinde	104945.981	1070	98.080		
Total	107400.000	1074			

	N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata	Farkın %95 Güven aralığı		E.Düşük	E.Yüksek
					Alt	Üst		
750-ve altı	18	46.7972	11.48385	2.70677	41.0864	52.5080	20.65	63.21
751-1 500	154	49.2551	10.83070	.87275	47.5309	50.9794	9.39	68.02
1501-2250	295	4S.S030	10.01487	.58309	47.6555	49.9506	4.85	67.51
2251-3000	270	50.0557	9.46457	.57600	49.521 7	51.7898	9.93	68.35
3001- ve üstü	338	51.0308	9.81408	.53382	49.9808	52.0809	13.34	66.42
Total	1075	50.0000	10.00000	.30500	49.401 5	50.5985	4.85	68.35
750-ve altı	18	47.1176	9.05350	2.13393	42.6154	51.6198	25.67	58.98
751-1 500	154	48.3150	10.07041	.81150	45.7118	49.9182	23.18	65.13
1501-2250	295	4S.6030	10.34626	.60238	47.4174	49.7885	20.98	67.07
2251-3000	270	50.0370	9.48773	.57740	48.9001	51.1738	23.27	65.55
3001- ve ÜStÜ	338	52.1110	9.76509	.53115	51.0662	53.1558	24.86	67.40
Total	1075	50.0000	10.00000	.30500	49.401 5	50.5985	20.98	67.40
750-ve altı	18	42.2668	14.40391	3.39503	35.1039	49.4297	14.93	66.70
751-1 500	154	48.4749	10.55090	.85022	46.7952	50.1545	11.97	67.02
1501-2250	295	48.5539	10.12270	.58937	47.3940	49.7138	14.78	67.08
2251-3000	270	49.9205	10.00274	.50875	48.7220	51.1190	9.88	68.81
3001- ve üstü	338	52.4324	8.74076	.47543	51.4972	53.3676	14.10	68.21
Total	1075	50.0000	10.00000	.30500	49.401 5	50.5985	9.88	68.81
750-ve altı	18	48.0823	8.54286	2.01357	43.8341	52.3306	28.38	62.74
751-1 500	154	48.2834	8.54477	.68855	46.9231	49.6437	26.85	67.21
1501-2250	295	48.7747	11.38374	.66279	47.4702	50.0791	20.64	152.83
2251-3000	270	49.8238	9.41439	.57294	48.6957	50.9518	21.89	70.18
3001- ve üstü	338	52.0945	9.52793	.51825	51.0750	53.1139	21.14	71.94
Total	1075	50.0000	10.00000	.30500	49.401 5	50.5985	20.64	152.83

Çoklu Karşılaştırma

	(I) Ailenin Gelir Düzeyi	(J) Ailenin Gelir Düzeyi	Ortalama Farkı (I-J)	Std. Hata	Sig.
Fak1	750-ve altı	751-1500	-2.45795	2.48201	.860
		1501-2250	-2.00584	2.41914	.922
		2251-3000	-3.85856	2.42557	.504
		3001- ve üstü	-4.23364	2.41027	.400
	751-1500	750-ve altı	2.45795	2.48201	.860
		1501-2250	.45211	.99058	.991
		2251-3000	-1.40061	1.00618	.633
		3001- ve üstü	-1.77569	.96872	.355
	1501-2250	750-ve altı	2.00584	2.41914	.922
		751-1500	-.45211	.99058	.991
		2251-3000	-1.85272	.83920	.178
		3001- ve üstü	-2.22780*	.79390	.041
	2251-3000	750-ve altı	3.85856	2.42557	.504
		751-1500	1.40061	1.00618	.633

		1501-2250	1.85272	.83920	.178
		3001- ve üstü	-.37508	.81329	.991
	3001- ve üstü	750-ve altı	4.23364	2.41027	.400
		751-1500	1.77569	.96872	.355
		1501-2250	2.22780*	.79390	.041
		2251-3000	.37508	.81329	.991
Fak2	750-ve altı	751-1500	-1.19734	2.46441	.989
		1501-2250	-1.48532	2.40198	.972
		2251-3000	-2.91933	2.40837	.744
		3001- ve üstü	-4.99340	2.39318	.227
	751-1500	750-ve altı	1.19734	2.46441	.989
		1501-2250	-.28798	.98355	.998
		2251-3000	-1.72198	.99905	.420
		3001- ve üstü	-3.79606*	.96185	.001
	1501-2250	750-ve altı	1.48532	2.40198	.972
		751-1500	.28798	.98355	.998
		2251-3000	-1.43401	.83325	.421
		3001- ve üstü	-3.50808*	.78828	.000
	2251-3000	750-ve altı	2.91933	2.40837	.744
		751-1500	1.72198	.99905	.420
		1501-2250	1.43401	.83325	.421
		3001- ve üstü	-2.07407	.80753	.077
	3001- ve üstü	750-ve altı	4.99340	2.39318	.227
		751-1500	3.79606*	.96185	.001
		1501-2250	3.50808*	.78828	.000
		2251-3000	2.07407	.80753	.077
Fak3	750-ve altı	751-1500	-6.20809	2.44807	.084
		1501-2250	-6.28710	2.38606	.065
		2251-3000	-7.65371*	2.39241	.012
		3001- ve üstü	-10.16559*	2.37732	.000
	751-1500	750-ve altı	6.20809	2.44807	.084
		1501-2250	-.07901	.97703	1.000
		2251-3000	-1.44562	.99242	.591
		3001- ve üstü	-3.95750*	.95548	.000
	1501-2250	750-ve altı	6.28710	2.38606	.065
		751-1500	.07901	.97703	1.000
		2251-3000	-1.36662	.82773	.465
		3001- ve üstü	-3.87849*	.78305	.000

	2251-3000	750-ve altı	7.65371*	2.39241	.012
		751-1500	1.44562	.99242	.591
		1501-2250	1.36662	.82773	.465
		3001- ve üstü	-2.51188*	.80217	.015
	3001- ve üstü	750-ve altı	10.16559*	2.37732	.000
		751-1500	3.95750*	.95548	.000
		1501-2250	3.87849*	.78305	.000
		2251-3000	2.51188*	.80217	.015
Fak4	750-ve altı	751-1500	-.20110	2.46694	1.000
		1501-2250	-.69231	2.40445	.998
		2251-3000	-1.74143	2.41084	.951
		3001- ve üstü	-4.01212	2.39564	.450
	751-1500	750-ve altı	.20110	2.46694	1.000
		1501-2250	-.49122	.98456	.987
		2251-3000	-1.54033	1.00007	.536
		3001- ve üstü	-3.81103*	.96284	.001
	1501-2250	750-ve altı	.69231	2.40445	.998
		751-1500	.49122	.98456	.987
		2251-3000	-1.04911	.83411	.717
		3001- ve üstü	-3.31981*	.78908	.000
	2251-3000	750-ve altı	1.74143	2.41084	.951
		751-1500	1.54033	1.00007	.536
		1501-2250	1.04911	.83411	.717
		3001- ve üstü	-2.27070*	.80836	.040
	3001- ve üstü	750-ve altı	4.01212	2.39564	.450
		751-1500	3.81103*	.96284	.001
		1501-2250	3.31981*	.78908	.000
		2251-3000	2.27070*	.80836	.040